

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Anul al II-lea, numărul 2 (4), iulie-decembrie 2012

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Anul al II-lea, numărul 2 (4), iulie-decembrie 2012

**Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie
Departamentul de Istorie**

Strada Domnească nr. 111, cod 800.201, Galați, România

**www.istorie.ugal.ro
e-mail: studium.ugal@gmail.com**

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie

Comitetul științific:

Prof. univ. dr. Ionel CÂNDEA;
Prof. univ. dr. Ion ȘIȘCANU;
Conf. univ. dr. Mihaela Denisia LIUȘNEA;
Conf. univ. dr. Silviu LUPAȘCU;
Conf. univ. dr. Cristian LUCA;
Conf. univ. dr. Constantin ARDELEANU;
Lect. univ. dr. Constantin I. STAN;
Lect. univ. dr. Aurel IACOB;
Lect. univ. dr. George ENACHE;
Lect. univ. dr. Decebal NEDU;
Lect. univ. dr. Ovidiu COTOI;
Lect. univ. dr. Arthur TULUȘ;
Asist. univ. drd. Eugen ZUICĂ

Colegiul de redacție:

Redactor șef:
Bogdan RUSU

Redactor executiv:
Cristian CONSTANTIN

Secretar științific:
Vlad Andrei MARAVELA

Redactori:
Oana BUȚURCĂ
Adina GINGHINĂ
Adina GUȚU

Tehnoredactare computerizată: Cristian CONSTANTIN

Coperta: fostul Institut „Notre-Dame de Sion”, în prezent sediu al Facultății de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

ISSN 2248 – 2164

ISSN – L 2248 – 2164

CUPRINS / SUMMARY

Studii antice / *Ancient studies*

Bogdan RUSU

- Trirema greacă (de la apariție la războiul peloponesiac)..... 5
The Greek trireme (from its beginnings to the Peloponnesian War)

Cronica / *Chronicle*

Vlad Andrei MARAVELA

- Antroponime și toponime românești de origine turanică..... 15
The Romanian anthroponyms and toponyms of Turanic origin

Cristina Teodora DUMITRU

- Etnie și confesiune în orașul Iași (secolele XVII-XVIII)
În viziunea călătorilor străini..... 23
*Ethnicity and confession in Jassy according to foreign travel accounts
(17th-18th centuries)*

Cristian CONSTANTIN

- Libertatea - studiu comparat între Europa și Spațiul Românesc..... 37
*Freedom – a comparative study between Europe and the Romanian
space*

Oana BUȚURCĂ

- Grecii ionieni în porturile Mediteranei orientale și Mării Negre..... 45
*Ionian Greeks in the Eastern Mediterranean and the
Black Sea Ports*

Ionel Marius IOSIP

- Românii aflați în S.U.A. până la Primul Război Mondial..... 55
The Romanians from the U.S.A until the First World War

Istorie locală / *Local history*

Mirel GHEONEA; Cristian CONSTANTIN

- Răscoala din 1907 în județele Tecuci și Covurlui..... 65
The uprising of 1907 in the counties of Tecuci and Covurlui

Viața în comunism / *Life in communism*

George SPIRIDON

Opera literară a lui Traian Dorz în cadrul operațiunii „Canal – 82”	99
<i>The literary work of Traian Dorz in the operation "Channel-82"</i>	

Alina COZMA

Viața unui decret: 770 /1966.....	109
<i>Life of a Decree: 770/1966</i>	

Recenzii și note bibliografice / *Book reviews and bibliographical notes*

Constantin Ardeleanu, <i>Gurile Dunării - o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829 - 1853)</i> , Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012, 226 p. (Cristian CONSTANTIN).....	141
--	-----

Bogdan RUSU*

**TRIEMA GREACĂ
(DE LA APARIȚIE LA RĂZBOIUL PELOPONESIAC)**

***The Greek trireme
(from its beginnings to the Peloponnesian War)***

Abstract: *The Greek trireme was the most used warship in the classical period of ancient Greek history. The trireme had played a very important role for the fleet of the ancient Greek city states from the seventh century B.C. to the outbreak of the Peloponnesian War. Also the trireme was the vehicle used by the Athenians in their attempt to dominate the Greek world. Some issues were raised by historians regarding the position of the rowers and the oar system.*

Keywords: *pentekonteres, trireme, rams, oar, rowers, Athens, ancient Greeks.*

*

Pentru aproape două secole, flota ateniană a fost centrul istoriei ateniene, dar și al istoriei grecilor. Această flotă a fost învingătoare împotriva perșilor în anul 480 î.Hr. și a dus imperialismul atenian către insulele Mării Egee, către Asia Mică, coastele Macedoniei și Traciei și spre Sicilia. Navele de război ateniene erau temute de perși, și de asemenea temute și urâte de către spartani, care s-au văzut nevoiți, împotriva voinței lor, să devină o putere navală. Învingă și distrusă la sfârșitul războiului peloponesiac, flota ateniană reapare pe mare în secolul IV î.Hr. și readuce Atenei măreția de dinainte. Dar flota ateniană era mai mult decât o unealtă a expansiunii ateniene și a politicii defensive. Din momentul în care a început să înlocuiască falanga hoplită ca cea mai importantă forță militară, a devenit o instituție unde regăsim clasele neprivilegiate și cele mai sărace ale societății ateniene (teții, meticii și oamenii liberi). Prin serviciul din cadrul flotei ateniene, clasele de jos urmăreau să ofere legitimitate aspirațiilor lor politice¹.

Între 600 și 575 î.Hr. Atena a încercat să asedieze Sigeion din Troad (astăzi peninsula Biga). În urma acestei încercări, Atena a fost implicată într-un război în Lesbos. Chiar dacă incursiunea Atenei către nord-estul Mării Egee a avut loc la sfârșitul secolului VII î.Hr. sau în prima jumătate a secolului VI î.Hr., putem crede că atenienii dețineau unități navale la acest

* Masterand anul al II-lea, specializarea *Spațiul românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Boromir Jordan, *The Athenian Navy in the Classical Period*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1975, p. V.

moment². Tot pentru această perioadă este de menționat și conflictul dintre Atena și Aigina³.

Aceste incursiuni către Asia Mică și Lesbos, coroborate cu direcția politicii externe ateniene ne conduc către ideea că Atena deținea o flotă înaintea secolului V î.Hr. Putem aprecia că o parte a acestei flote clasice era alcătuită din trireme⁴. Determinarea cărui tip de nave erau folosite de greci în secolul VI î.Hr. depinde de interpretarea termenilor pe care Herodot îi aplică pentru descrierea vaselor. Atât termenul *triere*, cât și *naus* sunt des întâlnite în paginile istoricului, dar problema apare când încercăm să determinăm dacă termenii sunt folosiți pentru a face referire la un anumit tip de vas sau la același tip. O dovadă o găsim în paragraful care conține catalogul vaselor care au luptat în bătălia de la Lade⁵. Herodot numește vasele fiecărui aliat care a contribuit la flota alianței formată din vase de tip *naus*. Când oferă numărul total al vaselor, el spune că întreaga flotă era formată din 353 *triere*⁶. Un fragment al lui Charon din Lampsakos confirmă datele oferite de Herodot, prin informația conform căreia cele 20 vase trimise de către Atena alianței orașelor ioniene erau trireme⁷.

În această problemă unele informații le găsim și la Thukydides, care, comparând flotele tiranilor siracuzani cu cele ale Atenei și Egeinei, nota că acestea din urmă erau inferioare și că nu toate vasele ce alcătuiau aceste flote erau pentecontere. „Cu puțin înainte de războiul persan și moartea lui Darius, care a devenit rege al perșilor după moartea lui Cambises, triremele au fost dobândite într-un număr atât de mare, anume de către tiranii din anumite părți ale Siciliei și de către corcirieni; acestea au fost ultimele flote demne de notat alcătuite în Elada înainte de expediția lui Xerxes. Pentru atenieni și egeeni ca și pentru alte puteri maritime, flotele pe care le aveau erau neînsemnate, alcătuite în cea mai mare parte din pentecontere⁸.

La sfârșitul perioadei arhaice grecești, a apărut un vas ce va aduce glorie flotei ateniene în perioada clasică – trirema. Conform lui Thukydides, prima triremă grecească a fost construită în Corint și corintianul Ameinocles a construit patru vase de război pentru samieni. De aici a apărut opinia conform căreia corintianul Ameinocles a fost cel care a construit trirema. Însă nu se poate afirma cu certitudine unde și când a fost inventată trirema, dar există posibilitatea ca acest tip de vas să fie de origine feniciană, iar contribuțiile grecești au dus într-adevăr la o dezvoltare a acestui vas⁹.

² *Ibidem*, p. 6.

³ Herodot, *Istorie*, V.82-88.

⁴ Boromir Jordan, *op. cit.*, p. 7.

⁵ Bătălia de la Lade, conflict naval izbucnit odată cu revolta orașelor ioniene din 494 î.Hr., în care s-au confruntat o alianță a orașelor ioniene din Asia Mică cu o flotă de 353 vase și flota imperiului persan de 600 de vase. Victoria perșilor a dus și la înfrângerea revoltei.

⁶ Herodot, *op. cit.*, VI.8.1-2.

⁷ *FGrH* 262 Charon 10.

⁸ Thukydides, *Războiul peloponesiac*, I.14.2-3.

⁹ Jean Rougé, *Ships and fleets of the ancient Mediterranean*, Wesleyan University Press, Connecticut, 1975, p. 84.

Există opinii conform cărora apariția triremelor nu s-ar datora lui Ameinocles din Corint și că acest tip de vas nu a fost utilizat de către greci înainte de sfârșitul secolului VI î.Hr. Aceste opinii sunt susținute de descrieri ale lui Herodot. Într-un paragraf ce vorbește despre evacuarea Foccei din fața amenințării persane în 540 î.Hr., este amintit că locuitorii au fost transportați la familiile și posesiunile lor în pentecontere. De asemenea, în bătălia navală din 535 î.Hr. de la Alalia, de lângă Corsica, în care foccenii au înfruntat forțele aliate etrusco-cartagineze, au fost folosite doar pentecontere. Herodot menționează pentru prima dată triremele atunci când vorbește de Policrates. Aflându-se într-o poziție de conducere în 539 î.Hr., Policrates avea la dispoziție o forță de 100 pentecontere. În 525 î.Hr. el a trimis 40 de trireme pentru a-l sprijini pe Cambises, care se pregătea pentru o campanie împotriva Egiptului¹⁰.

Dacă luăm în considerare că Ameinocles nu este inventatorul triremei, atunci acesta ar trebui căutat într-unul din porturile feniciene. Conform lui Clement din Alexandria, trirema a fost inventată în Sidon, și preluată mai apoi de greci și egipteni în ultimul deceniu al secolului VII î.Hr. Argumente în favoarea acestei idei găsim la Herodot, în relatarea sa despre faraonul egiptean Necho, fiul lui Psammeticus, care a vrut să construiască un canal pentru a asigura trecerea din Marea Mediterană în Marea Roșie. Acest canal trebuia să fie suficient de larg încât să permită trecerea a două trireme. Necho a murit în anul 593 î.Hr., iar triremele construite la ordinele sale erau cu aproape un secol mai vechi decât primele trireme grecești. Cei care susțin însă întâietatea lui Ameinocles sunt de părere că pentru a-și construi triremele Necho nu a apelat la ajutorul fenicienilor, ci la cel al constructorilor greci. Ei amintesc de prezența grecilor în Naucratis, situat la aproximativ 16 kilometri de capitala lui Necho și de legătura dintre Periandru, tiranul Corintului și Psammeticus, tatăl lui Necho¹¹.

Apariția triremei în Fenicia nu este în contradicție cu mențiunea lui Thukydides, conform căruia Corintul a fost primul loc din Grecia în care s-au construit trireme: „Triremele ... se spune că s-au construit la Corint mai devreme decât oriunde în altă parte a Greciei”¹². Triremele feniciene erau mai spațioase față de cele grecești și nu aveau un suport exterior pentru vâsle. Sunt cunoscute puține date exacte despre trireme, iar despre cele de secol VI î.Hr. sau mai târziu cu atât mai puțin. Privind lungimea și lățimea lor, avem unele date de la hangarele din Zea, în portul Pireu. Dimensiunile acestor cheiuri, în care triremele erau trase cu ajutorul unor roți și troliuri,

¹⁰ Pentru evacuarea Foccei: Herodot, *Istorie*, I.164; pentru bătălia de la Alalia: Herodot, *Istorie*, I.166; pentru ajutorul oferit de Policrates lui Cambises: Herodot, *Istorie*, III.44.

¹¹ Apariția triremei în Fenicia: Clement din Alexandria, *Stromata*, I.16.76., <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anfo2.toc.html#TopOfPage> (văzut la 27.11.2012); Triremele lui Necho: Herodot, *op. cit.*, II.158-9.; J. Morrison, *The first triremes*, în *Mariners Mirror*, nr. 65, 1979 p. 53; Fik Meijer, *A history of seafaring in the classical world*, Croom Helm, London & Sydney, 1986, p. 35.

¹² Thukydides, *op. cit.*, I.13.2.

au devenit cunoscute în urma săpăturilor arheologice: în medie aveau 37 metri lungime și puțin peste 6 metri lățime. Putem aproxima că o triremă avea o lungime de 35 metri și cea mai mare lățime la care puteau ajunge era de 4,8 metri¹³.

Trirema clasică avea aproximativ 35 metri lungime și aproximativ 5.5 metri lățime. Solid construită, pupa vasului era ridicată pentru a permite o mai bună funcționare a vâslelor, iar etrava vasului era întărită și acoperită pe linia de plutire cu un puternic berbec de bronz cu o varietate de forme. Pescajul avea mai puțin de un metru. Înaintând sub puterea a 170 de vâslași, direcționați de către cârmaci, trirema se izbea de partea laterală a vasului inamic. Apoi, retrăgându-se, lăsa să pătrundă apa în gaura tocmai creată. Înaintea unei lupte, pânzele triremei erau coborâte, pentru a nu cădea deasupra echipajului în cazul în care vasul era lovit. Atunci când era posibil, pentru a evita pierderile, catargul, pânzele, clopotele erau lăsate pe pământ¹⁴

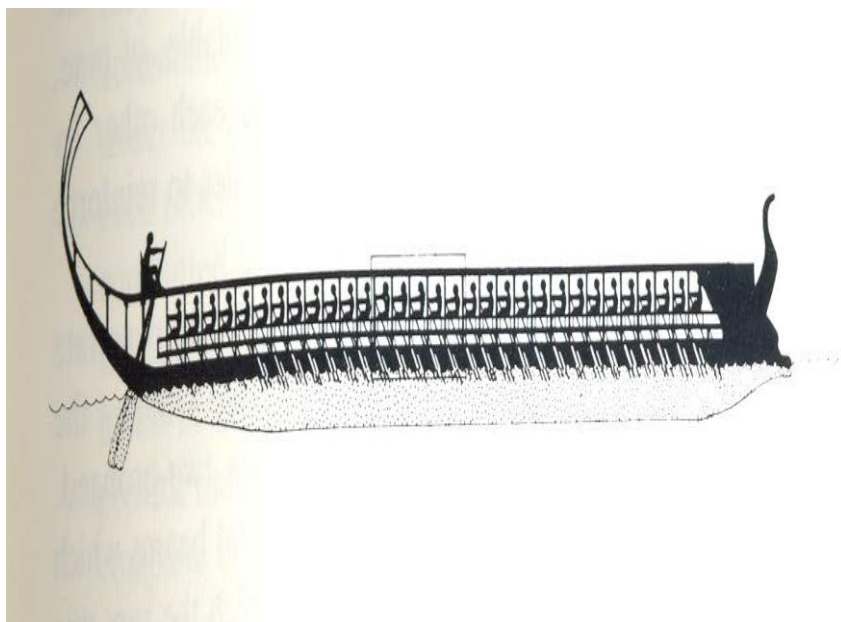

Figura 1. Schița unei trireme¹⁵

¹³ Lionel Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton, 1971, p. 364; Fik Meijer, *op. cit.*, p. 36.

¹⁴ Jean Rougé, *op. cit.*, p. 85.

¹⁵ Fik Meijer, *op. cit.*, p. 39.

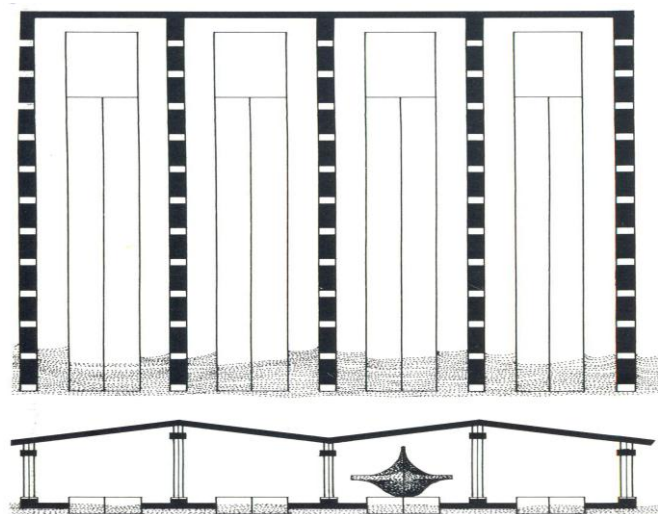

Figura 2. Planul și reconstituirea hangarelor de la Zea, portul Pireu¹⁶

Marea problemă în cazul unei trireme este dată de modul de organizare al vâslașilor. Sunt trei categorii de vâslași: talamiți, zigiți și traniți. Aceste denumiri generice indică poziția vâslașilor dispuși pe întreaga lungime a vasului. Talamiții erau vâslași din față, numele lor este dat după *thalamos*, cabina de la prora la acele trireme fără punte. Zigiții erau vâslași de pe centru, iar traniții cei de la pupă. Având în vedere lățimea vasului, putem presupune că cele trei bănci de vâslași erau situate una deasupra celeilalte, suprapunerea fiind realizată în așa fel încât greutatea părții superioare a vasului să permită navigarea fără dificultate¹⁷.

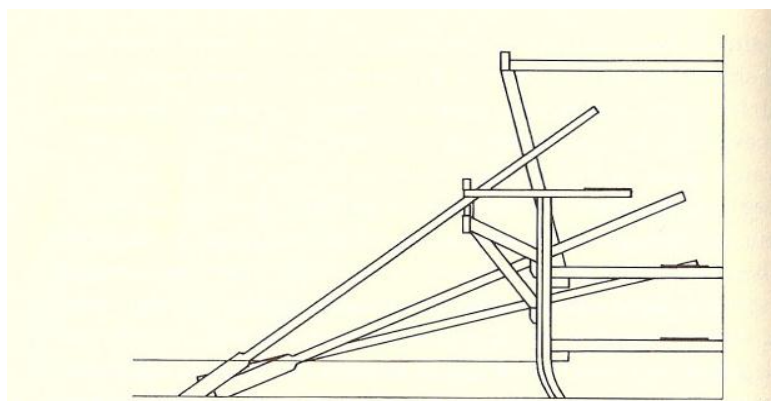

Figura 3. Dispunerea vâslașilor după J. Morrison¹⁸

¹⁶ Fik Meijer, *op. cit.*, p. 70.

¹⁷ Jean Rougé, *op. cit.*, p. 86.

¹⁸ J. Morrison, *The Greek Trireme*, în *Mariners Mirror*, nr. 27, 1941, p. 14.

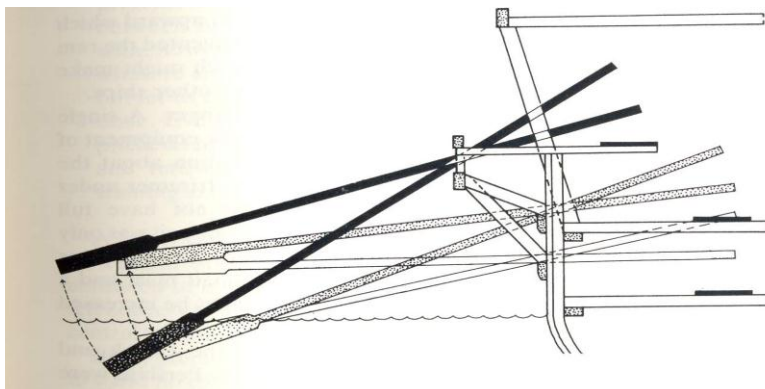

Figura 4. Parexeiresia¹⁹

Conform lui Morrison, trirema greacă erau o biremă cu o ușoară construcție la marginea bordului, o mică platformă numită *parexeiresia*. Pe această platformă erau așezați cei mai experimentați vâslași. *Zigiții* erau situați la nivelul punții, *talamiții* erau situați sub *thamos*, iar băncile vâslașilor erau etajate.

La început, singura structură deasupra punții triremei era o suprastructură la pupă, unde erau căpitanul și cârmaciul, și o altă suprastructură în partea din față a carenei pentru *epibatai* (marinari, hopliți, sulitași, arcași) într-un număr mic pentru luptele de la bord sau debarcări. Ulterior, întreaga triremă a fost acoperită cu o platformă folosită pentru transportul trupelor și pentru cei care se ocupau de pânze. Această platformă nu avea nimic de a face cu puntea, care dacă era una era la același nivel cu *zigiții*²⁰.

O altă îmbunătățire în plan militar a fost făcută în timpul războiului peloponesiac, apariția *epotidelor*. Acestea erau bârne solide din lemn, care ieșeau în afară, fiind poziționate în partea superioară a carenei vasului și folosite pentru a fi trase în vasele inamice pentru a distruge vâslele acestora și chiar berbecul²¹.

Trirema greacă era recunoscută ca fiind un instrument de luptă, dar un vas slab. Este adevărat că purtată de un vânt bun, datorită pânzelor, ce aveau aproximativ 22 metri lățime și opt metri înălțime, putea ajunge la o viteză de șapte-opt noduri. Dar în luptă cu greu putea atinge mai mult de cinci noduri, cinci noduri și jumătate, asta datorită vâslașilor foarte bine antrenați²².

De cele mai multe ori triremele efectuau voiaje scurte și sigure, de exemplu din Marea Egeea către Egipt. Atunci când nu avea de făcut o călătorie, trirema era trasă la mal, chiar și în timpul campaniilor, fapt ce

¹⁹ Fik Meijer, *op. cit.*, p. 39.

²⁰ Jean Rougé, *op. cit.*, p. 87.

²¹ Thukydides, *Războiul peloponesiac*, VII.34-36.

²² P. Gille, *Les navires à rames de l'Antiquité*, în *Journal des savants*, 1965, p. 36.

explică de ce o importantă înfruntare navală din timpul războaielor greco-persane, bătălia de la Mykale, a fost de fapt o luptă terestră în care trupele de debarcare de pe triremele grecești au atacat și distrus flota persilor trasă la mal²³. S-a dovedit a fi o tactică care va fi utilizată și în timpul războiului peloponesiac²⁴.

În timpul perioadei clasice, o triremă avea la bord puțin peste două sute de oameni. În primul rând 170 de vâslași: 54 de talamiți, 54 zigiți și 62 traniți; apoi între cinci și douăzeci epibatai, la care se adăugau câțiva oameni care manevrau pânzele. Din echipaj mai făceau parte trierarhul, cel care răspundea de vas; pilotul, *kubernetes*, căpitanul vasului; *proreutes*, omul de la prora, al doilea căpitan al vasului era și cel care stabilea cursul; un ofițer administrativ, *pentekontarchos*; *keleustes*, ajutat de un flautist, cel care stabilește loviturile pentru vâslași²⁵. Cu expectația trierarhului și a *pentekontarchos*ului, ceilalți membri ai echipajului trebuiau să parcurgă o anumită ierarhie, așa cum apare și la Aristophanes: „Trebuie să începi ca vâslaș înainte de a pune mâna pe cârmă, apoi devii *proreute* și observi vântul, iar în final poți să iei comanda de unul singur”²⁶.

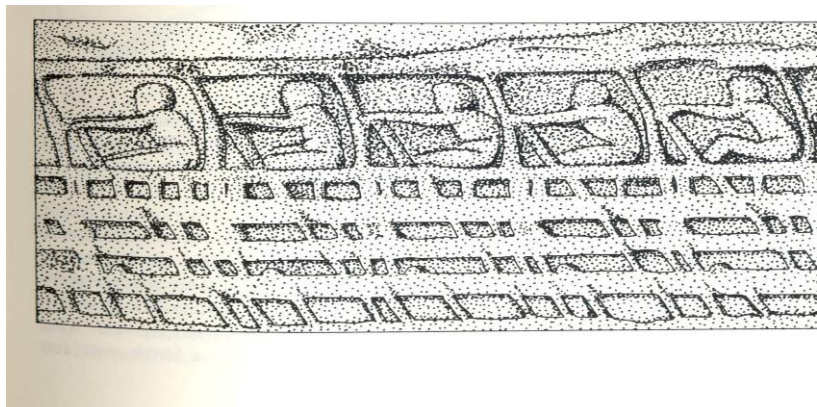

Figura 5. Basorelieful Lenormant²⁷

Cea mai expresivă reprezentare a dispunerii vâslașilor într-o triremă este basorelieful Lenormant, de la aproximativ 400 î.Hr., care este punctul de pornire în modul de dispunere al vâslașilor într-o triremă.

Cei 170 de vâslași erau dispuși altfel: 54 pe rândul cel mai de jos, talamiți, care vâsleau la doar 40 centimetri deasupra liniei apei. Erau așezați la 92.5 centimetri unul față de celălalt, asemeni celor de pe rândurile superioare. Pentru a nu pătrunde apa prin zona vâslelor, acestea erau

²³ Herodot, *op. cit.*, IX.100-105.

²⁴ Thukydides, *op. cit.*, II.55-57.

²⁵ Jean Rougé, *op. cit.*, p. 89.

²⁶ Aristophanes, *Knights*, 54.1-44.

²⁷ Fik Meijer, *op. cit.*, p. 37.

înconjurată cu piele care împiedica trecerea apei. Cei 54 vâslași de pe rândul din mijloc, zigiții, erau situați pe rândul de deasupra și ușor în fața talamișilor și manevrau vâslele chiar în zona de margine a bordului vasului. Rândul superior de vâslași, cei 62 de traniți, erau poziționați deasupra zigiților²⁸.

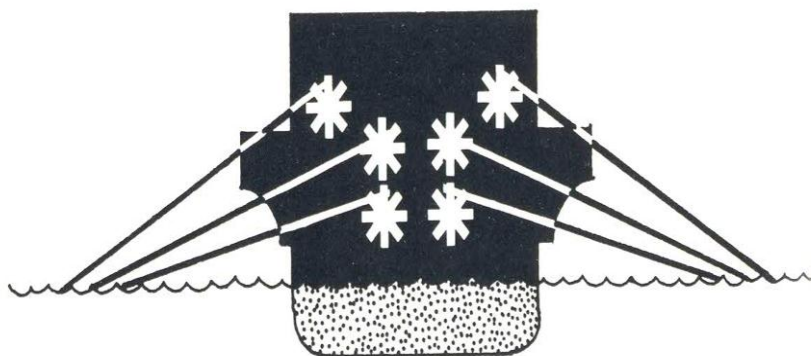

Figura 6. Dispunerea sistemului de vâsle²⁹

Deși trirema apare ca principala componentă a flotelor din perioada clasică, mai descoperim și alte tipuri de vase. De exemplu, în bătălia de la Salamina, pe lângă trireme apar și alte vase mai mici. Conform lui Herodot, flota greacă era alcătuită din 378 trireme, plus alte câteva pentecontere³⁰. Flota ateniană a fost rezultatul politicii lui Temistocle și a eforturilor depuse de cetățenii Atenei, prin intermediul triarhieii. Acesta funcționa prin intermediul unor contribuții făcute voluntar de cei mai bogați cetățeni, pentru binele comunității. Din partea statului, trierarhul primea o navă, iar el era de acord să o întrețină pentru un an. El putea să recruteze echipaj, iar cel mai important putea oferi marinarilor plata acestora. Trierarhul își comanda propria navă, iar dacă la sfârșitul anului se achita de responsabilități, el primea o recompensă onorifică, coroana trierarhică. La început, tetrahia era vânată de cetățenii foarte bogați, dar a devenit foarte costisitoare, astfel încât în secolul IV î.Hr. s-a ajuns la înțelegerea ca mai mulți plătitori de taxe să capete acest drept. Contrar celor întâmplate cu alte flote, comanda pe mare a trierarhului era mai mult nominală decât reală, din simplul motiv că acesta nu era competent în ceea ce privește navigația³¹.

Flota ateniană era formată dintr-o sută de trireme, la sfârșitul primului război greco-persan, iar în timpul celui de-al doilea război greco-persan din trei sute de vase, dintre care o sută optzeci au luat parte la bătălia de la Salamina. În timpul ligii de la Delos a devenit mult mai numeroasă, și

²⁸ *Ibidem*, p. 37.

²⁹ *Ibidem*, p. 38.

³⁰ Herodot, *op. cit.*, VIII.43-48.

³¹ Jean Rouge, *op. cit.*, p. 91.

datorită contribuțiilor făcute de aliații Atenei, dar a fost complet distrusă la sfârșitul războiului peloponesiac. În afara campaniilor, triremele erau transportate în zone special destinate din port, *neosoikoi*, iar velatura vasului era păstrată într-o magazie specială, *skeuthekai*, sub supervizarea unui oficial responsabil pentru verificarea condiției în momentul înmânării către trierarh și în momentul înapoierii velaturii³².

Foarte cunoscută, flota ateniană nu este singura flotă a perioadei clasice grecești. La bătălia de la Salamina, contingentul atenian reprezenta doar jumătate din flota greacă și nu a reprezentat contingentul care s-a remarcat cel mai mult; a fost mai degrabă vechiul rival al Atenei, Egina, pe care Atena o va înfrânge curând după aceea. În perioada războiului peloponesiac flota ateniană a întâlnit alte flote la fel de puternice. Este vorba despre siracuzani, dar și de spartani, care au descoperit în Lisandru un remarcabil navigator³³.

Cele mai cunoscute tactici în conflictele navale pentru perioada clasică, atestate începând cu secolul VI î.Hr., sunt *diekplous* și *periplous*. *Diekplous* se referă la ruperea liniei vaselor inamice și a înainta cu cea mai mare viteză pentru a produce cât mai multe pierderi. *Periplous* se referă la încercuirea vasului inamic. Astfel, pentru a se proteja împotriva unui posibil *diekplous*, comandantul flotei dispunea așezarea într-o formație circulară, *kuklos*, iar apoi se încerca atacul din lateral³⁴.

În timpul războiului peloponesiac, flota ateniană dispunea și de trireme pentru transport, *stratitoides*, care puteau transporta o sută de soldați. Pentru utilizarea lor era nevoie doar de câțiva vâslași. Altele erau destinate transportului cailor, *hippagogoi*, a căror capacitatea era suficientă pentru 30 de cai. În cazul acestora, echipajul era alcătuit din 62 de traniți. Cu toate că acest tip de vase este menționat doar în timpul războiului peloponesiac și nu există înregistrări de acest gen pentru expediții anterioare, putem presupune că transformarea triremelor în mijloace de transport era deja cunoscută în timpul războaielor greco-persane la începutul secolului V î.Hr.³⁵.

Vâslașii flotei ateniene, în secolul V î.Hr., erau supuși unui intens antrenament. Acesta consta în diverse tehnici de vâslire, vâslire pe distanțe lungi și schimbări de ritm. Coordonarea vâslașilor era foarte importantă, atât pentru a crește viteza de deplasare, dar și pentru a efectua manevre bruște, precum și schimbări de direcție. După ciocnirea cu un vas inamic, vâslașii trebuiau să retragă nava cât mai rapid, înainte ca un alt vas inamic să intervină și să lanseze un contraatac. Perioadele de antrenament erau lungi. În timpul lui Pericle, exista o flotă de 60 de vase, destinată antrenamentelor, care stătea pe mare timp de opt luni pe an. În opinia sa, doar cei mai bine

³² *Ibidem*, p. 91.

³³ *Ibidem*, p. 92.

³⁴ Herodot, *op. cit.*, VI.6-17; Fik Meijer, *op. cit.*, p. 42.

³⁵ Thukydides, *op. cit.*, I.116; VI.43; VIII.82; Fik Meijer, *op. cit.*, p. 43.

antrenați vâslași putea asigura Atenei supremația pe mare. Cei mai mulți vâslași erau pe mare începând cu sfârșitul lui februarie și până în octombrie. Vâslașii erau plătiți cu trei oboli (jumătate de drahmă) pe zi la începutul secolului V î.Hr. și cu șase oboli (o drahmă) în jurul anului 430 î.Hr. Din această sumă ei trebuiau să își întrețină și familiile. În multe cazuri, atunci când nu erau pe mare, marinarii își căutau diferite locuri de muncă în port³⁶.

De-a lungul perioadei clasice trirema greacă a fost principalul vas de luptă și a jucat un rol central atât în disputele dintre orașele state grecești, cât și în cazul conflictelor greco-persane. Fără îndoială statutul de mare putere al Atenei în lumea greacă, cât și supremația navală și imperialismul atenian se datorează triremei. Trirema ilustrează realizările perioadei clasice grecești.

Bibliografie

Izvoare:

Aristophanes, *Knights*, Longmans, Green and Co, Londra, 1892.

Clement din Alexandria, *Stromata*,

<http://www.ccel.org/ccel/schaff/anfo2.toc.html#TopOfPage>

(consultat pe 27.11.2012).

Die Fragmente der Griechischen Historiker, Zeitgeschichte,

<http://www.brill.com/publications/die-fragmente-der-griechischen-historiker-zeitgeschichte> (consultat pe 27.11.2012).

Herodot, *Istorie* I-II, București, 1961-1964.

Thukydides, *Războiul Peloponesiac*, București, 1966.

Lucrări de specialitate:

Casson, Lionel; *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton, 1971.

Gille, P.; *Les navires à rames de l'Antiquité*, în *Journal des savants*, 1965.

Boromir Jordan; *The Athenian Navy in the Classical Period*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1975

Meijer, Fik; *A history of seafaring in the classical world*, Croom Helm, London&Sydney, 1986.

Morrison, J.; *The Greek Trireme*, în *Mariners Mirror*, nr. 27, 1941.

Idem, *The first triremes*, în *Marines Mirror*, nr. 65, 1979.

Rougé, Jean; *Ships and fleets of the ancient Mediterranean*, Wesleyan University Press, Connecticut, 1975.

³⁶ Thukydides, *op. cit.*, II.83-92; III.17.4; VIII.45.2; Fik Meijer, *op. cit.*, p. 69.

Vlad Andrei MARAVELA*

ANTROPONIMELE ȘI TOPONIMELE ROMÂNEȘTI DE ORIGINE TURANICĂ

The Romanian anthroponyms and toponyms of Turanic origin

Abstract: *This paper aims to synthesise the distinctive features of the Turanic element within the Romanian anthroponyms and toponyms, encapsulated during their rule over the extra-Carpathian Romanian territory. The geopolitical perspective is of outmost importance emphasizing the various military and confessional forces such as the Hungarian Kingdom, the Byzantine Empire, the Italian Maritime Republics and also the several Bulgarian political entities. All these elements allow for a better understanding of the forces that shaped the Romanian nation in this respective period and also lead to the formulation of a better explanation of the conditions having led to the formation of the Romanian medieval states.*

Keywords: *Turanic populations, anthroponyms, toponyms, Romanian space.*

*

Migrațiile din stepele nord-pontice din secolul al X-lea până la întemeierea Țării Românești au reprezentat apanajul exclusiv al triburilor nomade turcice. Deplasările lor sunt delimitate de exodul ungarilor din 895/896 și de acela, al mongolilor. Deși, desfășurate în ultima parte a așa-numitei perioade a migrației popoarelor (*Volkerwanderungszeit*), mișcările etniilor turanice târzii n-au purtat amprenta regresului unui proces. Dimpotrivă, deplasarea ungarilor, pecenegilor, uzilor, cumenilor și tătarilor s-a manifestat cu o vigoare ce nu a fost inferioară celei a predecesorilor de același neam turcic, precum avarii și bulgarii¹. În anumite intervale s-au înregistrat și momente de eclipsă a puterii lor – situate în general spre sfârșitul perioadei de staționare în câmpiile de la nordul Dunării și al Mării Negre – determinate în primul rând de dispersarea propriilor efective, de activizarea forțelor centrifuge din cadrul confederației tribale și de loviturile puternice receptate de alte grupuri nomade și de la statele învecinate.

Cadrul politic general din secolele X-XIII se deosebea considerabil de acela din perioada anterioară. Încă de la sfârșitul mileniului I, în jumătatea

* Doctorand în istorie la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ H. Howorth, *The Spread of the Slaves.- Part IV. The Bulgarians*, „The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland”, Vol. 11 (1882), p. 222.

răsăriteană a continentului nu exista doar un singur stat foarte puternic, Imperiul bizantin, ci mai multe: Bulgaria, Rusia, Ungaria, toate capabile de mari inițiative pe plan militar, cu poziții bine ancorate în angrenajul politic al epocii. Acțiunile lor, împletite cu cele ale Bizanțului, au afectat adesea, într-o măsură mai mare sau mai redusă, realitățile etnice și politice din spațiul carpato-dunărean. Precum revărsarea neamurilor turanice, tendințele expansioniste ale statelor feudale din vecinătate lezau aspirațiile spre unitate și autonomie ale populației românești².

Atât comunitățile românești, cât și acelea alogene din arealul carpato-balcanic s-au aflat sub influența pregnantă și multilaterală a Imperiului bizantin, ale cărei reverberații, afectând sfere diferite ale vieții, au fost strict dependente de potențialul său militar, de fermitatea cu care a asigurat supravegherea axului Dunării. Crearea statului Asăneștilor și cucerirea Constantinopolului au estompat temporar înrăurirea lumii bizantine asupra teritoriilor românești nord-dunărene, situație care nu a rămas fără implicații. În secolul al XIII-lea, când puterea cumană era în declin, iar Deșt-i Kîpciak-ul devenise scena disputelor pentru dobândirea sferelor de influență între Horezm, Rusia și Ungaria, dominația turanică asupra societății românești slăbește considerabil, spațiul carpato-dunărean intrând în vizorul intereselor regatului arpadian, devenit elementul politico-militar cel mai nobil și întreprinzător din zonă.

Echilibrul de forțe din jumătatea răsăriteană a continentului a fost puternic zdruncinat de marea invazie mongolă, care a produs consistente modificări în coloratura demografică și politică a arealului, oprind pentru aproape un secol penetrația ungară la sud și răsărit de Carpați, eliminând irevocabil triburile nomade turanice din arena politică a Europei prin autopropulsarea lor în locul învinșilor cu infinit mai mare vitalitate. O dată cu pătrunderea mongolilor a luat sfârșit și epoca migrațiilor în răsăritul continentului, efectele ei menținându-se însă viabile timp îndelungat, atât în teritoriul carpato-balcanic, cât și în regiunile est-europene.

Teritoriile de la sud și răsărit de Carpați, aflate în timpul secolelor XI-XIII sub dominația popoarelor stepei, erau cunoscute în general sub denumirea grupurilor etnic-lingvistice dominante care se succedau la conducerea imensului teritoriu cuprins între Asia Centrală și gurile Dunării. În secolul XII și în parte și în secolul XIII, etnia dominantă a fost cea a cumanilor³. Pe cale de consecință, spațiul românesc extracarpatic era înglobat, nediscriminat, în imensitatea stepei răsăritene dominată de cumani, cunoscută sub denumirea de *Cumania*. Uneori, teritoriile apusene ale acestui vast imperiu nomad, inclusiv o parte a viitoarelor state *Țara Românească* și *Moldova*, apar sub denumirea de *Cumania Neagră*, spre deosebire de *Cumania Albă* unde sălășluia hoarda dominantă⁴.

² Victor Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Ed. Junimea, Iași, 1985, p. 93.

³ Supranumiți și *polovtsi*, „cei palizi”, în limba rusă.

⁴ I. Ferent, *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, 1931, pp. 56-61.

Staționarea cumanilor în regiunile carpato-dunărene în decursul unei perioade destul de îndelungate a condus implicit la contacte cu populația românească și la influențări reciproce. Cumanii și-au fixat sălașele în zonele de câmpie din sudul Moldovei și al Munteniei, mai cu seamă în Bugeac, ocupate anterior de pecenegi și uzi de la comunitățile agrare locale. De aici efectuau deplasări sezoniere spre nord, urcând de-a lungul principalelor cursuri de apă în căutarea arealelor cu vegetație ierboasă neafectată de căldurile toride din timpul verii. Ducându-și traiul îndeosebi în corturi și căruțe, ale căror urme arheologice nu sunt detectabile, singurele vestigii păstrate de la nomazii turanici târzii sunt complexele funerare. Marea lor majoritate sunt de tip tumular, înhumații fiind frecvent orientați est-vest, adică invers decât fuseseră depuși pecenegii și uzii. Faptul că mormintele nu s-au descoperit de regulă decât izolat sau grupate în necropole mai mici indică mobilitatea sălașelor nomazilor și deplasarea acestora în cete puțin numeroase⁵.

Instabilitatea creată de peregrinările și agresivitatea cumanilor a influențat rețeaua demografică din ținuturile extracarpatiche, care în secolele XII-XIII continuă să fie rarefiată. Populația românească, repliată spre regiunile deluroase și protejate de „învelișuri forestiere dense”, a trebuit să accepte desigur anumite prestații tributare. Posibilitatea unei opoziții deschise față de niște triburi cu un substanțial potențial unitar, temut în toată Europa de Est și de Sud-Est, fiind exclusă într-o etapă când societatea românească avea încă un nivel precar de organizare politică.

Marile deosebiri existente în privința modului de trai, al structurilor economice, al rânduielilor confesionale etc., între comunitățile locale și cele alogene au reprezentat o frână în calea contactelor normale dintre ele. Cu toate acestea, anumite relații, implicând domenii variate, au putut să se înfiripeze. Grupuri mici de turanici s-au asimilat treptat în masa autohtonilor. Antroponimia medievală și modernă conține mai multe nume de origine turanică: Balaban, Basarab, Coman, Talabă, Toxabă etc. Pornindu-se de la rezonanța turcică și de la o presupusă analogie cu propulsarea pe tronul Țaratului a unui pretendent al Țării Românești având aceeași obârșie, există posibilitatea ca numele Basarab să fi fost adoptat în onomastica locală în perioada dominației turanicilor târzii, la fel cum s-a întâmplat și în cazul lui Coman, etnonimul devenind prenume nu numai în mediul românesc, ci și la alte popoare. Utilizarea de către reprezentanți ai boierimii din Țara Românească și Moldova a unor antroponime de origine turanică arhaică, atestate încă în cele mai vechi acte de cancelarie la sfârșitul secolului al XIV-lea și din prima jumătate a veacului următor, sugerează ritul turanic la

⁵ Victor Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Ed. Institutului European, Iași, 1999, p. 311.

solidificarea clasei suprapuse. Nu este mai puțin adevărat că astfel de antroponime se întâlnesc și la membrii păturilor de jos ale societății⁶.

La fel ca și în Ungaria, Bulgaria, Macedonia, Ucraina ș.a., în regiunile românești există numeroase toponime și hidronime de origine veche turcică. Unele toponime derivă de la numele cumanilor sau de la antroponime de factură turanică: Coman, Cotmana, Comănăuți, Comăneasa, Comănești, Talabă, Tocsăbeni, Vadul Cumanilor etc. Luându-se în considerație faptul că în spațiul extracarpatic, întocmai ca și în Siberia și Asia Centrală, există mai multe cursuri de apă care conțin sufixul ui/Iui, având sensul de „vale/râu”, s-a admis că ele se datorează turanicilor. Astfel de hidronime se întâlnesc în număr destul de mare atât în Muntenia, cât și în Moldova: Bahlui, Băldălui, Bărlui, Bănăguși, Călmățui, Căluș, Covurlui, Suhurlui, Teslui, Turlui, Urlui, Vaslui etc. Dacă ele reprezintă aportul lexical a pecenegilor, al uzilor sau al cumanilor, ori al tuturor acestor triburi turanice, nu se poate din păcate stabili în actualul stadiu al cercetărilor. Incertitudini și mai mari se mențin și în cazul atribuirii unor termeni comuni din limba română de certă origine turcică. În absența criteriilor clare de separare, în unele situații este dificil, dacă nu chiar imposibil, să se departajeze cuvintele pecenege și cumane de acelea tătarăști sau turco-osmane.

Savantul orientalist László Rásonyi, într-o lucrare din anii 1930, ne dă o lungă enumerare de nume cumane printre cnejii români din Ardeal. Căpeteniile colonizării românești în Ungaria poartă între altele următoarele nume: Aldomir, Bory, Bracan (boierii Bărcănești din secolul al XVII-lea), Bene, Berk, Bibarch, Bozgach, Buka, Chakan, Chomak, Gaman, Gruban, Hrambașa, Idomer, Yaurank, Kaba, Kalan (localitatea Călan din județul Hunedoara), Karacha (Caragea), Kragol, Katlabuka, Kuman, Korman, Subașa, Șyșman, Tatar, Tywan, Uzun.

Rásonyi dă mai departe și o listă de boieri munteni și moldoveni: Aga, Aqbaș, Aquș, Aldomir, Aslan, Azgir, Balaban, Balaq, Baliq, Baraq, Barqan, Bars, Bibars, Belçir, Beldiman, Berendey, Berkiș, Bilik, Bonçuq, Borçul, Buçuq, Buga, Buldur, Bukmaz, Bura, Buzdugan, Čagan, Čega (numele fiului lui Nogai), Čolpan, Čortan, Čura, Čutur, Dorman, Edűmen, Gradoman, Goyan, Gurban, Orda, Ordubaș, Otamiș, Qara, Qaraba, Qaraiman, Quman, Qumandur, Payandur, Soltan, Šišman, Tamirtaș, Tamiș, Tobuq, Tozrul, Tolaba, Tolmač, Toq, Toqsaba, Torontay, Tut-Tarqan, Ulan.

Ponderea mare de nume de origine turanică poate fi comparată cu cea rezultată din cercetările originii toponimelor din Țara Românească și Moldova. Astfel, Cozia înseamnă în cumană *nucet*. Hurezul își trage numele de la denumirea unei păsări de noapte. Numele Hațegului, anume *Hatszoc*, ar fi de origine cumană. Hărseni și Hăeșova ar veni de la *hârs*, urs. Țara Bârsei este derivată de la un *bârz*, tigrul, Tohan de lângă Brașov sau Tohani din județul Buzău, de la *togan*, șoim. Oituz ar însemna „Valea sării”.

⁶ Petre Diaconu, *Despre pecenegii la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, SCIV, 1967, 18, nr. 3, pp. 26-34.

Petre Diaconu a redat de asemenea o seamă de toponime în lucrarea sa *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*: Comana, Comanca (în județele Olt, Argeș, Vâlcea), Câmpia Comancă, Valea Comancei, Comanii Vechi, Comănița, Coman, (Ilfov, Bacău), Comăneanca (Prahova), Comăneasa (Dolj, Brăila, Buzău), Vadul Cumanilor, Valea lui Conceac (Ilfov). În Oltenia avem Caraiman, Mârza, Ciughir, Cetatea lui Coman, Lopcea, Gioroc, Giormanul Valea lui Moldruz, Caracal (*kara* - „negru” și *kale* - „fortăreață”), Talabă, Tocsăbești, Tocsăbeni, Burnaz, Tăbârceag, Bărăgan (nume tătaresc însemnând „furtună de zăpadă”). Bârlad a fost format din arabo-cumanul *belad*, oraș. Din același spațiu lingvistic fac parte Teleormanul și Deliorman. Marele filolog german Gustav Weigand a sugerat, din asemănarea cu hidronimele din Turkestan, că și la noi numele localităților cu terminația *-ui* sau *-lui*, foarte numeroase, Călmățui, Tezlui, Vaslui, Urlui, Bercelui etc., ar fi tot de origine cumână sau tătară.

P.P. Panaitescu enumeră în lucrarea sa *Mircea cel Bătrân* câțiva boieri cu nume cumane sau pecenege de la curtea lui Mircea: Aga, Berindei, Coman, Iarcân, Batia. Pe lângă toponimele și antroponimele pecenege și cumane, tătarii și-au lăsat și ei amprenta pe meleagurile noastre, dovadă fiind numele multor localități precum: Tătăreni în județele Dâmbovița, Prahova, Vâlcea, Ilfov, Vaslui; Tătărășani în județul Botoșani; Tatarca în județul Galați; Tătărei, în județul Dâmbovița; Tătărenii de Sus în județul Olt; Tătărăștii de Jos și Tătărăștii de Sus în județul Teleorman; Lacul Tătarului în județul Brăila; Tătarul Mic, munte în Prahova; Tătăruși, sat în Suceava.

În Moldova sunt pomeniți în documentul din 25 noiembrie 1435 boierii *Berindei* Stolnic și pan *Iacuș* (*Iacuș* – *Yakâș* = bun, frumos). *Iacșa* Litovoi este pomenit locuitor la Cetatea Albă, în iunie 1374. La 24 iulie 1428, este menționat cneazul *Ciorsec* (*ciorsec* = chior). Lista poate continua cu *Ciurbă* (*ciurbă* = ciorbă), *Bașa*, *dușman* (*șușman* = gras), *Yucaș* etc.

Tot de la tătari ne-au rămas cuvinte ca tolă de la *torbea*, buzuganul de la *bozdur-gan-ul* dăgataic, iataganul de la *iartagan*, unealtă care despică. Cuvântul boier ar fi tot de origine turanică derivat de la *baiar* cu înțelesul de bogat, de unde și antonimul lui social, *siräk-rar*, „puțin”, „sărac”, menționat și în *Codex Cumanicus*.

Nomazi desăvârșiți, de la cumani provin și denumirile de odaie și cioban. În fiecare sat tătar exista o „oda”, odaie pentru străinii care nu aveau unde să se adăpostească. Cuvinte legate de păstorit ca: *sălaj* (colibă), *câșlă* (loc de iernat), *tamazlâc* (vită de prăsilă), *buhaiu* (taur) sunt împrumutate de la tătari. Termenii specifici vieții nomade ca *ulac*, *caii de ulac*, *konak*, loc de înnoptat preschimbat ulterior în conacul boieresc, s-au păstrat până în zilele noastre.

Pe lângă termenul mai sus menționat ca Bărăgan (de la *Boragan*, loc pe unde bate crivățul = *bora*), Bugeacul (de la bugec = colț, vârf) și Caraiman (loc de observație) completează seria de cuvinte de origine tătară.

Pentru vechimea existenței coloniilor de tătari în Moldova, sunt edificatoare documentele din secolul al XV-lea privind situația robilor tătari.

Astfel, documentul din 8 iulie 1428 menționează pe robii tătari Palmeș Toader, Toma, Cabalai (de la Kubilai), Filimon cu fiul său, Filip, Boroș, Tacto (de la Tokta), Ivan, Lucaci. Documentul din 30 noiembrie 1435 menționează „zece bordeie de tătari”, anume Mamai, Cârlig, Filip, Oanciul, Albaș, Șandru, Stancu, Zorea, Ciurilă etc. Deși sunt menționați ca tătari, majoritatea acestor robi au nume românești, ceea ce demonstrează că ei sunt veniți de mai multe generații în Moldova.

Dacă pătrunderea termenilor militari sau păstorești o atribuim secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, perioadei de stăpânire tătară, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, au intrat în limba română vorbită în Moldova o serie de cuvinte tătărești, din diverse domenii de activitate. Din această perioadă trebuie să fi rămas cuvintele: cazan sau ceaun (de la ciogun = tuci, fontă); iorgan – plapumă; suman (de la sukman = raglan, șubă cu mâneci); tasma (curele de piele fin tăiate); harbuz (pepene verde); tarla (câmp, teren agricol); tarîm (tarama = a ara); toi (nuntă, zgomot, larmă mare); ceamur (tencuială din lut galben și paie); teanc (denk = echivalent, de aceeași măsură); călăuză („kîlauz” = slujitor de limbă, interpret, spion); babalâc (butucul suport al morii de vânt). Tot în rândul cuvintelor de utilitate tehnică au rămas în limba română: capac, butuc, bulamac, capcană, calup.

Prezența turanicilor, și îndeosebi a tătarilor, în viața cotidiană a poporului român este confirmată de numeroasele moșteniri de cuvinte, existente și astăzi în limba vorbită. Lazăr Șăineanu a explicat că în cadrul influenței orientale în Moldova s-a conservat uneori forma primitivă a cuvintelor față de Muntenia, unde a fost oarecum romanizată: bacal, badana, magaza, meidan, nohut, dușame în Moldova, iar în Muntenia băcan, bidinea, magazie, maidan, năut etc.

Bibliografie

Diaconu, Petre, *Despre pecenegii la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, SCIV, 1967, 18, nr. 3, p. 463-476.

Idem, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978.

Idem, *Les Petchenegues au Bas-Danuhe*, București, 1970.

Idem, *Realități politice la Dunărea de Jos: români, bizantini, bulgari, pecenegi*, RI, 1981, 34, nr. 6, p. 1111-1133.

Documenta Romaniae Historica (DRH), A. Moldova, vol. I (1384-1448), vol. întocmit de Constantin Cihodaru, Ioan Caprosu și Leon Simanschi, București, Ed. Academiei R.S.R., 1975.

Idem, *D. Relații între țările române*, vol. I (1222-1456), vol. întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad Gundisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, 1977.

Howorth, H., H., *The Spread of the Slaves.- Part IV. The Bulgarians*, „The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland”, Vol. 11 (1882), p. 219-267.

Panaiteescu, Petre P., *Mircea cel Bătrân*, Ed. Corint, București, 2000.

Spinei, Victor, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Ed. Institutului European, Iași, 1999.

Spinei, Victor, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Ed. Junimea, Iași, 1985.

Idem, *Dicționarul universal al limbii române*, ediție îngrijită de Alexandru Dobrescu, I. Oprea, Carmen Galeș-Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, Magda Center, Chișinău, 1998.

Șăineanu Lazăr, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, București, 1900.

Cristina Teodora DUMITRU*

**ETNIE ȘI CONFESIUNE ÎN ORAȘUL IAȘI
(SECOLELE XVII-XVIII)
ÎN VIZIUNEA CĂLĂTORILOR STRĂINI**

***Ethnicity and confession in Jassy according to foreign travel
accounts (17th-18th centuries)***

Abstract: *Jassy, like other cities of Moldavia, represented during the 17th-18th centuries a ethnic and confessional mosaic. In Jassy there lived Romanians, Armenians, Jews, Greeks, Gypsies, Saxons, Hungarians and others minorities. Generally, these minorities were involved in trade and other occupations, like usury and selling drinks. All these foreigners were organised in guilds and had the right to own houses and stores, but not estates. Armenians, for example, had a street named Armenian Street. Besides the Orthodox, the most numerous were the Catholics represented especially by Hungarians and Saxons. Their number varied depending on the country situation. As we learn from the foreign travellers who visited Jassy, the Catholics had the right to manifest their religion in complete freedom and could have their own churches.*

Keywords: *Moldavia, Jassy, ethnicity, Jews, Armenian, Catholics, foreign travellers.*

*

1. Grupuri etnice și confesionale

După relatările de călătorie aflăm că în orașul Iași pe lângă români mai existau și alte grupuri etnice dintre care menționăm: unguri, armeni, bulgari, turci, tătari, poloni, sași și unii italieni¹. Vlas Koicevic confirmă prezența armenilor în Iași în timpul călătoriei sale din 1661². Ștefan Atanasie Rudzinski, primul episcop catolic polon din Bacău, notează că era o mare mulțime de oameni de nații diferite care locuiau în Iași și anume: greci, ruteni, francezi, germani, turci, precum și tătari³. Un alt călător, Antonio Angelini din Campi, menționează prezența în Iași a turcilor, armenilor, evreilor, tătarilor și grecilor⁴. Călătorul englez Frederick Calvert, Lord

* Masterand anul I, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ *Călători străini despre țările române*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, p. 328.

² *Călători străini*, vol. VII, volum îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Ed. Acedemiei Române, 1997, p. 141.

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ *Ibidem*, p. 340.

Baltimore care a ajuns în Moldova prin anul 1764, notează în relatarea sa că în orașul Iași locuiau, pe lângă moldoveni, și evrei, armeni, greci și țigani⁵.

Element etnic dinamic, implicat în special în negustorie și în gestionarea transporturilor de mărfuri în cadrul comerțului caravanei, pe rutele care racordau piețele otomane la cele din Polonia, armenii au primit dreptul de a se așeza în orașele Moldovei încă din secolul al XIV-lea⁶. Venirea armenilor în Iași a fost întărită prin privilegiul comercial din 1408 acordat de Alexandru cel Bun armenilor din Lwow doritori să se așeze în târgurile Moldovei⁷. Dacă avem în vedere faptul că biserica armeană cu hramul Sfintei Născătoare a fost ridicată în Iași în 1395, după cum reiese din pisană în limba armeană, considerată de cercetători ca fiind prima dovadă arheologică ce atestă în scris vechimea orașului, putem deduce că armenii s-au așezat în Iași mai înainte chiar de secolul XIV, când erau aici destul de numeroși pentru a avea o biserică a lor⁸. În 1605 ei au început construirea, pe Ulița Cizmarilor, unei a doua biserici, închinată Sfântului Grigore Luminătorul, însă construcția a fost demolată⁹.

În Iași exista chiar și o uliță armenescă de-a lungul căreia negustorii din rândul acestui grup etnic dețineau locuințe și prăvălii¹⁰. Armenii se îndeletniceau în principal cu negustoria și neguțătoria. În ceea ce privește numărul armenilor care se aflau în Iași în secolul al XVII-lea, informațiile sunt relativ puține, cel puțin din punctul de vedere al străinilor, însă avem informații despre numărul de case locuite de către aceștia. Conform lui Simeon Dbir Lehati, în Iași, în anul 1608, când a trecut prin acest oraș, erau 200 de case armenesti, atât ale băștinașilor, cât și a celor nou veniți¹¹. Tot de la Simeon Lehati aflăm că aveau o biserică frumoasă din piatră, preoți înțelepți și bogătași mari¹². Vlas Coicevic, călătorind prin Moldova prin anul 1661, menționează că în Iași existau două biserici de piatră ale armenilor¹³.

Ca și în secolul al XVII-lea, și în veacul următor armenii din Iași se ocupau în principal cu negoțul¹⁴. La începutul acestui secol îi găsim pe armeni grupați în bresle. Astfel, la 1 martie 1713, Ivan Armeanul care a fost staroste a cumpărat o casă¹⁵. Deși așezământul principal al Comunității Armene era chiar în centrul orașului, ei aveau, pentru odihna lor

⁵ *Călători străini*, vol. IX, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Ed. Acedemiei Române, 1997, p. 496.

⁶ *Documente privind istoria românilor, A. Moldova, secolul XIV-XV*, vol. I, București, 1954, doc. 15, p. 12.

⁷ Anais Nersesian, *Armenii în istorie și cultură*, Ed. Arat, 2003, p. 185.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, doc. 94, p. 131.

¹¹ *Călători străini*, vol. IV, p. 346.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Călători străini*, vol. VII, p. 141.

¹⁴ *Ibidem*, vol. IX, p. 204.

¹⁵ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944, p. 582.

gospodărească și pentru cei mai nevoiași, o mahala întreagă, care și până astăzi se numește *Mahalaua Armenească*. În aceasta stăteau una lângă alta multe familii, în case proprii cu ogrăzi și livezi mari, și unde femeile armenice, foarte meștere în cusături și broderii de albituri, erau mult întrebat de cocoanele ieșence, ce vor a-și înjgheba albituri de zestre, cu frumoase faldurele, horbote și monograme¹⁶.

Mahalaua Armenească sau *Armenimea* se afla pe ambele maluri ale pârâului Călcaina și era locuită de armeni meșteșugari, blănari, mindrigii, cusători care lucrau și brodau monograme frumoase pe albituri etc. La capătul acestei mahalale se afla și un cimitir armenesc¹⁷. Din această mahala plecau negustorii care făceau comerț cu Ardealul, întrebuintând pentru aceasta și „feciori ungureani”¹⁸. Armenii din Chișinău primeau în cursul secolului al XVIII-lea privilegii de desetină (la 10 „bucate” un leu) ca și „neguțătorii români de Iași și armenii de Iași”¹⁹, de pe la alte târguri, și cu acest prilej Constantin Vodă Mavrocordat recunoaște că „toate târgurile cu alișverişurile lor se deschid”²⁰.

Erasmus Henrich Schneider von Weismantel observa în timpul călătoriei sale prin Moldova, între 1710-1714, că în centrul orașului se aflau mai multe biserici, printre care și cele armenesti²¹. Călătorind prin Moldova între anii 1763-1764, Lordul Frederick Calvert Baltimore consemnează în relatările sale că un călugăr, Luca Massalit, i-a dat la cererea sa o notiță scrisă cu privire la numărul de biserici din Iași. Această notiță atestă, printre altele, și existența a două biserici armenesti²². În arhitectura acestor biserici armenesti se remarcă puternice influențe moldovenești, edificarea lor fiind, probabil, realizată și cu contribuția unor meșteri locali²³.

Alături de armeni, tot negustori ca aceștia, dar în număr mai mic, erau grecii. Prezența grecilor în târgurile Moldovei este atestată de călătorii străini care au trecut prin țară în perioada secolelor XVII-XVIII. Negustorii greci au avut un rol precumpănitor în cadrul diasporei grecești din Țările Române. În Moldova, grecii, alături de ceilalți negustori străini, încurajați de Alexandru cel Bun, au pus în circulație o mare diversitate de monede și, atunci când a apărut problema schimbului ei au fost primii zarafi sau „schimbători”²⁴. La Iași grecii erau grupați în apropierea pieții, pe ulița „schimbătorilor” sau „Ulița Trapezănească”²⁵. Negustorii greci erau cei care

¹⁶ H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române*, București, 1944, p. 48.

¹⁷ N. Bogdan, *Orașul Iași*, pp. 82-83, apud H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române*, p. 49.

¹⁸ *Studii și documente*, VI, nr. 836, p. 329, apud Nicolae Iorga, *Armenii și românii: o paralelă istorică*, p. 36.

¹⁹ *Documentele Callimachi*, I, pp. 517-518 apud N. Iorga, *Armenii și românii*, p. 37.

²⁰ *Documentele Callimachi*, II, p. 82 apud N. Iorga, *Armenii și românii*, p. 37.

²¹ *Călători străini*, vol. VIII, p. 343.

²² *Ibidem*, vol IX, p. 496.

²³ A. Iacob, *op. cit.*, p. 198.

²⁴ Paula Scalcău, *Grecii din România*, Ed. Omonia, București, 2005, p. 51.

²⁵ *Ibidem*. Acest termen desemna masa la care zarafii schimbau banii clienților.

aduceau din Turcia europeană untdelemnul, măslinile, icrele tescuite, caracatița, zeama de lămâie, năutul, orzul și fideaua, și altele de acest fel²⁶.

Inteligenți și abili, grecii vor fi folosiți destul de des de către domnitorii români în misiuni diplomatice. Vasile Lupu îl trimite în 1636 cu solie în Rusia pe grecul Palade²⁷. Pe lângă acesta și alți greci au fost trimiși cu astfel de misiuni²⁸. Trebuie menționat și faptul că Domnul Moldovei, Vasile Lupu era fiu de grec. Moldovenii au dezvoltat în timp un sentiment de ură față de greci și implicit față de domnul țării.

În secolul al XVII-lea se formează adevărate familii de dregători greci, cum sunt Cantacuzinii, Rusetestii, Palade, Catargi, Pârșcovenii, Brătășenii. Profitând de momente favorabile, unii dintre ei au reușit să-și păstreze dregătoriile timp îndelungat. Foarte dinamică, mărindu-și averea prin zestre, cumpărând moșii și tot mai influentă prin dregătoriile ocupate, boierimea greacă devine treptat o concurentă pentru boierimea română. Boierimea autohtonă a devenit nemulțumită deoarece fusese înlăturată de la dregătoriile cele mai productive, iar domnii se înconjuraseră de o elită grecească.

Călătorul străin care a ajuns prin Moldova în jurul anului 1785, Alexandre D'Hauterive, nota că negustorii greci din Iași aveau o înfățișare delicată, tonul dulceag și un aer șmecher, trăsături care exprimau foarte bine calitățile morale ale acestei oneste specii de corsari. Ei profitau de prostia semenilor lor și de nevoile străinilor, pentru a-i jupui în felul cel mai politic din lume²⁹.

Datorită faptului că grecii aveau aceeași religie cu cea a moldovenilor, clericii greci au găsit sprijin la domnii moldoveni, religia reprezentând astfel o punte de legătură. Se ofereau mănăstirilor închinare anumite sume ca sprijin. Pe lângă acestea erau acordate de către domnii români masive ajutoare așezămintelor religioase din întreg Răsăritul ortodox³⁰. Un mare protector al ortodoxiei era Vasile Lupu, domn de neam grec. Dimitrie Cantemir spunea că în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653) au venit o mulțime de călugări greci pentru a-i educa pe fiii boierilor³¹.

Alexandre D'Hauterive menționa faptul că preoții greci se bucurau mai întâi ca preoți de considerația pe care religia tuturor popoarelor superstițioase o acordă slujitorilor ei. Apoi aveau o pretenție egală la episcopat, cea mai mare demnitate la care pot ajunge grecii în țările române. Deși toți compatrioții lor erau robi, adică cei din Imperiul Otoman, grecii din Moldova erau liberi³². Erasmus Henrich Schneider von Weismantel nota că

²⁶ *Călători străini*, vol. VI, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 59.

²⁷ *Ibidem*, p. 65.

²⁸ *Ibidem*, pp. 60-75. Sunt menționate numele a mai multor greci care au fost implicați în treburile politice ale Țărilor Române.

²⁹ *Ibidem*, vol. X, partea I, p. 691.

³⁰ Paula Scalcău, *op. cit.*, p. 81.

³¹ *Ibidem*, p. 80.

³² *Călători străini*, vol. X, partea I, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Ed. Academiei Române, 2000, p. 692.

în centru oraşului se afla mănăstirea Golia care aparţinea călugărilor greci³³. Aici se mai vedeau şi multe biserici şi mănăstiri frumoase, atât greceşti şi româneşti³⁴.

Concurenţi ai armenilor în comerţul internaţional din Europa Răsăriteană, evreii erau stabiliţi în număr mare în Polonia şi în Imperiul Otoman, în vreme ce în Moldova prezenţa ebraică este relativ redusă până în secolul al XVII-lea. Documentele vremii consemnează pentru secolul al XVII-lea în Moldova – şi în special la Iaşi – o viaţă comunitară evreiască aşezată, unde funcţiona o sinagogă şi exista deja şi un vechi cimitir evreiesc. Nu întâmplător a slujit la Iaşi eruditul rabin Nathan Hanover, refugiat din Ucraina în timpul pogromurilor ordonate de Bogdan Hmelniţki. Din această comunitate evreiască pare să facă parte şi doctorul Cohen, medicul de curte al domnitorului Vasile Lupu³⁵.

Negustorii evrei erau implicaţi în gestionarea schimburilor de mărfuri dintre Constantinopol şi pieţele polone. Erau foarte activi în cadrul comerţului de tranzit din Moldova, derulat pe drumurile care străbăteau spaţiul est-carpatic până la Liov, principalul centru comercial către care se îndreptau mărfurile provenind din Imperiul Otoman³⁶. Despre evrei nu întâlnim nicio constatare în Moldova până la epoca lui Vasile Lupu, când războiul de dezrobire economică a cazacilor poloni aruncă în Moldova pe unii dintre exploatatorii lor evrei, care erau arendaşi şi cămătari, cum a aflat Paul de Alep din gura unuia dintre fugari, Iancăl³⁷. Totuşi se vorbeşte despre şterea şederii la Iaşi, pe la 1618, a rabinului, expert în cabală, Solomon ben Arayo, la care venea să înveţe şi un evreu candiot, Iosif Solomon del Medigo³⁸. Dacă această ştire ar fi adevărată, existenţa unui mic popas de evrei spanioli în neconţinută prefacere ar trebui să se admită. Cei care alcătuiau acest popas făceau permanent drumul de la Constantinopol în Polonia. Între aceşti evrei şi masele evreieşti de astăzi nu exista nicio legătură, după cum nota N. Iorga³⁹.

În calitate de „orândari”, arendaşi la sate, având şi dreptul proprietăţii de a vinde exclusiv vinul şi holirca, o specialitate de-a lor din

³³ *Ibidem*, vol. VIII, volum îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 343.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Doru Dumitrescu, Mihai Manea (coord.), *Istoria minorităţilor naţionale din România*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 2008, pp. 18-19.

³⁶ A. Iacob, *op. cit.*, p. 212.

³⁷ N. Iorga, *Istoria evreilor din ţerile noastre*, p. 172, extras din Analele Academiei Române, seria II, tom XXXVI.

³⁸ *Ibidem*. După o carte din Basel, 1628, cuprinzând biografia acestuia, notează Nicolae Iorga, pe care însă nu a văzut-o. Pe la 1540, cum afirmă Bielski (B. Petriceicu-Haşdeu, *Istoria toleranţei religioase în România*, p. 84) s-ar fi trimis în Moldova poloni convertiţi de rabini, ceea ce lui N. Iorga i se părea o închipuire. Apoi Matei Strijkowski vorbeşte despre sârbi, ȕigani, greci, italieni în Moldova însă nu şi despre evrei (B. P. Hajdeu, *op. cit.*, p. 919).

³⁹ *Ibidem*.

Polonia, își fac apariția evreii localnici în Moldova⁴⁰. Și în calitate de cârciumari în orașe, pe urma armenilor, evreii se ivesc și la Iași în 1663 prin porunca de a nu se băni de Păhârnicăsea cea Mare și de „feciorii” ei „vinul armenilor sau jidovilor”⁴¹. Alții dădeau bani cu dobândă, ca iezuiților din Iași, la 1679.

La Iași se afla o comunitate ebraică relativ consistentă, dar nu avem informații exacte despre numărul acestora, care se îndeletnicea în special cu neguțătoria⁴². O altă ocupație importantă a acestora era camătă⁴³. Evreii din Iași, ca și cei din toată Moldova, dispuneau de dreptul a-și construi sinagogi unde vroiau ei, dar numai din lemn și nu din piatră⁴⁴.

În secolul următor, informațiile despre evrei încep să se înmulțească treptat. În timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, în 1711, sunt amintite în cronica lui Nicolae Costin „mormânturile jidovești” din marginea Iașului, lângă Bahlui⁴⁵. Secolul al XVIII-lea înregistrează o creștere a ritmului de imigrare a evreilor în Moldova. Fenomenul se află în strânsă legătură cu direcțiile noi spre care se angajase societatea românească. În acest context, evreii au contribuit și ei la înjghebarea pieței interne. Meșterii și negustorii evrei au avut un rol important în continuitatea și regularizarea schimbului, în fluxul permanent al mărfurilor, în integrarea noului organism economic în cuprinsul pieței europene⁴⁶.

Și în secolul al XVIII-lea evreii aveau aceleași ocupații, preocupați fiind de comerțul cu spirtoase, precupeție și camătă. Evreii de aici se îndeletniceau mai mult cu cârciumile și dădeau prilej poporului să se strice. Ieșenii făceau cârciumărit și închiriau pivnițe și hrube⁴⁷. Sub Mihai Racoviță (1716-1726) se pomenesc „dughenile jidovilor din Iași”⁴⁸. Nu lipsea și câte un negustor de miere. Puțini erau cei care aveau alte îndeletniciri⁴⁹. În acest sens menționăm că în 1741 este atestată prezența în Iași, a „țâmbelarului”, muzicantul cu țîmbală⁵⁰.

Alexandre D’Hauterive nota că evreii din Iași erau recunoscuți de departe după figura lor extraordinară, ce nu putea fi văzută în nicio altă țară din lume, cu capul în formă pătrată și creștet ascuțit la bărbie, acoperit de o cușmă de blană neagră din care atârnavă în față două cozi de păr în toată lungimea lor, în timp ce la spate, capul le era ras și căroră o mică barbă la capătul bărbiei le dădea aerul unor capre de Angora⁵¹. La începutul secolului

⁴⁰ *Ibidem*, p. 174.

⁴¹ *Studii și documente*, III, p. 543 apud N. Iorga, *Istoria evreilor*, p. 174.

⁴² *Călători străini*, vol. IX, p. 204.

⁴³ A. Iacob, *op. cit.*, p. 212.

⁴⁴ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. Librăriei Leon Alcalay, București, 1909, p. 87.

⁴⁵ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, p. 527.

⁴⁶ Doru Dumitrescu (coord.), *op. cit.*, p. 19.

⁴⁷ N. Iorga, *Istoria evreilor*, p. 179.

⁴⁸ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea 2, p. 527.

⁴⁹ N. Iorga, *Istoria evreilor*, p. 179.

⁵⁰ *Studii și documente* VI, P. 521 apud N. Iorga, *Istoria evreilor*, p. 179.

⁵¹ *Călători străini*, vol. X, partea I, p. 691.

este menționat și un medic evreu în timpul lui Constantin Brâncoveanu, anume medicul Avram⁵². În ceea ce privește locașurile de cult ale acestora, o sinagogă cu un rabin permanent se afla și în Iași, unde pomeneste Neculce la 1711 mormintele jidovilor, cimitirul evreiesc, în marginea orașului⁵³.

Țigani erau nelipsiți din Iași, ei fiind împrăștiați în toată Moldova⁵⁴. Nu se îndeletniceau cu altceva decât cu meșteșugul zlătăriei și al fierăriei⁵⁵. Ca și ceilalți țigani de prin alte țări, țigani din Moldova aveau caracteristici distincte, trândăvia și furțișagul⁵⁶. Țigani fuseseră aduși la o anumită formă de servitute față de domnitor sau de mănăstiri, cum reiese din vechile documente. Un document de la 1428 menționează dăruirea a 31 de corturi de țigani, de către Alexandru cel Bun Mănăstirii Bistrița⁵⁷. La scurt timp după sosirea lor în Moldova, țigani au fost înrobiți. Documentele vechi din secolul al XVII-lea menționează faptul că țigani puteau fi vânduți, dăruți sau moșteniți. În acest sens, Miron Barnovschi dăruiește în anul 1626 Mănăstirii Secul niște țigani robi⁵⁸. De asemenea, domnul dăruia țigani nu numai mănăstirilor, ci și unor anumite persoane fizice⁵⁹. În cazul țiganilor care erau dăruți, persoana care îi dăruia putea stabili ca aceștia să rămână pe veci persoanei căreia i se dăruiau și nimeni să nu îi poată lua⁶⁰.

În secolul al XVIII-lea prezența țiganilor în orașul Iași este atestată de către călătorii străini ce au trecut în acea perioadă prin capitala țării. Alexandre D'Hauterive nota în relatarea sa că în Iași a întâlnit mai multe soiuri de oameni. Printre aceștia erau menționați și țigani, despre care nota că ar exercita aici „artele”, muzica, îndeletnicirile de orfeverie, fierărie, etc. Menționa de asemenea și condiția de robi a acestora precum și traiul lor mizer⁶¹.

O altă minoritate prezentă la Iași în intervalul cuprins între secolul XVII-XVIII era cea a turcilor, care la fel ca majoritatea străinilor erau negustori⁶². Solul trimis la Poartă de către regele August al II-lea al Poloniei, Stanislav Chometowski, a trecut prin Moldova între anii 1712-1714. El

⁵² Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, vol. II, partea I, Federația comunităților evreiești din România, București, 1988, doc. 8, p. 9.

⁵³ N. Iorga, *Istoria evreilor*, p. 176 (Descripție Moldavie, Ed. Academiei Române, cap. XVI, p.119)

⁵⁴ D. Cantemir, *op.cit.*, p.88.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Angus Fraser, *Țigani*, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 69.

⁵⁸ *Documenta Romaniae Historica*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, seria A. Moldova, vol. XIX, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1969, doc. 63, p. 82.

⁵⁹ *Ibidem*, doc. 86, p. 105.

⁶⁰ *Ibidem*, doc. 103, p. 123.

⁶¹ *Călători străini*, vol. X, partea I, p. 693.

⁶² D. Cantemir, *op. cit.*, p. 88.

notează că la intrarea în Iași a fost întâmpinat de către domn însoțit de un alai de boieri precum și de rezidenții turci din Iași cu un alai de tătari⁶³.

Ungurii și sașii erau și ei prezenți la Iași. Pe la 1620 existau la Iași colonii ungurești și chiar și o „uliță ungurească”⁶⁴. Toți aceștia erau de rit catolic.

2. Evoluția demografică și starea locașurilor de cult catolice din Iași

Pe la 1606 în orașul Iași se aflau două biserici catolice, după cum nota un anonim catolic italian care trecuse prin mai multe orașe ale Moldovei⁶⁵. El menționa că o biserică se afla în afara orașului, iar cealaltă în oraș, clădite din lemn, mici, urâte și în părăsire.

Pe la 1636 misionarul Benedetto Emenuele Remondi din Milan, trimis de Sacra Congregație de Propaganda Fide în Moldova, a ajuns în Iași și făcea o descriere a acestui oraș, menționând că aici era reședința domnului, care era de neam grec de obicei, precum și a boierilor acestei țări, care erau toți schismatici. Se mai aflau în oraș 65 de case de unguri catolici, francezi, venețieni, precum și alți negustori de la Constantinopol de rit roman⁶⁶. De asemenea, exista și o biserică catolică clădită din lemn din milostenia unui boier grec⁶⁷.

Informațiile oferite de către Benedetto Emenuele Remondi sunt confirmate de Bandini, care a ajuns în Iași, nu la foarte mult timp după Benedetto. El menționa existența a 65 de case de catolici, care erau unguri, dar și francezi, venețieni și „alți negustori din Constantinopol”⁶⁸. Despre această biserică a catolicilor menționată deja, Bandini nota că era foarte rău ținută, semănând a cârciumă, nici măcar cu îngrăditură⁶⁹. În ceea ce privea casa parohială, polonii de pe lângă domn o întrebuințau pentru petrecerile lor, iar odăile celelalte fuseseră transformate în grajduri. Puțul era plin cu hoituri și murdării, acoperișul de șindrilă era spart, iar pereții crăpați⁷⁰. Bandini nota că cel care trebuia să se îngrijească de bunăstarea catolicilor din oraș, secretarul domnesc era „un mincinos, un șiret și chiar un dușman al Bisericii”⁷¹. După cum aflăm din informațiile transmise de către Bandini, biserica era din lemn și piatră. Pe lângă ea era și o biserică parohială care era foarte puțin cercetată, laicii abia veneau⁷². Se pare că domnul Moldovei,

⁶³ *Ibidem*, vol. VIII, p. 588.

⁶⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, p. 320.

⁶⁵ *Călători străini*, vol. IV, p. 337.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, București, Ed. Științifică, p. 95.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, p. 301.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 303.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 312.

Vasile Lupu, dorea să înființeze și o școală catolică, dorind ca și ai lui să învețe limba latină la iezuiți⁷³.

În 1643 în Iași erau, după părerea lui Bartolomeo Bassetti, 15.000 de case de ortodocși, iar suflete erau 60.000. Ortodocșii aveau 45 de biserici și patru mănăstiri. Una dintre aceste mănăstiri aparținea rutenilor unde se aflau 25 de călugări⁷⁴, iar celelalte erau ale grecilor, unde se aflau în jur de 10-12 călugări⁷⁵. În oraș mai exista și o biserică armenescă al cărei paroh era sub ascultarea bisericii romane. Casele de catolici erau în număr de 60, iar suflete erau 222. În această perioadă, domnul țării se arăta în toate împrejurările cu sentimente bune față de catolici și în special față de călugării lor. Și arhiepiscopul ortodox care își avea reședința tot aici, în Iași, avea intenții bune față de catolici, după cum nota călugărul italian⁷⁶.

Același autor face și o descriere a acestor biserici din Iași cu ocazia vizitei sale la Iași pe la 1643. Una dintre biserici, care era închinată Adormirii fericitei fecioare, era clădită din lemn, cu temelii din piatră și a fost sfințită de către episcopul catolic de Bacău, Valerian⁷⁷, împreună cu celelalte, în anul 1612⁷⁸. Această biserică era lungă de 10 pași și lată de 6 pași, după cum reiese din relatarea autorului italian. Avea un singur altar de lemn aurit. La mijloc se afla chipul Sfintei Maria Mare, la dreapta se afla Sfântul Petru, iar la stânga Sfântul Pavel. Pe uși, la dreapta Sfântul Laurențiu, iar la stânga era Sfântul Ștefan. În părți, la dreapta, Sfântul Francisc și la stânga Sfântul Anton de Padova. În partea de deasupra la dreapta se afla Sfântul Iachint, iar la stânga Sfântul Francisc Xavier⁷⁹. În ceea ce privește bunurile pe care le deținea această biserică, ele se rezumau la două clopote, unul mare și altul mijlociu, precum și trei clopote mici pentru înălțarea oștiei⁸⁰. În acest oraș existau și patru vii care erau îngrijite de mirenii catolici⁸¹.

La Iași erau doi părinți iezuiți. Biserica era săracă, având doar două vii iar părinții trăiau din veniturile lor, căci aveau două sate, boi, vaci, vii, stupi etc. Erau cam 20 de ani de când aceștia stăteau în această țară. Primul părinte al iezuiților fusese părintele Beke neamțul. Erau acolo în jur de o mie de suflete, după cum notează Vito Piluzzi din Vignanello, care a călătorit prin Moldova pe la 1668⁸². Tot acest autor nota că se aflau cam 600 de suflete de catolici. La Iași se afla și secretarul de limbă polonă, la care se mai adăuga un

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Călători străini*, vol. V, p. 178.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 179.

⁷⁷ Valeriu Lubieniecki, provincial în Transilvania, apoi vicar în timpul episcopatului lui Geronimo Arsengo. Cu sprijin polon a fost numit episcop de Bacău la 18 aprilie 1611, în ciuda opoziției maghiare. Pentru purtarea sa vezi și relatarea lui Quirini din *Călători*, vol. IV, p. 49. Vezi *Călători*, vol. V, p. 178, nota 4.

⁷⁸ *Călători străini*, vol. V, p. 178.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, vol. VII, p. 81.

secretar pentru Ucraina și Lituania din cauza neîncrederii din partea Poloniei. Era în oraș și un ceasornicar francez al domnului și venise și un medic catolic de la Constantinopol. Toți aceștia sprijineau toate demersurile cu privire la religia catolică. Susținători ai cultului catolic erau prin mai toate orașele moldovenești⁸³. Cultul catolic era îngăduit în toată țara.

Vlas Koicevic confirmă faptul că biserica din Iași era construită din lemn⁸⁴. Armenii aveau și ei două biserici din piatră, însă la acea a catolicilor nu se mai vedea decât locul. În schimb, se păstra cimitirul care era împrejmuit cu pari și în interiorul căruia se afla a cruce mare înaintea ușilor bisericii. Aici se găseau obiecte de cult frumoase, împreună cu două potire de argint și o cruce. Această biserică parohială mai deținea și două vii. Părinții iezuiți care erau aici împărțeau toate tainele bisericesti. Catolicii erau în număr de 226, în afară de copii și de alți străini veniți, și toți erau de neam unguri. Cu 14 ani înainte ca Vlas Koicevic să ajungă în Iași se pare că această biserică fusese arsă de către cazaci și de tătari. Cum catolicii care locuiau aici nu au fost în stare să o refacă, iezuiții au clădit ei o nouă biserică și au administrat întotdeauna sacramentele. Părinții aveau și viile bisericii, deținea și două cârciumi în oraș din care scoteau ce le trebuia pentru a-și acoperi toate nevoile⁸⁵.

Din informațiile pe care ni le oferă un părinte catolic pământean, Ion Bercuș, prin intermediul unei scrisori adresată către Sfânta Congregație, aflăm faptul că în jurul anului 1677, în Iași exista o biserică aparținând comunității catolice care era refăcută din nuiiele. Avea câteva odăjdii, bunurile prăpădindu-se. Ca și alte biserici, nici aceasta nu avea venituri și timp de trei ani nu a avut nici preot. Se mai ducea pe acolo preotul sus menționat de la Bacău, până când s-a găsit un preot. Din toamna aceluiași an slujea în acea biserică părintele Nicolae Bariona, misionar, căruia i se dădeau 20 de lei pe an. N-ar fi putut trăi în nici un chip dacă nu ar fi fost ajutat zilnic de către domnii secretari, oameni plini de zel pentru mărirea lui Dumnezeu și credința catolică. Acestui părinte îi plătea fiecare o anumită sumă pe lună. Părintele Nicolae era foarte sânguitor în a învăța limba țării Moldovei, începuse chiar să și vorbească, spovedea și făcea de toate. El a rămas singur, deoarece misionarii care se aflau atunci în Polonia ar fi trebuit să dea pe acolo la vreme de nevoie, să nu aștepte să fie îngrijiți de alții. Iezuiții care lipseau aproape de cinci ani s-au întors la Iași în acea perioadă. Catolicii erau, în oraș, precum și în afara lui în jur de 1.000 de membri⁸⁶.

Fra Francesco Antonio Renzi, un minorit conventual, menționa că în Iași se afla o singură biserică catolică, mică și construită din lemn, însă era ruinată și nu se putea sluji în ea nici iarna, nici pe timp ploios. În ciuda acestui fapt, slujbele se țineau chiar și în casă. Biserica era așezată însă într-

⁸³ *Ibidem*, pp. 90-91.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 93.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁸⁶ Vladimir I. Ghika, *Spicuri istorice*, Scrisoarea unui preot catolic pământean din veacul al XVII-lea extrasă din Arhivele Propagandei, Iași, 1935. (www.vladimirghika.ro).

un loc bun, adică la distanță de 100 de pași de palatul principelui. Erau în oraș la acea dată 40 de case de catolici⁸⁷. Înainte de pierderea Cameniței, această biserică din Iași avea patru potire, două cruci, un chivot al agnețului, o tămâierniță și un sfeșnic, toate de argint. Avea sfite⁸⁸ și patrafire prețioase, cărți de rugăciune îmbrăcate în catifea, legate în argint. Toate aceste lucruri au fost pierdute de un anume Paolo Miscozzi, care era pe atunci procurator al bisericii⁸⁹. Biserica avea și trei clopote, dintre care două fuseseră luate de poloni cu doi ani și jumătate înainte când au mers spre Bugeac⁹⁰. Al treilea fusese îngropat de către părintele Renzi în biserică, sub confesional, pentru ca să nu fie furat și acela⁹¹.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, numărul de familii de catolici din Iași se ridica la 50 și creștea în continuare, deoarece acum se întorceau cei care fugiseră din cauza războaielor⁹². Tot în această perioadă, mai exact în anul 1695, la conducerea misiunii a fost numit prefectul apostolic Felix Zauli, care, timp de 16 ani, printr-o muncă susținută, a redresat puțin starea misiunii. Reședința prefectilor apostolici s-a stabilit definitiv la Iași, odată cu venirea sa, iar influența capitalei Moldovei și-a spus cuvântul⁹³. După pacea de la Karlowitz, când Turcia trebuia să garanteze și să respecte cultul catolic în Principate, iezuiții s-au întors la vechile lor posesiuni. În noiembrie 1699 se întoarce la Iași preotul iezuit Cristofor Wierzchowski, care a reușit să obțină dreptul de a stăpâni vechea locuință a iezuiților, reședință luată pe nedrept de la franciscani. Din această cauză s-a iscat un scandal în urmă căruia iezuiții și-au pierdut cinstea în fața parohienilor. Conflictele dintre franciscani și iezuiți, generate de cârciumile deschise pentru vânzarea vinului, vor fi foarte dese⁹⁴.

La reședința lor de pe Ulița Mare, ei aveau o școală elementară pentru copiii din înalta societate, dar, probabil din cauza ambițiilor prea mari, școala a rămas fără elevi, motiv pentru care, în 1707, superiorul lor provincial din Polonia dorea să-i retragă din Iași, pentru că roadele erau prea slabe⁹⁵.

În secolul următor, Iașiul este menționat între orașele în care încă se mai aflau catolici și reprezenta sediul celei mai de seamă al misiunii pentru a ajuta comunitățile catolice din Moldova. Așa cum nota Andras Patai, care a realizat un catalog al localităților unde locuiau catolici, Iașiul încă găzduia comunități catolice⁹⁶, dar ele erau destul de afectate de toate prădăciunile ce

⁸⁷ *Călători străini*, supliment 1, p. 206.

⁸⁸ Mantie preotească.

⁸⁹ *Vezi și Călători străini despre țările române*, volumul VII, pp. 109-110.

⁹⁰ *Călători străini*, supliment 1, coordonator Ștefan Andreescu, București, Ed. Academiei Române, 2011, p. 206.

⁹¹ *Ibidem*, p. 212.

⁹² *Ibidem*, vol. VIII, p. 117.

⁹³ E. Dumea, *op.cit.*, p. 137.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 138.

⁹⁵ F. Pall, *La Controverse*, p. 190, apud E. Dumea, *op. cit.*, p. 138.

⁹⁶ *Călători străini*, vol IX, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Ed. Academiei Române, 1997, p. 295.

au avut loc în țară în prima jumătate a secolului al XVIII-lea⁹⁷. Astfel, el nota că în acest oraș erau mulți catolici de naționalități diferite, dar totuși cei mai mulți dintre ei erau ungurii⁹⁸.

În această perioadă încă se mai găseau misionari și se puteau exercita nestingherit sacrele misiuni. Din relatarea misionarului Francescantonio Manzi aflăm că, pe la 1743, înainte de plecarea sa, în Iași și în împrejurimi se aflau 60 de familii de catolici⁹⁹. În toate orașele Moldovei este permis de către domn să se poată predica credincioșilor și necredincioșilor cuvântul lui Dumnezeu, și să li se dea Sfintele Taine. Domnul țării trebuia să fie mereu ortodox pentru că dacă ar fi trecut la catolicism ar fi fost înlăturat de la domnie.

În anul 1743 la Iași exista o singură biserică catolică, cu hramul Adormirii Fericitei Fecioare¹⁰⁰. Biserica era din lemn, foarte veche, aproape năruită. S-au adunat destule pietre și var din milostenia părintelui prefect Pesci¹⁰¹. Cu materialul strâns se putea construi o nouă biserică dacă s-ar fi găsit numai bani de lucru¹⁰². În ceea ce privește bunurile pe care le deținea această biserică, ele constau într-o vie la Copou, la trei sferturi de oraș, care putea da un venit anual de 4 ½ butoaie de vin. Mai deținea și alte două vie în anul Sperieți, care dădeau trei butoaie de vin pe an. Fiecare butoi putea ajunge la valoarea de 12 scuzi romani, deoarece toamna se vindea foarte bine mustul. Pe deasupra, mai avea și două perechi de case de pe urma cărora obținea un piastru roman pe an¹⁰³.

Părintele Lisa¹⁰⁴ și părintele Manzi s-au înțeles să ridice deasupra vechii pivniței a bisericii o prăvălie împărțită în trei părți. Două dintre ele alcătuiau două dughene, iar cealaltă servea drept locuință cârciumarului care trebuia să vândă vinul reședinței cu câștig mai bun din această prăvălie. După plecarea părintelui Lisa din Moldova, părintele Manzi a mai construit încă șase dughene noi, lipite de poarta cimitirului. Pentru aceasta, el a luat cu împrumut de la câțiva boieri moldoveni, prieteni ai săi, o sumă de 300 de piaștri turcești, reprezentând 170 scuzi romani. Datoria putea fi plătită numai din venitul anual scos din chiria acelor dughene și în acest chip ele ar fi rămas apoi în folosul și proprietatea bisericii amintite. După plecarea părintelui Manzi din Moldova, boierii moldoveni care împrumutaseră banii au dorit să-i recapete. Din această cauză, părintele Madrelli¹⁰⁵ a fost silit să ia cu dobândă, potrivit obiceiului nesățios al țării, aceeași sumă de la un

⁹⁷ E. Dumea, *op. cit.*, pp. 138-139.

⁹⁸ *Călători străini*, vol. IX, p. 295.

⁹⁹ E. Dumea, *op. cit.*, p. 145. Vezi și *Călători străini despre țările române*, Volumul IX, p. 298.

¹⁰⁰ *Călători străini*, vol. IX, p. 299.

¹⁰¹ Francesco Pesci, prefect al misionarilor în perioada 1736-1740.

¹⁰² *Călători străini*, vol. IX, p. 300.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 301.

¹⁰⁴ Giacinto Lisa, misionar prefect al misiunilor în perioada 1739-1742.

¹⁰⁵ Francesco Maria Madrelli, misionar și vece-prefect al misionarilor în anul 1742.

negustor, dându-i amanet o parte din argintăria recăpătată¹⁰⁶ de mai mulți ani de la părinții reformați din Transilvania. Din venitul acelor dughene menționate mai sus construite deasupra pivniței, precum și din cel al celorlalte șase dughene de lângă poarta cimitirului, s-ar fi putut ca reședința din Iași să își poată întreține misionarul, chiar și fără subsidiile obișnuite. Dar până ce datoria nu era achitată nu se putea ajunge la acest lucru¹⁰⁷.

În anul 1745, Iașiul încă reprezenta un important sediu al misiunii catolice și la îndemână pentru ajutorarea nevoilor spirituale ale acestor creștini catolici. Se aflau aici în acel moment în jur de 60 de familii catolice. Era permisă de către domn totală exercitare a cultului catolic.

Ioan Dojoanis, un misionar ortodox convertit la catolicism, lasă o relatare detaliată despre activitatea sa. Prin anul 1761, în Iași se aflau 160 de credincioși, care rezidau în 45 de case sărace și mizerabile. Între ei se aflau mulți dezertori italieni, francezi, spanioli, ca și fugari din alte națiuni. Biserica lor era din lemn și era cea mai mare din misiune după cum aflăm de la autor. Avea un altar din lemn aurit și era înzestrată cu odăjdii necesare. Alături de biserică se afla reședința misiunii, construită nu de foarte mult timp, în care locuiau prefectul misiunii, preotul misionar precum și alți preoți care veneau la centru. Pentru întreținerea bisericii și a misionarilor, parohia avea în proprietate două vii, o cârciumă și câteva camere pentru chiriași¹⁰⁸.

În anul 1762, după spusele lui Giovanni Hrisostomo del Giavanni, erau numai 166 de catolici care rezidau în 43 de case, dintre care cei mai mulți erau dezertori italieni, germani, francezi și spanioli, și câțiva fugari, de diferite neamuri. Acești catolici erau destul de săraci. Există și o biserică catolică din lemn, mai mare decât celelalte biserici ale acestei misiuni, cu un altar de lemn împodobit și prevăzut cu tablouri și sfeșnice¹⁰⁹. Giovanni Hrisostomo confirma informația privind existența unei reședințe nou construite pentru prefect, pentru misionarul care locuia cu prefectul și pentru alți călugări care veneau adeseori la Iași pentru nevoile lor. Prefectul și biserica se întrețineau din venitul a două vii, o pivniță și niște chirii¹¹⁰. Prin anul 1776, un anonim menționează existența în Iași a 170 de persoane de religie catolică, care aveau în momentul respectiv doar o capelă, deoarece biserica a fost arsă¹¹¹. Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen menționa, în perioada 1790-1791, faptul că 30 de familii de catolici trăiau la Iași¹¹². Aceștia se aflau sub păstoria starețului mănăstirii franciscane din Iași¹¹³, care

¹⁰⁶ Era vorba despre argintăria misiunii, constând din obiecte de cultcare fuseseră depuse de părintele Bercuț în Transilvania și recuperate cu greu după aceea.

¹⁰⁷ *Călători străini*, vol. IX, p. 301.

¹⁰⁸ E. Dumea, *op. cit.*, p. 150.

¹⁰⁹ *Călători străini*, vol. IX, p. 441.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, vol. X, partea II, p. 1347.

¹¹² *Ibidem*, p. 877.

¹¹³ Pe numele său Wieder.

la rândul său era subordonat poruncilor nunțului din Viena. În cazuri speciale episcopul din Iași trebuia să se consulte cu episcopul din Nicopol¹¹⁴.

Aceste informații ne relevă faptul că numărul de catolici începea să crească treptat datorită emigrărilor. Acestea erau din ce în ce mai frecvente, deoarece catolicii găseau condiții favorabile în această țară.

Bibliografie

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Librăriei Leon Alcalay, București, 1909.

Giurescu, C. Constantin, *Istoria Românilor*, vol. III, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.

Călători străini despre țările române, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976

Ibidem, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică, p. 328.

Ibidem, vol. VII, volum îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983

Ibidem, vol. IX, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 1997

Ibidem, vol. X, partea I, volum îngrijit de Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 692.

Ibidem, supliment 1, coordonator Ștefan Andreescu, București, Editura Academiei Române, 2011

Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I.

Documenta Romaniae Historica, Editura Academiei Republicii Socialiste România, seria A. Moldova, vol. XIX, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

Dumea, Emil, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Iași, Editura Sapientia, 2006.

Dumitrescu, Doru, Mihai Manea (coord), *Istoria minorităților naționale din România*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008.

Fraser, Angus, *Țigani*, Ed. Humanitas, București, 2008

Ghika, Vladimir I., *Spicuri istorice*, Scrisoarea unui preot catolic pământean din veacul al XVII-lea extrasă din Arhivele Propagandei, Iași, 1935. (www.vladimirghika.ro)

Iorga, Nicolae, *Istoria evreilor din țările noastre*, p. 172, extras din Analele Academiei Române, seria II, tom XXXVI.

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, vol. II, partea I, Federația comunităților evreiești din România, București, 1988.

Nersesian, Anais, *Armenii în istorie și cultură*, Ed. Arat, 2003.

Scalcău, Paula, *Grecii din România*, Ed. Omonia, București, 2005.

Siruni, H. Dj., *Armenii în viața economică a țărilor române*, București, 1944.

¹¹⁴ *Călători străini*, vol. X, partea II, p. 877.

Cristian CONSTANTIN*

**LIBERTATEA - STUDIU COMPARAT ÎNTRE
EUROPA ȘI SPAȚIUL ROMÂNESC**

***Freedom – a comparative study between
Europe and the Romanian space***

Abstract: *This study aims to present the evolution of liberty from the Middle Ages to the present day and to compare the liberties from Europe with those from the Romanian space. The approach is based on the typology imposed by the Annales School. The paper discusses issues related to military conflicts, new geographical discoveries, totalitarian ideologies and industrial revolution.*

Keywords: *liberty, Middle Age, Modern Age, repression, Romania, Europe.*

*

O privire asupra Europei ultimului mileniu aduce în discuție *ideea de libertate*. În jurul cuvântului „libertate” se poate spune că se conturează toată istoria medievală și modernă a Europei. Istoricul francez Fernand Braudel consideră că „prin libertate trebuie înțelese toate formele de libertate inclusiv cele abuzive”¹. Astfel, noțiunea în sine are însemnătate diferită de la o epocă la alta. Pentru perioada de tranziție de la epoca feudală la renaștere, termenul încă poate fi integrat în același registru de libertate ca privilegiu atribuit de către suzeran vasalului său. Se observă clar o distincție de clasă socială între cel care posedă libertatea deplină și o poate acorda unei mase de oameni aflați pe pământurile controlate de acesta. Se poate vorbi despre o societate feudală în care privilegiul epocii, în încercarea lor de păstrare a puterii, caută noi forme de împăcare a celor două stări de fapt. Dorința de cultivare a pământului cu productivitate sporită, creșterea populației, pericolele externe prilejuite de către invaziile necredincioșilor dinspre Africa și Orient au constituit pretexte de limitare temporară a acordării privilegiilor din partea nobilimii pentru mare masă a populației, constituite din țărani și orășenii cu atribuții meșteșugărești.

* Masterand anul al II-lea, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident* la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Cf. Fernand Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. II (traducere în limba română de Dinu Moarcăș), Editura Meridiane, București, 1994, p. 18. În istoriografia românească Nicolae Iorga dezbate amplu problema evoluției „libertății” de-a lungul timpului în cursurile susținute la Universitatea din București, în perioada interbelică. Vezi N. Iorga, *Evoluția ideii de libertate. Lecții la Universitatea din București*, București, 1928, și Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate* (ediție îngrijită de I. Bădescu), Editura Meridiane, București, 1987.

Observarea unei continuități a lumii și după fatidicul an 1000 a făcut ca societatea europeană occidentală, cu precădere, să încerce să se debaraseze pentru moment de temerile obișnuite ce îmbrățișau creștinismul cu superstițiile și să înceapă, în numele libertății religioase, lupta pentru recucerirea Ierusalimului². Această aventura de la hotarul celor două lumi antagonice, Europa și Asia, a dus la luptele sângeroase în numele credinței, dar și la decimarea populației europene. Lucruri ce vor conduce la nevoia de a acorda noi libertăți populației rurale. În această epocă, societatea feudală românească încă se căuta prin formațiuni prestatale și invazii mongole, iar despre libertate cu greu se poate vorbi.

Nevoia de a cultiva pământul, sursa cea mai importantă de venit a vremii în lipsa unor altor activități care să producă bunăstarea materială, a condus la acordarea de terenuri întinse țăranilor cu scopul de a le cultiva. În schimbul acestei libertăți, arendașul primea din partea cultivatorului o parte destul de importantă, iar nu de multe ori apăreau divergențe în acest sens. Se poate discuta, în acest context, de mici „reforme agrare” cu scopul creșterii productivității, dar și o încercare de detensionare a situațiilor de revoltă care începeau să se manifeste în Franța și Italia³.

De partea cealaltă, libertățile de care au beneficia orașenii erau mult mai numeroase. Scăderea populației urbane, prilejuită de frecventele conflicte armate și epidemiile din intervalul secolelor XI-XIV, au făcut ca necesarul de hrană să nu mai fie același. Diferența financiară a putut fi astfel investită în alte domenii. Comerțul a cunoscut o explozie prilejuită de dezvoltarea rutelor comerciale și mai ales a celor două republici maritime italiene. Concurența dintre Veneția și Genova a fost pe alocuri benefică creării unui climat propice dezvoltării schimburilor comerciale între diferitele colțuri ale continentului și stabilirea de relații cu alte civilizații. Acum se dezvoltă în orașele libere franceze, germane și mai ales în cele italiene libertățile de comerț, de circulație și de cetățenie. Iar spațiul românesc, prin Vicina (cu a sa amplasare necunoscută nici astăzi), nu a stat nici el departe de rivalitatea economică a celor două republici maritime. Mizeria începe și ea să-și facă simțită prezența și acționează asupra ratei crescute a mortalității⁴.

În această lume, profund legată de biserică și de construcțiile monumentale de catedrale, apare și o altă preocupare pentru orașenii lumii feudale occidentale, călătoria. Este foarte cunoscută povestea lui Marco Polo și peripețiile prin care acesta a trecut. Drumul său, din Veneția natală spre centrul Chinei hanului Kublai Khan, reprezintă o trecere prin diferite tipuri de percepere a libertății. Incursiunea sa în Balcani, Caucaz, Asia centrală și Orientul Îndepărtat a fost o descriere per ansamblu a privilegiilor de care

² Georges Duby, *Anul 1000*, (traducere în limba română de Măria Ivănescu), Editura Polirom, Iași, 1996, pp. 11-15.

³ Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. II (traducere în limba română de Cristina Marcovici), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, pp. 23-25.

⁴ *Ibidem*.

beneficia populația acestor ținuturi, ce pot fi interpretate ca ținând de libertate. O lume a secolului al XIII-lea care era dominată de invaziile mongole și de vastul imperiu al acestora, dar și de continuitatea luptei pentru supremația Mediteranei și a Mării Negre de către genovezi și venețieni⁵.

Întoarcerea acasă a lui Marco Polo prilejuiește un alt tip de libertate de care acesta se poate bucura. Conflictul dintre *Serenissima Repubblica* și genovezi îl aduce pe celebrul călător în temnițele rivalilor orașului său natal. Până ca rudele să plătească o eventuală răscumpărare, acesta era pus la loc bine păzit, ca orice pradă. Dar avea libertatea de a-și povesti memoriile lui Rustichello din Pisa⁶.

Spiritul antreprenorial-comercial era cel care dicta în orașele europene și la care trebuiau să se preteze de la cler și nobili până la simplii meșteșugari, care au cunoscut în epocă un avânt datorat creșterii nevoii de unelte, haine, podoabe, dar și mecanisme care să îmbunătățească viața și să crească productivitatea. Creșterea productivității și un randament sporit oferit de către mână de lucru au fost factorii care au determinat lumea până la revoluția industrială să se confrunte cu probleme legate de profit, fie că vorbim de monedă, fie de produse finite, mult mai necesare în acest interval temporal.

În comparație, spațiul românesc abia cunoaște apariția primelor formațiuni statale centralizate și a primelor orașe-cetăți, excepție face spațiul transilvan mai bine exploatat de coroana Sfântului Ștefan. Pe acest fundal de lupte pentru păstrarea unei aparente independențe a celor două principate române, domnitorii emit diplome prin care acordau privilegiile negustorilor transilvăneni. Un asemenea caz a fost și cel al lui Vladislav Vlaicu. Care la 20 ianuarie 1368 acorda libertatea de comerț negustorilor brașoveni pentru comerțul cu pește de Dunăre. Prin acest act erau semnalate și două localități din Țara Românească: Brăila și Slatina. Despre dezvoltarea lor și viața localnicilor nu se poate vorbi prea mult, doar că pe drumul Brăilei brașovenii beneficiau de libertatea comerțului cu pește la un nivel al taxelor prielnic stabilirilor de contacte profitabile pentru ambele tabere. La scurtă vreme locul Vicinei este luat de Brăila, iar corăbiile maritime care acostează conduc la ipoteza că și nivelul schimburilor economice crește, deci se poate afirma că și nivelul libertății este mai sporit și bazat doar pe relații economice. Nu se poate aduce în discuție, pentru spațiul românesc, un alt tip de libertate, cu o singură excepție, Transilvania, ce datează din secolul al XV-lea, *Unio trium nationum*, la care este supusă populația majoritară românească⁷.

⁵ Cf. N. Iorga, *op. cit.*(1928), pp. 113-143.

⁶ Este scriitorul, coleg de celulă, pe care Marco Polo l-a rugat să-i noteze aventurile din călătoriile întreprinse din 1271 și până în 1295.

⁷ A fost o înțelegere încheiată la 16 septembrie 1437 la Căpâlna, în Transilvania, între nobili, sași și secui. „Înțelegerea frățească” (*fraternio unio*) dintre stările privilegiate ale Transilvaniei s-a făcut în timpul răscoalei de la Bobâlna și presupunea ca cele trei „națiuni” astfel definite, să se ajute reciproc împotriva dușmanului extern. Pe termen scurt urmarea

Pentru românii din Transilvania, răscoalele de la Căpâlna și Bobâlna au fost prilejuri pentru a-și cere libertățile pe care minoritatea maghiară, dar cea care ocupa funcțiile decizionale și reprezenta statul, nu le recunoștea. Au fost momente de răscoale țărănești. Spațiul occidental s-a confruntat mult mai devreme cu acest timp de revolte ale populației din mediul rural. Istoria amintește de răscoalele jacquerilor din Franța anului 1358, revolta țăranilor și a muncitorilor englezi din 1381, care se vor ține lanț până la mișcările din spațiul german dintre anii 1524-1525, la scurtă vreme după primele idei de reformă religioasă.

Se poate observa un decalaj între teritoriile europene care au ca avans în cererile populare de libertăți. Astfel, mai rapid se solicită diverse privilegii și populația este mai îndreptată spre revolte în spațiul italian, francez și englez, fiind urmat de cel german, spaniol și abia apoi se poate discuta de teritoriile din centru și estul continentului. Concluzia este una simplă. O retardare a spațiului central și est european față de cel vestic datorată mai multor factori, printre care și apariția statelor, fie ele și de mici dimensiuni, mai rapidă în apusul continentului, care face tema studiului nostru.

A urmat apoi pentru întreaga Europa o perioadă de expansiune teritorială a orașelor libere spre formațiuni statale centralizate dependente de suveran, dar și de nobilimea din fiecare regiune. Pe plan internațional, nevoile de libertate economică ale Occidentului, datorate unei noi creșteri numerice, dar și de cucerirea otomană a spațiului musulman și a rutelor comerciale care legau statele europene de resursele asiatice s-au orientat dincolo de Atlantic⁸.

Cum drumul mătășii devenise o afacere otomană și prin ocuparea cetăților Moldovei la Dunărea maritimă, dar mai ales prin deținerea strâmtorilor Bosfor și Dardanele și prin desființarea Imperiului Bizantin, Occidentul și-a îndreptat atenția spre o nouă rută de acces la nevoile economice. Astfel se manifesta o altă libertate. Una în care se îmbinau spiritul aventurier și noile descoperiri tehnice, care au condus la descoperirea unor noi rute de navigație și a Lumii Noi. Locuri pentru o bună exploatare a libertății băștinașilor. Se făcea o trecere de la modul anterior de viață la unul în care puteau opta pentru colaborare cu noua civilizație sau aveau libertatea de a dispărea.

Este o perioadă în care mediul italian a beneficiat de libertatea de creație oferită de actele de Meccena ale stării privilegiate de clasa nobiliară și de geniul unor personalități dornice să reinstaureze spiritul secolului de aur al Atenei lui Pericle. Fondul creației a început frecvent să fie susținut de aurul noului continent și al flotelor bine dezvoltate, ale unor puteri europene. Imperii care au început să nu cunoască, în secolul al XVI-lea, apusul

zdrobirea răzvrătiților. Cu timpul însă această înțelegere a dus la excluderea de la viața politică din Transilvania, a populației românești, care forma majoritatea locuitorilor. Înțelegerea a fost în mod succesiv reinnoită.

⁸ N. Iorga, *op. cit.* (1928), pp. 121-130.

soarelui, așa cum a fost cazul imperiului lui Carol Quintul⁹. În acest context, Țările Române rămâneau să se confrunte cu alte noțiuni de libertate. Acestea țineau de libertatea de autoconducere a statului de către domni pămâneni, libertatea de cult și nestabilirea străinilor la nord de Dunărea, cu excepția unor cetăți care au devenit capete de pod al otomanilor în coasta creștinătății, care din secolul al XVI-lea a făcut cunoștință cu disensiuni interne.

Reforma protestantă, care a avut ca punct de plecare publicarea celor 95 de teze ale lui Martin Luther, în octombrie 1517, s-a făcut tot în numele unei libertăți, cea religioasă. Incapacitatea Bisericii Catolice de a se adapta noilor realități istorice, din domeniul social și economic, din *Quattrocento* și *Cinquecento* și mai ales nevoia populației de a se sluji în limba poporului din care făceau parte, au atras la noile idei propagate. În contextul luptelor religioase din Franța veacului al XVI-lea, dintre catolici și hughenoti, s-a ajuns până la implicarea unor domnitori români în lupta pentru ocuparea tronului Poloniei de către Henric al III-lea între 1573 și 1574. O altă formă de libertate pe care și-o luau domnitorii țărilor române, mulți dintre ei doar pretendenți, în situația în care singurele libertăți de care se bucurau românii erau cele de cult și de a munci pentru plata tributului, dar numărul crescut de vite din Moldova le conferea o putere demnă de luat în calcul de oricine.

Spațiul românesc, al veacurilor XVII-XVIII, se confrunta cu numărul crescut de zile de muncă dedicată de țărani lucrării pământurilor boierilor, nerecunoașterii drepturilor naționale a românilor în Transilvania, dar și cu libertatea orașenilor de a da și lua bani cu camătă sau de a-și cumpăra locuințe în oraș. Boierii români începeau să copieze, pe cât posibil, moda de la Stambul sau de la Leipzig și Viena. Ultimele studii în domeniul libertăților de care se bucurau boierii din Țările Române, în veacul al XVII-lea, atestă faptul că „numeroși boieri își construiesc – pe lângă casele din satele lor – și locuințe tot mai confortabile în București”¹⁰. Cum mulți dintre boieri au deținut și funcții de dregători la curtea domnească, aceștia s-au adaptat libertății domnului „de a-i obliga să stea la țară, la moșiile lor, privându-i de a locui în capitală”¹¹. Libertăți pe care le aveau, în acest interstițiu, boierii și țăranii români erau o practică timpurie în partea occidentală a continentului.

Pentru Apusul Europei au urmat perioade în care suveranul a început să se definească ca fiind statul, iar spațiul românesc, în ciuda încercărilor de desprindere de Poarta otomană depuse de Mihai Viteazu, Dimitrie Cantemir sau Constantin Brâncoveanu a fost nevoit să cunoască epoca libertăților

⁹ Fernand Braudel, *Mediterrana în epoca lui Filip al II-lea*, vol. II (traducere de Mircea Gheorghe), Editura Meridiane, București, 1985, pp. 127-129.

¹⁰ Vlad Andrei Maravela, *Implicarea boierilor munteni pe piețele orașelor în timpul secolului al XVII-lea în „Studium”, nr. 1 (3), anul II (2012), p. 40. online pe: [http://www.istorie.ugal.ro/ISTORIE/CERCETARE/revista-Studium%20nr.%201%20\(3\).%202012.pdf](http://www.istorie.ugal.ro/ISTORIE/CERCETARE/revista-Studium%20nr.%201%20(3).%202012.pdf), (consultat pe 28.05.2012). N. Iorga dezbată sumar aceste aspecte punând accentul pe suferințele țărănimii.*

¹¹ *Ibidem*.

regimului fanariot. O libertate de a munci pentru creditorii străini ai domnilor veniți din Fanar, pe tronurile de la Iași și București.

Libertățile Europei de Apus au fost treptat o reîntoarcere în plină epocă feudală în care imperiile purtau lupte neîncetate pentru putere. Suveranul își lua libertatea de a proclama războiul sau a acorda noi distincții aducătoare de libertăți pentru cei care beneficiau de ele. Era o lume plină de marchizi, duci și principii, mulți dintre ei doar cu titlul, care trebuiau să administreze vaste teritorii și de multe ori dispunând de această putere își luau libertatea de a acționa în numele propriilor interese împotriva suveranului și a camarilei acestuia. Astfel de manifestări de uneltiri au fost o practică dusă la nivel de artă de români ce erau în acest sens continuatori ai bizantinilor. Secolul al XVII-lea a adus în Anglia noi interpretări ale libertății cetățenești. Aici tot acest secol a fost zguduit de războaie interne și de schimbări de regim politic, Republica lui Cromwell. În restul continentului au fost constatate tendințe de nevoie de libertate individuală ce au culminat cu Revoluția franceză de la 1789 și *Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului*. A fost perioada în care aceste noțiuni de libertate au început să se contureze în jurul unei noi ideologii politice, liberalismul. Toate aceste lucruri se petreceau în contextul descoperirilor din cadrul primei revoluției industriale izbucnite în Anglia veacului al XVII-lea¹².

Epoca modernă pentru spațiul vest european a adus dincolo de revoluția industrială și cea franceză apariția unor ideologi precum liberalismul, conservatorismul și mai ales socialismul. Ultima dintre ele cu degenerarea în ideile marxiste transpuse în practică, pe cât se poate, de Lenin și tovarășii săi de drum din toamna lui 1917. Ideile lui Saint Simon, Owen sau Fourier au prins și printre tinerii români cu studii în Occident¹³. Unii dintre ei chiar au încercat să le transpună în realitate, mai ales ideile socialiste utopice ale lui Fourier. Un astfel de caz a fost ce al lui Teodor Diamant, care a înființat în Țara Românească un falanster, în anul 1835. A fost o încercare de a aplica noile idei despre libertate propuse de magistrul lui Diamant, prin care se dorea constituirea unei societăți în care absolut totul era la comun și egalitar. O utopie care a adunat pe parcursul aceluia an aproximativ 100 de persoane, care au fost nevoite să caute tot felul de modalități de a-și regăsi libertățile anterioare participării la acest tip de proiect sortit eșecului¹⁴.

În acest răstimp, mediul european cunoștea revoluții, instaurări de noi regimuri politice, monarhii constituționale și mai ales state naționale. O

¹² F. Braudel, *op. cit.*, p. 72-73.

¹³ Sorin Antohi, *Utopica. Studii asupra imaginarului social*, Editura Științifică, București, 1991, p. 139.

¹⁴ Falansterul a fost înființat la 10 martie 1835 și avea denumirea *Societatea agronomică și manufacturieră* sau *Colonia soților agronomi*. Înainte de desființare avea aproximativ 100 de membri. Anul următor, guvernul, temându-se să nu se înrădăcineze credințele comuniste în țară, a ordonat desființarea lui și trimiterea în exil a șefilor Manolache Bălăceanu și Diamant. online pe: http://ro.wikipedia.org/wiki/Teodor_Diamant, (consultat pe 28.05.2012).

nouă formă prinsese contur în mentalul colectiv al popoarelor și a cuprins Europa, treptat, de la Atlantic la Urali, încă din secolul al XVII-lea și încă se mai caută și azi prin zone de genul Kosovo sau Spania, stârnind ca și la început râuri de sânge în numele libertății naționale și religioase. A urmat apoi realizarea acestor doleanțe, sub forma unor libertăți câștigate pe câmpul de luptă și în interminabilele congrese de pace la care marile puteri își luau de multe ori libertatea de a decide noile granițe și state în apărarea propriilor libertăți.

Secolul al XX-lea s-a confruntat cu apariția a două ideologii, care au transpus ideea de libertate în parte în societăți ce se doreau utopice. În care noțiunea de libertate era sinonimă cu egalitatea sau drepturi obținute prin apartenența la o rasă superioară. Multe dintre libertățile anterioare, ale populației de clasă medie și nobiliară, din estul Europei au avut de suferit datorită confiscărilor de avere și exterminării la care a fost supusă populația. Legile rasiale de la Nürnberg au constituit altă libertate a unui popor de a aduce la conducerea statului german un grup ce propunea aplicare de libertăți superioare celor din rasa superioară, în detrimentul libertăților, constrângerilor, la care erau supuse populațiile care nu se încadrau în tiparul impus de noua ordine de la Berlin.

După terminarea celui de al doilea război mondial lumea a cunoscut, în mare, două tipuri de libertate. Una impusă de Armata Roșie, în teritoriile ocupate la finele celei de a doua conflagrații mondiale, și alta de tip democratic, cu victoria la sfârșitul veacului a modului de viață american. După lăsarea *cortinei de fier*, statele care au cunoscut modelul sovietic au beneficiat de un sistem impus de Stalin și urmașii săi de pe tronul de la Kremlin. Stalin și-a luat libertatea de a instaura în teritoriile cucerite de Armata Roșie propriul sistem de guvernare, aservit și manipulat de către interesele sovietice. În acest perimetru al tristeții și deznădejdi impuse cu tancurile și constituțiile populare, cetățenii, altă dată ai unor state cu regimuri politice onorabile (aici se înscrie și România), și-au luat libertatea de a se opune instaurării și apoi de a lupta contra unor astfel de regimuri nici pe departe populare. Disidența, lagărele, protestele, revoltele de stradă și mai ales distrugerea elitei care nu s-a conformat noii ordini aduse de tancurile rusești, în ceea ce istoriografia numește statele satelit ale Moscovei.

Pe rând, ungurii, cehoslovacii, polonezii au pus umărul la destabilizarea din interior a puterii dependente de oligarhia sovietică. A fost o urmă de libertate care coroborată cu libertatea luată de biserica catolică pentru apărarea propriilor enoriași s-a transformat într-o mare solidaritate umană dusă dincolo de libertatea colaborării cu organele represive ale securităților naționale. Dacă partea occidentală a lumii comuniste i-a avut drept reprezentanți de seamă pe Lech Walesa sau Václav Havel, românii au încercat prin Paul Goma, Elisabeta Rizea sau Doina Cornea să țină steagul libertății sus într-un regim Ceaușescu extrem de antipopular și cu noi metode represive, diferite de simplitatea lagărelor de muncă din anii 1950-1964. Care constituiau practic internarea elitei românești anticomuniste în

lagăre de muncă forțată în locuri inumane. Dar, cu toate acestea, cei care au supraviețuit acestor experiențe pot spune că au absolvit cele mai libere, democratice și mari instituții de cultură din România acelor vremuri. Aici conferențiau, în secret și ilegalitate, de la Alexandru Paleologu și până la Alexandru Zub.

În tot acest timp, civilizația euroatlantică, în numele libertății de a deține colonii în Africa sau de a lupta contra comunismului, au condus la conflicte armate în Coreea, Indochina sau Algeria. Toate pierdute, fie și jumătate, de către marile puteri occidentale, care trebuiau să mai aștepte până în 1989 pentru a-și vedea visul împlinit. Reinstaurarea regimurilor democratice din vechile state satelit și destrămarea URSS-ului au reprezentat implementarea modului de viață occidental, cu precădere nord-american, doar parțial acolo unde comercialul a învins bunul simț. În numele libertății unei piețe comune și al libertății circulației mărfurilor și al oamenilor. Spațiul românesc a beneficiat în secolul trecut de cunoașterea tuturor acestor libertăți. Asupra căreia dintre ele i s-a potrivit și care a rezonat cu cetățenii acestui spațiu rămâne ca istoria să-și spună cuvântul.

Ideea de libertate, pe tot parcursul studiului nostru, a fost noțiunea în jurul căreia au luptat, în orice formă, toți oamenii pentru a și-o spori sau pentru a o reduce altora, sub formă de constrângere, în funcție de propriile interese, având astfel o libertatea acordată de mai sus de percepțiile istorice umane.

Bibliografie

Antohi, Sorin; *Utopica. Studii asupra imaginarului social*, Editura Științifică, București, 1991.

Bloch, Marc; *Societatea feudală*, vol. II (traducere în limba română de Cristina Marcovici), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.

Braudel, Fernand; *Gramatica civilizațiilor*, vol. II (traducere în limba română de Dinu Moarcăș), Editura Meridiane, București, 1994.

Idem, *Mediterranean în epoca lui Filip al II-lea*, vol. II, (traducere de Mircea Gheorghe), Editura Meridiane, București, 1985.

Duby, Georges; *Anul 1000*, (traducere în limba română de Măria Ivănescu), Editura Polirom, Iași, 1996.

Maravela, Vlad Andrei; *Implicarea boierilor munteni pe piețele orașelor în timpul secolului al XVII-lea în „Studium”*, nr. 1 (3), anul II (2012), p. 40. online pe: [http://www.istorie.ugal.ro/ISTORIE/CERCETARE/revistaStudium%20nr.%201%20\(3\).%202012.pdf](http://www.istorie.ugal.ro/ISTORIE/CERCETARE/revistaStudium%20nr.%201%20(3).%202012.pdf), (consultat pe 28.05.2012).

Iorga, Nicolae; *Evoluția ideii de libertate. Lecții la Universitatea din București*, București, 1928.

Idem, *Evoluția ideii de liberate* (ediție îngrijită de I. Bădescu), Editura Meridiane, București, 1987.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Teodor_Diamant, (consultat pe 28.05.2012).

Oana BUȚURCĂ*

**GRECII IONIENI ÎN PORTURILE
MEDITERANEI ORIENTALE ȘI MĂRII NEGRE**

***Ionian Greeks in the Eastern Mediterranean
and the Black Sea Ports***

Abstract: *During the British protectorate of the Ionian Islands, the Ionian subjects played an important role as economic agents and merchants in the Black Sea area, and acted as outposts of British interests in the Ottoman Empire and at the Danube mouths. In the same time, they connected the Eastern and Western trade, joining the commercial routes from the Black Sea to the Mediterranean and world markets.*

Keywords: *Eptanisa, Ionian Greeks, Ionian Islands, merchants, commercial network, British Empire.*

*

1. Situația grecilor ionieni în perioada 1774-1860

Marea Ioniană a jucat un rol important în legătura dintre estul și vestul Mediteranei și Marea Adriatică. Insulele Ioniene se află la o importantă intersecție de drumuri comerciale. Dezvoltarea economică a acestei regiuni nu era determinată de un singur factor, ci de reuniunea mai multora, cum ar fi poziția geografică, situația politică, structura socială a locuitorilor arhipelagului ionian. Acest fapt a fost, totodată, rezultatul statutului de colonie impus de Marea Britanie celor 7 insule din Marea Ioniană, așa numita Eptanisa. Acest statut s-a menținut din 1809 până în anul 1864.

Cefalonia constituie cel mai important punct pentru activități navale în Marea Ioniană, cu prezență navală și comercială atestată încă din secolul al XVI-lea, beneficiind de oportunitățile istorice oferite de cele mai importante forțe navale și comerciale care au dominat regiunea: Veneția, Franța, Rusia și Marea Britanie.

În conformitate cu Tratatul de la Paris din 5 noiembrie 1815, Insulele Ioniene intrau sub protectoratul Marii Britanii, sub denumirea de Statele Unite ale Insulelor Ioniene. Marea Britanie nu a preluat doar politica de protectorat asupra insulelor, ci și obligația de a impune acolo o guvernare constituțională. Șeful administrației era Marele lord, numit de către Ministrul Coloniilor din Londra. În ciuda statutului de protectorat, Insulele Ioniene erau tratate ca un teritoriu colonial. Ionienii erau supuși britanicilor

* Masterand anul I, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

și aveau aproape toate obligațiile și drepturile pe care orice alt supus britanic le avea. Acest aspect se observă mai ales când ne referim la transport și comerț.

Prezența și influența britanică asupra comerțului și a navigației de-a lungul Mării Ioniene poate fi mai bine înțeleasă prin analiza a două aspecte: ionienii recunosc ajutorul britanic pentru a se elibera de sub dominația franceză, astfel putând practica în liniște comerțul și activitățile navale; Marea Britanie vedea în Insulele Ioniene un punct strategic pentru interesele sale în comerțul global.

Protecția Marii Britanii asupra acestor insule a dus la o creștere a comerțului și navigației supușilor ionieni. Negustorii, navigatorii și armatorii aveau dreptul de a invoca cetățenia britanică, statut care le oferea posibilitatea de a se angaja în activități comerciale și navigație fără probleme. Ionienii care vindeau în Spania sau care erau negustori în Alexandria, Damasc, Durazzo, Belgrad sau pe coasta Mării Negre erau mult ajutați de statutul de cetățeni britanici.

Perioada de protecție britanică a fost caracterizată de o mare expansiune a activităților lor comerciale. Organizarea tradițională a afacerilor, metodele și activitățile au coexistat cu noi eforturi antreprenoriale, facilitate de dorința de promovare a comerțului la nivel național. Natura tradițională a activității comerciale era determinată de bunurile pentru export pe care fiecare insulă le producea, la fel și necesitatea de a importa grâne. Erau puțini negustori care erau implicați în toate componentele comerțului. În Cefalonia și Zante, cele mai sudice insule ioniene, negustorii erau implicați în exportul de stafide și importul de grâne, de alimente și de produse manufacturate de origine britanică. În Corfu, uleiul de măsline, principala marfă, era specialitatea negustorilor evrei. Negustorii creștini se ocupau cu importul de grâne, cărbune pentru vasele din Corfu și alimente. În general, câmpul activităților comerciale al negustorilor din Corfu reflecta schimbările economiei, de la un port pentru exportul uleiului de măsline în timpul dominației venețiene la un antrepozit în timpul dominației britanice. Pe lângă aceste vechi componente ale activităților comerciale, unele noi s-au dezvoltat: sistemul bancar și de asigurări, ca și încercările de a stabili un mod sistematic de producere a bunurilor agricole pentru export¹.

Extrem de puternici în secolele XVIII-XIX, etnicii greci au profitat de schimbările produse în sud-estul Europei în contextul Chestiunii Orientale. După 1774, Rusia a încurajat stabilirea grecilor în regiunea nord-pontică, tocmai atunci cucerită de Rusia².

¹ S. Gekas, *Business Culture and Entrepreneurship in the Ionian Islands Under British Rule, 1815-1864*, în „LSE Working Papers in Economic History”, nr. 89, martie 2005, p. 6.

² Constantin Ardeleanu, *Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al grecilor cu protecție britanică din portul Galați în primii ani după Războiul Crimeii*, în vol. *Minorități etnice în România în secolul XIX*, coord. Venera Achim, Viorel Achim, Editura Academiei Române, București, 2010, p. 27.

Perioada războaielor napoleoniene a facilitat și ea stabilirea grecilor în porturile occidentale. Aceste orașe porturi aveau un rol însemnat în dezvoltarea legăturilor dintre Orient și Occident³. Punctele de legătură erau porturile Mediteranei Orientale (Smirna, Siros, Cefalonia, Pireu), ale Peninsulei Italice și zonei conexe (Trieste, Livorno, Genova) și marile centre de tranzit (Constantinopol, Malta, Gibraltar), destinațiile finale erau Marsilia, Londra și Liverpool.

Grecii ionieni au început să se stabilească în regiunea Mării Negre într-o perioadă în care Rusia oferea privilegii coloniștilor străini, încercând să dezvolte economic și comercial provinciile din sudul Rusiei⁴. Această situație coincide cu impunerea protectoratului rusesc asupra Insulelor Ioniene⁵.

Pe de altă parte, odată cu protecția britanică asupra Insulelor Ioniene, locuitorilor din Cefalonia li se oferea posibilitatea de a se folosi de condiția de supus britanic, beneficiind de posibilitatea de a face profitabilul comerț cu cereale din regiunea gurilor Dunării. Merită menționat că aproximativ 80% dintre grecii care erau implicați în comerțul de la Dunăre erau supuși britanici, venind în principal din Cefalonia. Această implicare a dus la constituirea rețelei ioniene pentru comerț și navigație în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu centre importante la Dunăre și Marea Neagră⁶.

Documentele de arhivă fac referire la faptul că în perioada 1801–1830, vasele grecești foloseau în general steag rusesc pentru a naviga în Marea Neagră. Însă la fel de mult ei foloseau și pavilionul britanic, ca parte a Statelor Unite ale Insulelor Ioniene. Schimbul frecvent de steag de către armatorii și navigatorii ionieni irita ambasadorul britanic de la Constantinopol⁷.

Activitățile grecilor ionieni și importanța comerțului dunărean au făcut ca aceștia să domine navigația la sfârșitul secolului al XIX-lea⁸. Numărul vaselor sub pavilion britanic care navigau în Marea Neagră a sporit atunci când Insulele Ioniene (Corfu, Cefalonia, Zante, Leukas, Itaca, Paxos,

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ Constantin I. Băicoianu, *Dunărea, privire istorică, economică și politică*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010, p. 48.

⁵ Panayotis Kapetanakis, *From the Ionian Sea to the world: Sailing ships and ship masters from the island of Cephalonia during the 19th century*, în vol. *Shipping in the era of Social Responsibility. In Honour Of The Late Professor Basil Metaxas (1925-1996)*, Argostoli, Cephalonia, Greece, 14-16 September 2006, p. 1.

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ Gelina Harlaftis, *A History of Greek-Owned Shipping*, Routledge, Londra, 1996, p. 27.

⁸ P. Kapetanakis, *The Ionian Sea in the 19th century: ports, the ports system and the formation of the Ionian commercial and maritime network*, lucrare prezentată la 3rd Ph.D. Symposium, London School of Economics, pp. 2-3.

(online http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenic_Observatory/pdf/3rdSymposium/PAPERS/KAPETANAKIS_PANAYIOTIS.pdf, adresă consultată pe data 8 mai 2012), p. 2-3.

Antipaxos) au intrat sub protecția Marii Britanii, iar numeroși negustori greci care făceau comerț sub protecție britanică s-au stabilit la Galați, Brăila și în alte porturi de pe litoralul pontic⁹.

2. Mobilitatea economică a grecilor ionieni

Printre schimbările în mediul economic al Insulelor Ioniene, cea mai importantă a fost transformarea instituțiilor, ce a avut loc începând cu anul 1830, care a cuprins modificarea cadrului legal și impactul asupra organizării sociale prin structurarea de ierarhii în rândul negustorilor. Abundența de reclame bune și servicii este o altă caracteristică a unei economii în schimbare și a societății, în special de când există presă scrisă. Cultura de masă a fost introdusă în societatea ioniană în jurul anului 1830, iar procesul s-a intensificat în decada următoare prin intermediul asociațiilor filantropice.

Începând din 1840, au existat coduri comerciale, care defineau și reglementau toate activitățile și practicile mercantile, abolindu-se astfel legislația care supraviețuise de la declinul și căderea Veneției. Pentru negustorii ionieni, codul comercial a devenit instrumentul care reglementa relațiile de credit și activitățile grupurilor de negustori, precum cei specializați pe bani și brokeri sau „mezzani”. Aceste schimbări au apărut odată cu introducerea codului comercial în 1841 și stabilirea mecanismelor comerciale, ca bursa și camera de comerț. Introducerea codului comercial a dus la reglementarea activităților comerciale așa cum a fost utilizarea polițelor, cambiilor¹⁰, instituționalizarea comerțului cu acțiuni și stabilirea de noi practici comerciale, ca regularizarea datoriei comerciale și apariția societăților pe acțiuni.

Rolul instituțiilor economice, ca și mecanismul comercial al camerelor de schimb și de comerț, a fost decisiv pentru dezvoltarea capitalismului comercial la începutul Europei moderne.

Negustorii ionieni au fost un factor activ în introducerea instituțiilor comerciale, judecând după circumstanțele sub care bursele din Zante și Corfu au apărut. După publicitatea și recunoașterea primită din partea statului, putem concluziona că toate acestea sunt probabil primele exemple ale dezvoltării unui grup de elită al negustorilor, urmărind structurarea mediului economic. Bursa funcționa ca un important sistem comercial și ca un loc pentru socializare și afaceri. Ea publica săptămânal prețul produselor în principalele piețe ale insulelor, dar și pe piețele cu care insulele aveau tranzacții importante. Această dezvoltarea a permis negustorilor să fie mult mai atenți la mediul economic în care operau. Bursa ca instituție avea funcție

⁹ Paul Cernovodeanu, *Relații comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 36.

¹⁰ CAMBIE, *cambii*, s. f. Act, document prin care cel care-l semnează se obligă să plătească necondiționat, la un anumit termen și într-un anumit loc, o sumă de bani. – Din it. Cambio (online, la adresa <http://dexonline.ro/definitie/cambie>, adresă consultată pe data de 20 mai 2012).

economică, dar și socială. Pe deoparte, ea facilita comerțul prin încercarea de a minimiza riscul și de a furniza informații comerciale negustorilor; pe de altă parte, ea a dus la crearea unor legături mai strânse printre negustorii care doreau să capete și mai mult control asupra grupului său, prin formarea și înregistrarea acestei asociații comerciale.

Noul mecanism comercial era deschis tuturor străinilor sau localnicilor, negustori sau nu, cu interes de afaceri. Conflictele de interese comerciale erau rezolvate cu arbitrajul conducătorului britanic.

Din ce în ce mai mult din capitalul negustorilor era investit în bănci și în asigurarea companiilor, fapt ce reflectă o importantă creștere a insulei Corfu ca port și antrepozit în Mediterana și implicarea negustorilor ionieni în schimbul de grâne din Marea Neagră.

În cazul companiilor de mătase de exemplu, într-un mod similar cu al celor de băuturi, arată că ambiția fondatorilor nu se limita la obținerea unui profit sigur. Ei au promis și au redactat o broșură îndrumătoare pentru cultivarea semințelor și creșterea viermilor, ambele în italiană și greacă. În schimb companiei îi erau garantate privilegiile speciale de către stat; scutirea de la obligații pentru import timp de 15 ani pentru duzi, mașinării și, de asemenea, scutirea de la obligații privind exportul de mătase, nelucrată sau toarsă, produsă în insule.

Controlând tranzacțiile de la un capăt la altul al rutei comerciale, grecii, folosindu-se de intermediarii străini, exploatarea posibilităților de speculă, au obținut câștiguri importante¹¹.

Importanța regiunii maritime ioniene este dată de trei factori: de vasele sub numeroase pavilioane care plecau și soseau; de rețeaua de navigație și de comerț; de activitățile comerciale și de navigație în care sistemul unui port era specializat. Astfel, acestea erau o stație de oprire în comerțul internațional, porturile ioniene reprezentând puncte cruciale pentru toate navele comerciale implicate în comerțul Mediteranei Orientale.

Încărcătura vaselor în această perioadă era în special formată din produse cu un cost ridicat pe unitate și reduse ca volum. Cantitatea încărcată era importantă pentru vase, deoarece valoarea era bazată pe cantitate și distanța de transport a bunurilor. Erau patru categorii generale de încărcături: alimente cum ar fi stafide, fructe proaspete, vin, condimente; țesături și pânză groasă, mătase, lână, cânepă, covoare, dantelă; medicamente și vopsele, ca de exemplu licori, opium, vopseluri, indigo; tutun, țigări, bijuterii, parfum, bureți, ghinde. De obicei, o mare cantitate aveau grânele: grâu, porumb, orz, ovăz; de asemenea lână, semințele de bumbac, semințele de in, grăsimea de animale și zahărul.

Principalele 10 porturi comerciale în care se opreau vasele ioniene erau: Istanbul, care deținea poziția dominantă, datorită faptului că

¹¹ C. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 28.

majoritate vaselor care veneau din Marea Neagră se opreau aici¹². Cercetările ne arată ca aproximativ 35% din vasele care opreau în Istanbul veneau din porturile Mării Negre. Trieste ocupă al doilea loc; el reprezintă o poartă către Mediterana pentru Austria și Ungaria. Patras și Insula Siros îi urmează; Patras e direct legat de Marea Ioniană și este principalul centru de export pentru lemn de foc, grâu și stafide. Siros era principalul port de tranzit în estul Mediteranei. Malta era următoarea, cu încărcături de grâu, orz și mangal, reprezentând 26% din totalul produselor. Veneția și Livorno ocupă locul 6 și 7, ultimele 3 porturi fiind Londra cu producția de mangal, grâu și praf de pușcă, Spetses în Marea Egee, care era un port pentru traficul de grâne (84%), și Alexandria.

În acest cadru al activităților comerciale și navale internaționale, navigația ioniană deținea un rol important în tranzitul de grâne din Marea Neagră. În același timp proprietarii de vase exploatau producția rurală, astfel ei și-au creat o importantă rețea de export pentru stafide.

Comparând vasele care au ajuns în perioada 1844-1860 în Corfu, Zante, Cefalonia, Kithira, Itaca, observăm că insula Corfu deține prima poziție, urmată de Zante, Cefalonia, Kithira și Itaca. Corfu era capitala politică și comercială a Statelor Unite ale Insulelor Ioniene și se afla în contact direct cu Marea Adriatică și vestul și estul Mediteranei. Corfu avea mari cereri pentru bunuri care acopereau nevoile proprii, dar și pe cele ale administrației britanice și birocrăției ioniene. Zante era al doilea port ca importanță, servind ca o stație pentru Compania engleză a Levantului și distribuirea de stafide către Marea Britanie și vestul Europei. Insula Cefalonia ocupa cea de-a treia poziție, era cel mai important centru de export de stafide. 80% din flota Insulelor Ioniene și 40% din cea grecească ce opera în Marea Ioniană era alcătuită din vase originare din Cefalonia.

Una dintre cele mai importante rețele era formată din negustori originari din Chios, formată din membri ai șase familii grecești. Majoritatea erau legați prin căsătorie de insulă ori și-au început cariera aici. Familiile din Chios erau mari și bogate. Schimbul includea încărcături de grâne, lână, hârtie, semințe de in și seu din estul Mediteranei, în special din Marea Neagră către vestul și nordul Europei. Bunurile manufacturate, în special textile, erau aduse la întoarcerea din voiaje din vestul Europei către estul Mediteranei.

Pregătirea pentru noi servicii, pentru cei care își puteau permite, a fost să introducă o noutate în lumea afacerilor ioniene: anunțul. Mai devreme decât alte porturi grecești, Corfu a devenit un centru al schimburilor monetare și prin intermediul unei bănci. Era evident că negustorii din Corfu și din alte insule, cu o legătură de afaceri la Londra și în alte porturi ale Mediteranei, care își puteau permite credite, găseau noi

¹² Ștefan Stanciu, *Transporturi de mărfuri efectuate de flota elenă pe Dunărea maritimă în perioada 1847-1861*, în *Danubius*, t. XXIII, Galați, 2005, p. 96.

oportunități pentru a-și extinde afacerea. Aceste oportunități erau oferite și de prezența armatei, care avea mari sume de bani pentru cheltuit.

Este clar că Ralli, Rodocanachi, Schilizi, Cassaveti, Ionides și Spartali erau cei mai mari negustori în schimburile din estul Mediteranei și Marea Neagră. Membrii a 21 familii din rețea aveau filiale în Marsilia¹³. Firma lui Rodocanachi a depășit în 1840 numărul de 48 vase încărcate exclusiv cu grâne din Odessa, Berdiansk, Taganrog, Brăila și Galați. Argenti era cea de patra firmă mare, importa grâu, porumb, semințe de in de la Galați și Brăila, în timp ce Dromocaiti era cea de-a cincea firmă mare, ce cumpăra hârtie, semințe de in, tobe și lucruri coloniale din Constantinopol și Smirna¹⁴.

Printre activitățile importante pentru oricare negustor de succes erau cele oferite de rolul lor de agenți ai companiilor străine ce făceau afaceri în marile porturi europene. Acționând ca agenți comerciali pentru companiile britanice, franceze, austriece sau germane care doreau să-și extindă rețeaua către Mediterana de sud, negustorii locali se asigurau că vapoarele companiilor pe care ei le reprezentau se bucurau de aceleași privilegii ca și companiile care aveau monopol în Adriatică.

Membrii ai familiilor Ralli, Vouros și Melas erau agenți ai firmei Xenos în Anglia, stabiliți în Brăila și ofereau încărcături pentru filialele din Marsilia și Anglia. Mai mult decât alți greci, puterea familiilor originare din Chios provenea din disciplina dictată de ierarhie și coeziunea familiei. Căsătoria între rude era extinsă: membrii familiei Chios se căsătoreau cu unchi, mătuși, verișoare, chiar și verișoare de gradul unu, contradictoriu cu legile Bisericii Ortodoxe Grecești, pentru a menține afacerea în familie. Ralli erau cea mai mare și cea mai influentă familie nu doar în comunitățile grecești din Anglia, dar și în întreaga rețea. Fondatorul și *pater familias* era Pandia, considerat reprezentatul comunității grecești din Londra. Erau 66 membri ai familiei Ralli. Rodocanachis, cea mai importantă familie din porturile Mării Negre, era cea de-a doua familie numeroasă, urmată de Schilizzi, Scaramanga, Negroponte și Sevastopulo. Imitația și competiția internațională erau două din primele reguli ale rețelei¹⁵.

Cea de-a doua strategie comercială a celor din Chios erau metodele de schimb, prima, penetrarea piețelor, a producătorilor și a consumatorilor, iar cea de-a doua era reprezentată de metodele de organizare a transporturilor și comerțului. Ambele erau destinate să minimizeze costurile și să controleze piețele.

Un element esențial al comerțului grec era preluarea de bunuri direct de la producător în estul Mediteranei și Marea Neagră, care le permitea să cumpere ieftin și să evite intermediarii. Grâul de Odessa, de exemplu, era

¹³ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până în 1918*, vol. I, Editura Porto Franco, Galați, 1994, p. 279.

¹⁴ G. Harlaftis, *op. cit.*, p. 39-43.

¹⁵ *Ibidem*, p. 49-52.

vândut la livrare ori din depozitele de mărfuri. Grânele vândute din depozite aparțineau de obicei moșierilor care își permiteau să păstreze stocul.

**Importuri din Marea Mediterană și Marea Neagră
către Marsilia, primele cinci case de negustori în 1840**

Negustori	Origine	Marfa
Rodocanachi & Co	Brăila	1.082.740 kilograme (Moldova) grâu
	Galați	10.000 kilograme (Turcia) grâu
	Constantinopol	49.498 (Turcia) grâu
	Odessa	5.730.300 kilograme grâu
	Berdiansk	2.090.400 kilograme grâu
	Taganrog	770.100 kilograme grâu
	Smirna	420 butoaie de ulei de măsline
Zizinia Bros	Alexandria	253.359 ardeps grâne
	Alexandria	4.539 baloți de hârtie
	Galați	263.590 kilograme grâu
	Constantinopol	13.703 kilograme mei
	Brăila	182.320 kilograme grâu
Ralli, Schilizi & Argenti	Constantinopol	15.409 kilograme grâu
	Odessa	1.244.850 kilograme grâu
	Taganrog	1.732.050 kilograme grâu
	Galați	8.420 kilograme grâu
	Constantinopol	9.070 kilograme mei
	Salonic	322 baloți lână, 9 baloți mătase
Argenti & Co	Galați	1.495.540 kilograme grâu
	Galați	55.000 kilograme grâu
	Brăila	18.500 kilograme grâu
Dromocaiti	Smirna	152 baloți mătase 1.642 baloți hârtie 1.107 baloți lână 153 tobe
	Constantinopol	81.000 kilograme grâu
	Odessa	113.850

Bibliografie

Ardeleanu, Constantin; *Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al grecilor cu protecție britanică din portul Galați în primii ani după Războiul Crimeii*, în vol. *Minorități etnice în România în secolul XIX*, coord. Venera Achim, Viorel Achim, Editura Academiei Române, București, 2010.

Băicoianu, Constantin I.; *Dunărea, privire istorică, economică și politică*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010.

Cernovodeanu, Paul; *Relații comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

Gekas, S.; *Business Culture and Entrepreneurship in the Ionian Islands Under British Rule, 1815-1864*, în „LSE Working Papers in Economic History”, nr. 89, martie 2005

Harlaftis, G.; *A History of Greek-Owned Shipping*, Routledge, Londra, 1996.

Kapetanakis, P.; *From the Ionian Sea to the world: Sailing ships and ship masters from the island of Cephalonia during the 19th century*, în vol. *Shipping in the era of Social Responsibility. In Honour Of The Late Professor Basil Metaxas (1925-1996)*, Argostoli, Cephalonia, Greece, 14-16 September 2006.

Idem, *The Ionian Sea in the 19th century: ports, the ports system and the formation of the Ionian commercial and maritime network*, (online http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/3rdSymposium/PAPERS/KAPETANAKIS_PANAYIOTIS.pdf, adresă consultată pe data 8 mai 2012).

Păltănea, Paul; *Istoria orașului Galați de la origini până în 1918*, vol. I, Editura Porto Franco, Galați, 1994.

Stanciu, Ștefan; *Transporturi de mărfuri efectuate de flota elenă pe Dunărea maritimă în perioada 1847-1861*, în *Danubius*, t. XXIII, Galați, 2005.

Ionel Marius IOSIP*

**ROMÂNII AFLAȚI ÎN S.U.A.
PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**

The Romanians from the U.S.A until the First World War

Abstract: *The Romanians that emigrated in U.S.A. before the First World War confronted themselves with many problems, among which that fact that they had to accustom themselves to the American lifestyle, which was different from the patriarchal one from their original territories, the fact that they could not speak the language etc. Their departure was due to the places where they originated, as Transylvania, the Banat and Bukovina were eminently agricultural regions, with industry almost absent. In these areas there was a large surplus of population; therefore most of the emigrants were mainly young people or craftsmen who had lost their jobs because of the financial crisis. They migrated to America to improve their financial situation, but they aimed to return back to the Romanian territories.*

Keywords: *First World War, Romanians, Transylvania, Banat, Bukovina, U.S.A., emigrants.*

*

La începutul secolului XX găsim în Statele Unite ale Americii mai multe comunități românești, majoritatea stabilite în orașe precum New York, Chicago, Philadelphia, Cleveland, Youngstown. Majoritatea românilor provenea din Transilvania, Banat și Bucovina, dar și din Basarabia și Vechiul Regat. O primă cauză a acestei emigrări a fost faptul că generația anilor 1880 a atins vârsta de muncă, producându-se un surplus de forță de muncă. O parte a acestei generații tinere nu a putut găsi posibilități pentru a se remarca în comerț sau industrie, astfel societatea agrară transilvăneană, dominată de români, a devenit suprapopulată. Industrializarea Transilvaniei, care se producea lent, fiind mai mult folosită pentru materiile ei prime, a făcut ca integrarea acestui surplus de forță să fie nesemnificativ. De asemenea, majoritatea moșierilor din Transilvania și Banat era formată din maghiari și sași, românii neavând pământ sau având prea puțin. Desigur, lipsa drepturilor politice și culturale era o altă cauză a emigrării românilor din Transilvania, Banat și Bucovina. Nu trebuie uitat și mirajul pe care îl oferea spațiul transatlantic. Toate acestea au contribuit la sporirea numărului de români care emigrau în S.U.A.. După unele date, între anii

* Masterand anul I, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

1899-1913 au părăsit Transilvania numeroși țărani și meseriași ruinați. Majoritatea provenea din județele Târnava Mare (20.535), Făgăraș (14.888), Sibiu (14.245) etc.¹ Șerban Drutzu arată într-o lucrare publicată imediat după primul război mondial că între anii 1899 și 1944 au emigrat 119.016 de români transilvăneni, bănățeni, bucovineni și macedoneni². Deci principalele cauze ale emigrării erau reprezentate de problemele de ordin social. Acest lucru era cunoscut de opinia publică americană, mai cu seamă datorită articolelor publicate de profesorul George Dorsey. El a tipărit la începutul anului 1910 în paginile ziarului *The Chicago Sunday Tribune* un astfel de material privitor la călătoria sa prin unele țări ale Europei. Autorul a înfățișat în cadrul unui articol situația din Ungaria, laudând cu acest prilej munca grea, dar cinstită a țăranilor români supuși la numeroase persecuții și vexațiuni din partea guvernanților maghiari³. Românii s-au așezat mai în toate statele americane. Conform recensământului populației S.U.A, efectuat de către autoritățile federale în anul 1920, 39% dintre români s-au stabilit în zona orașului New York (deoarece aici găseau mai ușor de lucru, fiind totodată, și locul unde cei mai mulți debarcau din vapoare), 12,7% în Ohio, 10,9% în Pennsylvania, 6,2 % în Michigan, 6,11% în North Dakota, 1,6% în Montana, 1,4% în Massachusetts, iar restul inegal în alte 36 de state⁴.

Românii sosiți în Statele Unite se confruntă cu o serie de probleme de adaptare, limba vorbită în America fiind total străină acestora, modul de viață total diferit față de cel patriarhal de acasă. Impactul lor cu „Lumea Nouă” era mai puternic comparativ cu cel suferit de cehi, polonezi, slovaci, sârbi, unguri, întrucât românii practicaseră acasă în special agricultura, astfel ei au fost nevoiți să se angajeze în orașe ca muncitori în fabrici; după unele surse, 90% din românii americani s-au angajat în uzine⁵. Majoritatea celor plecați a menținut strânse legături cu plaiurile natale. Presa din Transilvania înfățișa situații din coloniile românești de peste ocean. Apoi, unii preoți sosiți din S.U.A. au publicat articole în ziare sau broșuri înfățișând modul de viață al fraților din Statele Unite. Românii americani nu îi uitau pe cei de acasă, deoarece le trimiteau familiilor, rudelor, prietenilor scrisori, pachete, bani. Ei intenționau să revină pe meleagurile natale după ce dobândeau sume mai consistente care să le permită cumpărarea de pământ, animale, unelte și mașini agricole. Sumele expediate acasă erau destul de mari. Potrivit raportului întocmit și înaintat superiorilor la 15 februarie 1905 de consulul american din Viena, numai în 1904 românii

¹ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 25-26.

² Șerban Drutzu, *Românii din America*, f.e., București, 1992, p. 5.

³ Ioan Podea, *Românii din America*, f.e., Sibiu, 1912, p. 39-40.

⁴ Constantin Stan, *Românii americani în anii neutralității României*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați - Istorie*, Fascicula 19, Tom III, 2004, p. 94.

⁵ *Ibidem*.

americani au trimis în Transilvania, Banat sau Bucovina între 40-45 milioane de dolari⁶.

Pentru a rezista noilor condiții, solii poporului român din America au început să se organizeze. Așa au apărut societățile de întraajutorare în caz de boală, accidente sau moarte. Pe baza unei cotizatii și a unei taxe de înscriere, ele plăteau o primă de 5-600 dolari ca urmare a unor accidente de muncă și 700 de dolari în caz de moarte, fapt constatat de Caterina Cerchez cu ocazia unei vizite făcute după război în comunitățile românești din S.U.A, potrivit informațiilor oferite de aceeași contemporană „Aceste societăți de altfel, pe lângă scopurile de ajutor material mai aveau menirea de a întreține sentimentul revendicărilor materiale”⁷. Cele mai multe prezentau și un scop cultural, urmărind și păstrarea identității naționale, a tradițiilor și obiceiurilor strămoșești. Totodată, societățile românești au contribuit și la întărirea solidarității, a frăției între românii americani. Numărul acestor societăți era foarte mare. În 1921 existau 130 de organizații românești „de ajutor și cultură”. În anul 1902, la Slomestea (statul Pennsylvania) s-a înființat societatea „Vulturul”, iar în Cleveland (statul Ohio) s-au pus bazele asociației „Carpatina”. Un an mai târziu, la Youngstown, tot în Ohio, s-a întemeiat societatea „Unirea Română”. În unele orașe funcționau mai multe societăți românești. În 1908, la Cleveland (Ohio) s-a înființat o nouă societate românească de ajutor și cultură, „Sfânta Maria”. Trei ani mai târziu, la New York s-a creat banca de credit „Unirea”⁸.

Deoarece majoritatea românilor din Statele Unite erau cetățeni austro-ungari, mulți animați de speranța de a reveni mai târziu în țară, guvernele României nu au arătat până la război un interes special acestora, desigur preocupate și de a evita ostilitatea Vienei și Budapestei.

În toți acești ani dinaintea războiului mondial, Societății Româno-Americană i-au fost sistematic refuzate orice concesi în perimetrele petroliere proprietate a statului. Totul dezvăluia o continuare a celor afirmate în 1904 de D.A. Sturza, că personal socotea drept o „datorie patriotică” să „urmărească foarte îndeaproape noua Societate Româno-Americană care avînd în spatele ei uriașele resurse ale lui Standard Oil, menținea trează îngrijorarea liberarilor”. Cifrele erau elocvente. Față de capitalul inițial de 2,5 milioane lei, Româno-Americană și-a mărit capitalul până în 1914 la 25 milioane lei, ceea ce reprezenta 6,9% din capitalul întregii industrii petroliere din România. Capitalul american se situa, ca urmare, în urma capitalului anglo-olandez (47,89%), germano-austriac (27,37%) și franco-belgian (8,6%), dar în realitate erau cu mult mai puternic decât lăsa să se vadă procentul capitalului deținut. Româno-Americană producea

⁶ Stelian Popescu-Boteni, *Relații între România și S.U.A până în 1914*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1980, p. 150.

⁷ Constantin Stan, *op. cit.*, p. 94.

⁸ Stelian Popescu-Boteni, *op. cit.*, p. 157-159.

singură în 1914 18% din petrolul extras în România și posedă aproape un sfert (23%) din capacitatea de prelucrare a industriei petroliere din țară⁹.

De la 1888, când statisticile din S.U.A. consemnează cei dintâi emigranți din România antebelică, numărul acestora s-a ridicat, până la 1918, la 80.975 persoane. Majoritatea absolută a celor plecați au fost evrei, emigranți îndeosebi din nordul Moldovei, cifra românilor atingând numai câteva sute de persoane, plecate cu precădere din Oltenia și Dobrogea. Statisticile oficiale nord-americane înregistrează prima oară abia în 1881, la rubricile consemnând naționalitatea celor sosiți, 11 imigranți din ținuturile românești¹⁰. Totuși, informațiile furnizate ulterior de aceste statistici, cele maghiare de la sfârșitul veacului trecut, de documente publice și private din România și Statele Unite sau tradiția românilor americani, atestă că începuturile imigrării românilor în S.U.A. se înscriau înainte de această dată. Astfel, către jumătatea secolului al XVIII-lea înregistrăm prima prezență a unui român în Lumea Nouă: în martie 1755 ilustrul savant, diplomat și luptător pentru independența americană, Benjamin Franklin, relatează într-o corespondență despre relația sa cu Samuel Damian, preot ortodox român din Transilvania și despre prezența acestuia în America colonială¹¹.

Această relație dintre Benjamin Franklin și Samuel Damian era legată de un interes reciproc profund pentru știință, acest episod din relațiile timpurii româno-americane ilustrează interese și preocupări similare într-un veac în care „luminile” începuseră să răzbată prin vălul de obscurantism și prejudecăți religioase întins de ambele părți ale Oceanului.

Cei mai mulți emigranți din S.U.A. au provenit din Austro-Ungaria, iar motivul a fost problema imposibilității dezvoltării naționale libere a popoarelor supuse din cadrul Monarhiei. Putem considera în acest sens că emigrările de amploare din Austro-Ungaria dinaintea celui de-al doilea război mondial pot fi interpretate ca o formă de pre-dizolvare social-economică și demografică a Imperiului Austro-Ungar, care a premers lichidarea sa politică de la sfârșitul primului război mondial. În lumina acestei concluzii capătă sens imaginea sugestivă propusă, la începutul anului 1906, de reporterul unei gazete românești prezent la plecarea unui vapor cu 2.200 de emigranți, din portul Fiume către America, ce avea să scrie: „Majoritatea emigranților erau sârbi, slovaci și croați. Erau însă și emigranți maghiari în număr suficient. De români nu se pomenea nimica, vor fi fost însă, desigur, și aceștia. Iată deci în miniatură statul poliglot austro-ungar plutind spre o nouă patrie!”¹².

Altă motivație interesantă era reprezentată de dorința unor țărani săraci de pământurile lor de a căpăta pământ prin emigrație în Canada,

⁹ Ion Stanciu, *Aliați fără alianță. România și S.U.A. 1914-1920*, Editura Albatros, București, 1992, p. 36.

¹⁰ Toma Radu, *Românii în cele două Americi: O experiență etnică și istorică*, Editura Globus, București, p. 41.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 21.

S.U.A. și Argentina. Desigur, preferința emigranților pentru America de Nord era caracterizată și de faptul că această zona avea și un sistem politic mai liberal față de cel din Austro-Ungaria. Faptul că se puteau purta conarde tricolore, se putea cânta imnul „Deșteaptă-te Române” la diferite întruniri, evenimente, serbări ale societăților, gesturi patriotice, care nu se puteau realiza acasă datorită autorităților maghiare, au demonstrat că românii erau foarte bine organizați în lupta lor de sprijinire a înfăptuirii statului român unitar, de protejare a intereselor politice și economice ale României întregite. Toate acestea demonstrează că românii din S.U.A. în prima jumătate a secolului XX erau conectați la aspirațiile politice, economice și sociale ale țării de origine. De asemenea și trimiterile de bani, către rudele de acasă, școli, biserici românești au constituit o cauză pentru emigrarea acestora, stimulând plecarea a noi și noi emigranți, astfel emigranții întorși în țară au impulsionat plecarea peste Ocean a unui număr din ce în ce mai mare de emigranți. Marea majoritate a românilor ce s-au angajat la uzine, fabrici și mine de cărbuni erau de obicei necalificați și în plus făceau și muncile mai grele, ei lucrau pentru realizarea normelor („overtime”). Într-un studiu al profesorului Comens de la Universitatea din Madison reieșea că numai 3-5% din emigranți români, ruteni, croați și slovaci cunoșteau vreo meserie¹³.

Statisticile furnizează informații de interes despre vârsta emigranților emigranți. Majoritatea lor, adică 48.472 persoane (31,6%), au fost tineri apti pentru muncă, cu vârsta între 20 și 29 de ani. Urmează apoi cei între 30 și 39 de ani, 43.584 persoane (28,4%), cele două categorii formând 60% din totalul emigranților. Cei între 40 și 49 de ani reprezentau 21,4% din cei plecați, procentul copiilor și adolescenților sub 20 de ani (10,3%) arată că de obicei emigranți români nu aveau copii cu ei sau că familiile încă nu aveau copii¹⁴. Emigrarea din Transilvania către America și în alte părți a fost un fenomen esențialmente economic. În agricultură, complexul de cauze aflat la originea dislocărilor de populație a acoperit, practic, toată sfera vieții economice, de la relațiile de proprietate funciară, la politica fiscală rurală a statului, și de la productivitatea generală redusă a agriculturii, în condițiile unei economii de piață tot mai accentuate, la dereglările dramatice în producție și consum, datorate unor ani cu condiții naturale ostile.

În anii războiului de secesiune din S.U.A., publicul din România, ca și românii din Transilvania au ajuns într-o anumită măsură a se familiariza chiar cu desfășurări politice și militare de peste ocean. Simpatia românilor s-a îndreptat de la început spre cauza nordiştilor, sclavia neagră fiind condamnată¹⁵ și victoria armatelor Uniunii în 1865 a fost salutată cu entuziasm, ca un succes al cauzei generale a libertății, pentru care românii

¹³ Stelian Popescu-Boteni, *op. cit.*, p. 157-159.

¹⁴ Toma Radu, *op. cit.*, p. 16

¹⁵ Paul Cernovedeau, Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite, până în 1859*, Editura Academiei, București, 1977, p. 98-100.

înșiși se pregăteau să lupte, aspirând spre independență și unitate națională deplină. Au participat și români la această epopee americană. Prezența voluntară în armata nordului a lui Gheorghe Pomuț, care datorită meritelor sale avea să ajungă până la gradul de general în armata americană, căpitanul Nicolae Dunga, căzut eroic în 1862 în luptele din valea *Shenandoah*. Astfel se face că Pomuț și Dunga se numără printre primii români intrați în paginile istoriei S.U.A. Români americani îi și revendică prin urmare, pe drept cuvânt, printre eroii lor, din faptele cărora și-au inspirat adesea sentimentele. Tot ca voluntar a mai participat și Eugen Ghica, în timp ce căpitanul Emanoil Boteanu a fost trimis ca observator militar în Statele Unite și a asistat la sfârșitul campaniei de pe Potomac, în 1877-1878¹⁶.

După 1865 reapare pavilionul S.U.A. destul de lent și cu intermitențe¹⁷. Slăbiciunea vădită a raporturilor comerciale româno-americane la începuturile lor decurgeau nu numai din schimbătoarele împrejurări generale, ci și din existența unui export de produse americane în România. Vasele americane intrau pe Dunăre fără mărfuri la bord, venind de la Constantinopol în porturile românești doar pentru a găsi aici o încărcătură care să facă profitabil returul din Levant spre Statele Unite. Neputând să găsească la Galați sau Brăila produse ce interesau piața americană, vasele de obicei încărcau produse cerealiere, care erau apoi vândute prin porturile Mediteranei înainte de a ajunge în Anglia¹⁸. În căutarea unui făgaș propriu, aceste legături comerciale incipiente aveau să dobândească doar treptat o nouă consistență, abia în cursul deceniilor 7 și 8 ale secolului al XIX-lea, o dată cu organizarea primelor exporturi de produse petroliere americane pe piața românească și cu apariția la noi a interesului pentru mașinile agricole fabricate în S.U.A.¹⁹. Unele progrese au fost realizate între timp și în domeniul cunoașterii reciproce. După 1829, în special cu contribuția presei din perioada regulamentară, informațiile privind viața social-economică și instituțiile Statelor Unite s-au înmulțit simțitor în Principate. Ele răspundeau vederilor și interesului larg al generației de la 1848²⁰.

În 1846 are loc un fapt deosebit pentru cunoașterea istoriei nord-americane, traducerea *Declarației de Independență* a coloniilor engleze din America de Nord, aceasta a fost tradusă de marele luptător transilvănean pentru libertate și unitate Simion Bărnațiu. Declarația a fost intitulată: *Declarațiunea unanimă a celor 13 state de în America septentrională de în 4 iulie 1776 în care areată cauzele desfacerii de către Anglia*²¹.

De remarcat de la început e faptul că numeroși reprezentanți ai vieții politice românești au sesizat imediat ponderea economică, militară și politică pe care o aveau Statele Unite în război și cuvântul pe care urma să-l aibă în

¹⁶ Stelian Popescu-Boteni, *op. cit.*, p. 168-177.

¹⁷ *Ibidem*, p. 80.

¹⁸ *Ibidem*, p. 81.

¹⁹ *Ibidem*, p. 86-89.

²⁰ Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu, *op. cit.*, p. 83-88.

²¹ Stelian Popescu-Boteni, *op. cit.*, p. 26.

stabilirea păcii. Astfel politicieni români și-au îndreptat atenția spre strângerea relațiilor cu S.U.A., desfășurând o acțiune de persuasiune pentru a lămuri în Statele Unite natura și justetea pozițiilor românești și pentru a câștiga sprijinul său în această direcție. Pentru aceasta se impunea însă, în primul rând asigurarea unei reprezentări oficiale a României la Washington.

Caracteristica cea mai importantă și persistentă a imigrantului român a fost menținerea viguroasă a naționalității în cadrul mozaicului etnic nord american. Cu excepția câtorva grupuri compacte din Banat, comunele Arpașul de Jos și Sercaia, din Făgăraș, Tomnatec și Junc, din Zarand și din Satu Mare, stabilite în orașele Philadelphia, statul Pennsylvania, South St. Paul, statul Minnesota, Chicago, statul Illinois, Cleveland, statul Ohio și Trenton, statul New Jersey, organizarea ulterioară a românilor a avut un caracter național pronunțat, ilustrat elocvent de denumirile așezămintelor lor de asistență socială și cultură națională, unde cazurile de onomastică locală au fost extrem de rare²². Grupați în societăți, românii și urmași lor nu au pus niciodată accentul pe criterii locale sau religioase, asocierea voluntară a fost de la început *națională* și s-a perfecționat de-a lungul anilor ca o cale de păstrare a limbii române și de dezvoltare a unei identități culturale, de mobilitate socială și realizări instituționale.

Generații succesive de români americani au adaptat de-a lungul vremii moștenirea culturală originară la forme sociale și culturale noi. În consecință, grupul actual nu e o rămășiță supraviețuindă a epocii migrațiilor de la început de secol, ci o expresie socială nouă. Departe de a fi dispărut împreună cu celelalte etnii care formează națiunea nord-americană, specialiști de peste ocean au apreciat că asimilarea nu a funcționat, grupul etnic menținându-se și manifestându-se prin diferite căi. Aceasta desigur nu înseamnă că există pericolul unei „dezintegrări” a conceptului de națiune americană, fenomenul fiind un factor pozitiv, ușurând pe de o parte abordarea și înțelegerea mai nuanțată a acestui concept, și pe de altă parte, permițând reproiectarea sa în spații etno-istorice mult mai vechi și mai largi²³.

Primul contact direct româno-american, realizat în plan științific a fost în anul 1748 între diplomatul și militantul revoluționar Benjamin Franklin, și preotul transilvănean Samuilă Damian. Clericul transilvănean încerca în acea vreme să întreprindă o călătorie în jurul lumii. Samuilă Damian străbătuse Germania, Franța, Olanda și Anglia cu popasuri mai scurte sau mai lungi, deprinzând cunoștințe în diferite domenii. În 1748 ajunge la Philadelphia, unde Benjamin își manifestă interesul și simpatia pentru aptitudinile și proiectul călătorului român, recomandându-l călduros prietenului său, medicul de origine scoțiană John Lining din Charlestown (Carolina de Sud), care era următoarea destinație a călătorului român. Acesta spunea despre Damian că: „Din Anglia a venit în Maryland, de acolo

²² Toma Radu, *op. cit.*, p. 51.

²³ *Ibidem*, p. 52.

s-a dus în New England și s-a reîntors pe uscat în Philadelphia și Carolina de Nord spre tine. S-a gândit că i-ar folosi în călătoriile sale să afle ceva despre electricitate. Eu l-am învățat cum să folosească tubul, cum să încarce butelia de Leyda și alte câteva experiențe. Mi-a scris din Charlestown că a trăit, pe o distanță de 800 mile, numai de pe urma electricității, care a însemnat pentru el hrană, băutură și îmbrăcăminte”²⁴.

Această legătură realizată între cei doi fie ea și trecătoare, a reprezentat un punct de plecare cu valoare de simbol în desfășurarea viitoarelor relații româno-americane. Existau numeroase de astfel emigrări românești, răzlețe și conjuncturale, din spațiul transilvănean și unguresc, care au fost pornite de revoluția pașoptistă, emigrări ilustrate prin persoane ca: Gheorghe Pomuț, Nicolae Dunca, Emanoil Boteanu, Eugen Alcaz ori Ilarie Mitrea, Ion Cerghedie și Ion Munteanu. Dar desigur anul care consemnează trecerea în număr a românilor în Statele Unite ale Americii este reprezentată de anul 1881, an în care statisticile americane consultate de analiști indicau acest an ca început al emigrărilor din România.

Românii din S.U.A. în acest context, au o situație foarte grea în locul în care emigrează, deoarece aceștia nu cunoșteau limba vorbită, nu erau obișnuiți cu stilul de viață american, diferit față de cel patriarhal de acasă. Plecarea lor a fost generată și de faptul că, locurile de unde proveneau ei, ca Transilvania, Banat și Bucovina, erau eminamente regiuni cu un puternic caracter agricol, industria lipsind aproape cu desăvârșire. În aceste zone exista și o natalitate puternică, astfel surplusul de forță generat nu putea fi fructificat. De aceea majoritatea celor emigrați erau în special tineri, sau meșteșugari ce și-au pierdut atelierele din cauza situației materiale.

Bibliografie:

Maior Liviu, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986.

Drutzu Serban, *Românii din America, f.e.*, București, 1992.

Podea Ioan, *Românii din America, f. e.*, Sibiu, 1912.

Stan Constantin, *Românii americani în anii neutralității României*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați - Istorie*, Fascicula 19, Tom III, 2004.

Popescu Boteni Stelian, *Relații între România și S.U.A până în 1914*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1980.

Stanciu Ion, *Aliați fără alianță. România și S.U.A. 1914-1920*, Editura Albatros, București, 1992.

Radu Toma, *Românii în cele două americi: O experiență etnică și istorică*, Editura Globus, București, f.a.

²⁴ Dumitru Vitcu, *Relații româno-americane timpurii*, Editura Albatros, București, 2000, p. 12.

Cernovodeanu Paul, Stanciu Ion, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite, pînă în 1859*, Editura Academiei, București, 1977.

Vitcu Dumitru, *Relații româno-americe timpurii*, Editura Albatros, București, 2000.

Mirel GHEONEA*
Cristian CONSTANTIN**

RĂSCOALA DIN 1907 ÎN JUDEȚELE TECUCI ȘI COVURLUI

The uprising of 1907 in the counties of Tecuci and Covurlui

Abstract: *The present paper analyses the evolution of the agrarian problem and the social structure of the peasantry; it also aims to present the most important laws related to the agricultural domain, thus regulating the situation of the peasantry. It focussed on the Moldavian peasantry, because the documents present the evolution of the agrarian problem in this province, in the counties of Tecuci and Covurlui. The measures taken in the agrarian field were pretty ineffective and they did not resolve the problem of peasantry even after 1907, when the uprising was crushed brutally by the authorities.*

Keywords: *peasant uprising, Moldavia, Galatz, Covurlui, Tecuci, grain, trade, agrarian question.*

*

Pentru istoria modernă a României se poate spune că problema agrară a fost cea mai de seamă dintre ele. Națiunea română a secolului al XIX-lea a fost compusă, într-o covârșitoare majoritate, din țărani. În această situație, latura economică cea mai importantă a celor două Principate Române și ulterior a Vechiului Regat a fost constituită de o producție agricolă semnificativă, exportată prin centrele de la Dunărea maritimă. Conjectura aducea în conlucrare două categorii esențiale ale societății românești de tranziție dinspre practicile feudale spre cele moderne, țăranii și marii proprietari de pământ.

Revoluția de la 1848 și perioada care i-a urmat au stabilit suportul teoretic al problemei agrare, locul și rolul său în procesul de modernizare și modalitățile de soluționare pe care timpul le îngăduia. În opera reformatoare întreprinsă de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, reforma agrară din 1864 s-a situat pe primul plan, deoarece a eliberat uriașa forță de muncă a țăranilor, precum și proprietatea funciară de sarcinile care o grevau. Și împrăștiindu-i pe țărani reforma a deschis calea dezvoltării moderne. Actul nu a reprezentat un scop în sine, nici o simplă restituție economică și

* Masterand anul I, specializarea *Patrimoniu și turism cultural*, la Facultatea de Istorie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

** Masterand anul al II-lea, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

socială. A fost apreciat și a fost o condiție fundamentală a viitoarei construcții naționale¹.

Legea din anul 1864 a reprezentat un pas extrem de important în existența istorică a țărănimii și, de altfel, prin articolul 20 al Constituției din 1866 a fost garantată mica proprietate dată țăranilor prin Legea rurală. În perioada următoare legii din 1864 a crescut numărul familiilor tinere de „însurăței”. Deși în anul 1864 s-a anunțat împrumutarea lor pe moșiile statului, legea nu a fost adoptată decât în vara anului 1876 și efectiv împrumutarea va avea loc, pentru 48.000 de țărani, în 1878. În timpul Revoluției din 1848, prezența politică a țărănimii s-a făcut remarcată prin deputații ei în Adunările ad-hoc, ca și în Adunarea Electivă constituită în temeiul Statutului domnitorului Cuza. Frământări locale ale țărănimii, uneori chiar mișcări de o mai mare anvergură, constituiau un preaviz de care trebuia să se țină seama. Numai între anii 1866 și 1876 s-au desfășurat peste 200 de conflicte sociale cu caracter de revoltă. Comportamentul țărănimii, clasa socială cea mai numeroasă, afecta treptată și dificila ei adaptare la modernitate. Eliberarea și împrumutarea au avut, în această etapă, urmări importante, dar cu toate acestea problemele țărănimii române nu-și găsiseră pe deplin rezolvarea².

În cursul primei modernizări a societății românești, după Tratatul de la Adrianopol (1829) și odată cu statornicirea regimului Regulamentului Organic, agricultura din Principate luase un puternic avânt, în condițiile integrării celor două țări în schimbul economic mondial. Dar menținerea relațiilor feudale în agricultură reprezentase o frână, iar problemei agrare a trebuit să se dea o rezolvare, lucru care s-a înfăptuit în 1864, moment dominant al procesului de constituire a României.

Agricultura reprezenta principala ramură a economiei, imensa majoritate a locuitorilor lucrând în acest domeniu care, de altfel, acoperea în anul 1864 circa 92% din export. Deși cantitățile de cereale recoltate erau mari, productivitatea rămânea scăzută, mai ales comparată cu cea din țările înaintate ale vremii. Pe de altă parte, nu se ajunsese la o exploatare a întregului spațiu agricol. Tehnica înapoiată, lipsa de mașini, neputința practicării unei agriculturi intensive și în unele părți lipsa mâinii de lucru sau insuficiența ei frânau, din această perspectivă, dezvoltarea agriculturii. În condițiile date, nu atât ameliorarea procesului de producție, cât mai ales extinderea culturilor asigura o creștere a producției și acest lucru a avut loc neconținut, existând și spațiile disponibile corespunzătoare³. Reforma agrară din anul 1864, cu toate lipsurile ei, a favorizat parțială înnoire a agriculturii, statornicind noi relații în acest domeniu și contribuind la o treptată modernizare, cel puțin în anumite domenii. Deși a înregistrat unele ameliorări, tehnica agricolă a continuat și după 1864 să fie deficitară. Această

¹ *Istoria românilor*, vol. VII, tom. II, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 82-83.

² *Ibidem*, tom II, pp. 601-603.

³ *Ibidem*, pp. 603-604.

situație era constatată cu sinceritate, în bilanțurile întocmite în 1867, de P.S. Aurelian și Alexandru Odobescu. Aceștia afirmă că sistemul de cultură care este practicat prezintă un caracter extensiv, deși cu un teritoriu destul de întins, dar cu o populație puțin numeroasă, capitaluri neîndestulătoare, căi de comunicație slab dezvoltate, relații comerciale încă restrânse, toate acestea luate la un loc fac ca sistemul intensiv de practică a agriculturii, care pretinde condiții cu totul opuse, să nu existe⁴.

În accepțiunea unora dintre fruntașii liberali, problema agrară reprezintă, de fapt, o reglementare a muncii pe baze moderne. În opiniile liberalilor, cauzele care au generat chestiunea agrară erau abuzurile administrației și ale trusturilor arendașești ale străinilor, regimul aspru al învoielilor agricole, fiscalitatea apăsătoare, lipsa islazurilor și a creditelor ieftine, precum și lipsa de cultură a țăranilor. Spre deosebire de conservatori, liberalii au luat în discuție și cauzele adânci care decurgeau din structura proprietății, din fărâmițarea loturilor țărănești. Deși perspectiva de abordare a liberalilor asupra „problemei agrare” era mai largă, soluțiile propuse de aceștia nu au depășit, în general, orizontul inițial. În programul adoptat în anul 1906, măsurile preconizate se limitau la aplicarea legilor în întregul lor, la stabilirea relațiilor de încredere reciprocă și colaborare „prietenească” între țărani și proprietari, la înființarea Casei Rurale și la ajutorul acordat țăranilor de către biserică și școală⁵. Legile liberale care au urmat Răscoalei din 1907, importante în esența lor, nu depășeau nici ele limitele principiilor liberale pe care partidul trebuia să-l respecte în opera de guvernare. Responsabilitatea guvernării, importanța și consecințele unei soluții mai radicale nu au îngăduit liberalilor să propună o nouă împroprietărire a țăranilor, înainte de a fi pregătite condițiile interne favorabile.

Prin importanță și implicații, problema agrară a polarizat atenția întregii societăți, antrenând, într-o vie dezbateri, nu numai cercurile responsabile ale conducerii politice, ci și opinia publică. Literatura sa i-a rezervat chestiunii agrare un loc predilect. Cele două curente, „semănătorismul”, care exprima mai mult ideile conservatoare, înfățișând idilic viața agrară, și „poporanismul”, curentul exponent cel mai radical al burgheziei, au dat expresia aspectelor fundamentale ale problemei agrare, lărgindu-i orizontul de percepere și înțelegere⁶.

După deschiderea traficului la gurile Dunării, porturile Galați și Brăila au devenit puncte importate pe harta importatorilor de cereale din vestul Europei. Într-o lume în care, treptat, industrializarea devenea principala armă de bătaie între Marile Puteri, România tindea să de vină o colonie de exploatare a resurselor alimentare pentru muncitorimea din Marea Britanie sau Franța. Media comerțului exterior al României pe anii 1901-1905 a fost de 534.622 tone de mărfuri importate și de 3.054.872 tone

⁴ *Ibidem*, pp. 605-606.

⁵ *Ibidem*, tom. I, pp. 94-96.

⁶ *Ibidem*, p. 97.

exportate. Partea importantă vine din cuantumul dat de pe importuri, 298.923 mii de lei, iar exporturile au fost în valoare de doar 360.651 mii de lei. Ceea ce rezultă că România a plătit pe o tonă de mărfuri importate 0,55 mii de lei. În timp ce a exportat, în medie, o tonă cu 0,11 mii lei tona. În anul răscoalei, 1907, România a importat un total de 934.792 tone de mărfuri cu un total de 430.509 mii de lei. În timp ce exportul a contabilizat 534.019 mii lei pentru 4.199.963 de tone exportate. În anul 1908, pe fondul nemulțumirilor din anul precedent s-a constatat un recul simțitor. România e exportat 2.822.725 tone pentru 379.431 mii de lei și a importat 871.190 tone pe 414.058 mii de lei. În perioada 1906-1910, România e exportat un sfert din mărfurile sale către un stat mediu din Europa, Belgia, 976.658 de tone. Pe poziția secundă plasându-se Olanda cu 13,76 %⁷. Cea mai importantă marfă exportată de România între anii 1906-1910 a fost constituită de cereale și derivatele ale lor, 2.737.057 tone.

Dintre acestea prin portul Galați au fost exportate în medie, între anii 1906-1910, 439.485 tone, reprezentând 11,55 % din totalul României. Principalul port de export al României, menținându-se și în această perioadă, era Brăila, cu 851.774 tone, ce constituie 22,39 % din totalul mediu de 3.804.380 ale României, din această perioadă. Brăila fiind locul în care însăși consulii străini, de origine evreiască, au luat în calcul părăsirea României de teama răscoalei țărănești care le afecta moșiile din județul Brăila. Este vorba despre familia Mendl, care oferea consulii Norvegiei și Suediei înainte de prima conflagrație mondială.

Răscoala din 1907 a determinat o puternică confruntare a claselor și păturilor sociale în jurul problemelor pe care le-a ridicat, a scos în evidență poziția acestora față de cauza țărănimii. Cauza țărănimii răsculate a atras simpatiile unor largi și diverse pături ale societății românești. Din rândul acestora intelectualitatea s-a remarcat prin interesul pe care l-a manifestat față de evenimentele din lumea satelor, prin umanismul în numele caruia a protestat față de represiunile sângeroase organizate de cercurile guvernante ale regimului burghezo-moșieresc, prin puterea de înțelegere a problemei țărănești a cărei soluționare va constitui mobilul a numeroase studii, articole și polemici îndelung prezente în publicistica vremii⁸.

După răscoală, viața ideologică și politică a României a fost intens frământată de preocupările consacrate soluțiilor menite a dezlega „chestiunea țărănească”. Reflectarea problemei agrare și a luptei țăranilor pe planul disputelor ideologice, dezbaterile lor relativ largă atât în lucrări ce încercau să prezinte problema agrară într-o manieră logică de argumentare cu caracter științific, sau broșuri speciale, cât și în cadrul Parlamentului sau în publicistica vremii, conturarea unor curente distincte ce oglindeau poziția socială a diferitelor clase, apar ca un fenomen strâns legat de răscoală. Aceste

⁷ Vezi datele statistice în Constantin Ardeleanu, *Comerțul exterior și navigația prin gurile Dunării. Serii statistice (1901-1914)*, Galați University Press, Galați, 2008, pp. 21-30.

⁸ *Istoria românilor*, vol. VII, tom. II, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 8-9.

preocupări pun în lumină nu numai ecoul profund al răscoalei care s-a repercutat în toate straturile societății românești, dar ele atestă efervescența climatului ideologic în perioada posterioară evenimentelor.

1. Factorii care au determinat declanșarea răscoalei de la 1907 în Moldova

Supuse unui regim dur de exploatare, masele largi țărănești au inițiat, încă de la începutul secolului al XX-lea, un șir nesfârșit de mișcări pentru pământ și pentru îmbunătățirea vieții. Sunt bine cunoscute răbufnirile din anul 1900 și mai ales din anii 1904-1906 ele prevestind „marea furtună deslănțuită în lunile februarie – martie 1907”⁹. Răscoala din primăvara anului 1907 a izbucnit, în primul rând, ca urmare a nedreptei repartizări a pământului aflat, într-o proporție impresionantă, în posesia unui grup restrâns de moșieri.

Structura proprietății agro-silvice a țării era anacronic repartizată. În anul 1905, potrivit statisticilor, marile proprietăți de peste 100 hectare aparținând unui număr de 4.171 proprietari însuma 3.810.835 hectare teren arabil și peste 2 milioane hectare pădure, adică 57% din totalul suprafeței arabile și silvice a țării, în timp ce 920.939 de gospodării țărănești, având întinderi de până la 10 hectare, dețineau numai 3.153.645 hectare teren cultivabil și 350 mii hectare pădure, respectiv 34,1% din întreaga suprafață agro-silvică a României de atunci. Comparând suprafața medie aflată în proprietatea țăranilor cu aceea stăpânită de moșieri, G. D. Creangă aprecia structura proprietății din România de la începutul secolului nostru ca „cea mai anormală și cea mai păgubitoare stare pentru o țară din toate punctele de vedere”¹⁰. Concluzia lui era că o asemenea stare de lucruri nu exista în nici o altă țară din Europa exceptând Rusia. Ponderea proprietății moșierești cea mai ridicată în ținuturile de șes ale Moldovei, sute de mii de țărani fiind lipsiți sau posedând pământ insuficient pentru hrană. Deși majoritatea pământului era deținut de moșieri, inventarul agricol (destul de rudimentar) se afla, totuși, în posesia țăranilor.

Într-adevăr, din cele 476.979 pluguri simple, moșierii nu dețineau decât 26.416, ceva mai mult de 5%, în timp ce aproximativ 95% erau ale țăranilor. În ceea ce privește numărul vitelor de muncă, moșierii și arendașii dețineau abia 5-8% din totalul acestora, în timp ce țăranii posedau respectiv 92-95%. Nedispunând de suficient pământ de muncă sau în mare parte fiind lipsiți de acesta, țăranii erau nevoiți, pentru a-și putea întreține familiile, să lucreze cu inventarul lor agricol rudimentar și cu vitele lor pământul aparținând moșierilor și arendașilor în cadrul așa-ziselor „învoieli agricole”¹¹.

Situația țăranimii era agravată și de faptul că moșierii, mulți dintre ei trăind adeseori peste hotare, închiriau pământul arendașilor care, cum

⁹ *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, Editura Politică, 1967, p. 132.

¹⁰ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 87.

¹¹ *Ibidem*, p. 89.

remarca Radu Rosetti, în goana după câștiguri mari, îl subarendau țăranilor¹². Sistemul muncii în arendă luase o mare dezvoltare. Speculând „foamea de pământ” a țăranilor, de pe urma cărora realizau cam aproape toți proprietarii și marii arendași. Cât de împovărătoare erau împrumuturile cămătărești ne-o dovedește o anchetă a Ministerului Agriculturii, Industriei și Comerțului din anul 1900, care constata că dobânzile cămătărești încasate de la țărani ajungeau până la 300 și chiar și 550% pe an¹³.

Împrumuturile cămătărești contribuiau la ruina și pauperizarea țăranilor. Ca o reacție împotriva cămătarilor de tot felul, cât și pentru a răspunde la nevoile de dezvoltare a capitalismului, din inițiativa unor învățători și preoți, sprijiniți și îndrumați de doctor dr. C.I. Istrati, ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul conservator și, mai apoi Spiru Haret, ministru al aceluiași departament în guvernul liberal, s-au constituit băncile populare sau cooperativele de credit, instituții în care inițiatorii vedeau o cale de ridicare economică a țăranilor. Cu tot efortul lor, băncile populare nu au putut să sustragă țăranimea de sub apăsarea cămătarilor. În jurul și cu sprijinul băncilor populare, la sate s-au înființat în 1904 și Obștiile satești, asociații ale țăranilor pentru procurarea în comun a pământului, crearea lor vizând înlăturarea arendașilor¹⁴.

Impozitele ridicate percepute de stat au contribuit și ele la înrăutățirea situației țăranimii care, potrivit calculelor, plătea cu 47 lei pe cap de familie mai mult decât celelalte categorii de contribuabili. La toate acestea se adăugau și condițiile mizere de locuit. În preajma izbucnirii războaielor din 1907, 3,8% din numărul familiilor țărănești locuiau în bordeie, 26,5% în locuințe cu o singură încăpere și 50,6% în încăperi cu două camere. Locuințele erau mici, construite în general din lut sau din gard de nuiel, lipite cu pământ și acoperite, în majoritate, cu paie, coceni sau trestie, cu mobilier extrem de săracios (un pat sau două din scânduri, o masă mică cu trei sau patru picioare, o ladă pentru rufe etc.). În asemenea locuințe își duceau traiul familiile țărănești, compuse în general dintr-un număr mare de membri. Condițiile mizere ale țăranimii își găseau expresia și în alimentația extrem de săracioasă. În România, țară cu sol fertil și câmpii mănoase, grănar al Europei, având cel mai ridicat export de cereale, țăranii erau supuși la un permanent regim de subnutriție. Deputatul liberal C. Alessiu, referindu-se la faptul că în România cinci milioane de țărani munceau pentru a realiza producțiile mari de cereale ce se exportau peste hotare, făcea următoare constatare: „Ei bine, ei care cultivă grâul, nu mănâncă grâul; ei care cultivă orz și ovăz hrănesc vitele lor cu paie și pleavă; ei care cresc vite nu cunosc gustul cărnii; ei care cultivă porumb își fac din acesta hrana lor

¹² Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii?*, Editura Eminescu, București, 1986, pp. 132-134.

¹³ *Ibidem*, pp. 101-103.

¹⁴ Ioan Agrigoroaie (coordonator), *1907 în perspectivă istorică*, Editura Junimea, Iași, 1987, pp. 214-216.

luând partea cea mai proastă, cea mai nesănătoasă. Acesta este rezultatul politicii noastre economice de până acum”¹⁵.

2. Legea tocmelilor agricole (1882). Sanctiuni și penalități. Contracte agricole

Agravarea situației țăranimii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX-lea reiese și din analiza documentelor cu privire la legile tocmelilor de lucrări agricole precum și contractele agricole încheiate între proprietarii de pământ și țăranime. În documentul referitor la tocmelile de lucrări agricole cu modificările introduse prin legea promulgată la 22 mai 1882 se reglementează în cele cinci articole regimul de învoieli la care era supus cultivatorul și îndatoririle acestora față de proprietar. Astfel în articolul 1, litera a se precizează: „învoielile în bani pe care cultivatorul se obligă a lucra, cu ziua și cu măsura, la următoarele munci agricole: arat, semănat, grăpat, dau cu tăvălugul, prășitul, săpatul, seceratul, cositul, culesul, adunatul, treieratul și căratul la fânărie, la arie și la magazii de pe moșie”¹⁶.

Încă din primul articol al documentului se observă foarte bine regimul dur la care erau supuși țăranii și, totodată, creșterea îndatoririlor acestora față de proprietari. Articolul trei al aceluiași document se referă la contractele pentru pășune (islaz) „care nu se vor putea încheia pe cap de vită decât cu indicațiunea întinderii de pământ pentru care se face închirierea”¹⁷.

În final, în articolul cinci al documentului se precizează clar regimul de încheiere a contractelor între cultivatorii agricoli și deținătorii de moșii sau reprezentanții acestora: „contractele pentru lucrări agricole nu se pot încheia decât între cultivatori agricoli în persoane și între acei ce exploatează moșii, ori împuterniciții acestor din urmă”¹⁸.

Capitolul al II-lea al aceluiași document, intitulat „despre formele la care sunt supuse tocmelile agricole și despre termene”, cuprinde opt articole (art. 6-13) cu referire la autenticitatea și validarea acestor contracte agricole de către consiliul comunal: „Autentificarea dată în asemenea condițiuni dă actului credința și puterea unui act autentic”¹⁹.

În continuarea articolelor capitolului al II-lea din document sunt prezentate referiri la statutul muncitorului agricol care poate încheia contracte agricole și în altă comună, dar cu condiția de a prezenta un certificat de la primarul domiciliului său că nu are contractată și altă lucrare

¹⁵ Gh. Platon, *Domeniul feudal în Moldova în preajma revoluției de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1973, pp. 74-75.

¹⁶ Ion Popescu – Puțuri, acad. Andrei Oțetea (coordonatori), *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. I, Editura Academia R.S.R., București, 1977 – *Tocmelile de lucrări agricole*, cap. I, p. 41.

¹⁷ *Ibidem*, p. 41.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Popescu – Puțuri, A. Oțetea op. cit., cap. II, *Despre formele la care sunt supuse tocmelile agricole și despre termene*, p. 42.

în comuna sa, sau că s-a angajat numai pentru o parte din munca ce poate executa.

De asemenea, tot în documentul de față este prezentat și statutul primarului, rolul său fiind acela de a legaliza contractele muncitorilor agricoli și de a comunica, dacă este cazul, cel mult în termen de trei zile, primarului dintr-o altă localitate, situațiile în care un muncitor încheie contracte de muncă în altă localitate tocmai pentru a face dovada situației muncitorului din localitatea unde acesta domiciliază.

Capitolul al III-lea al documentului, intitulat „despre înregistrarea și îndeplinirea tocmelilor agricole”, conține referire la modul în care fiecare consiliu comunal va contoriza toate tocmelile pentru lucrări agricole din teritoriul lor. Articolul 15 din capitolul al III-lea al documentului face următoarea precizare: învoielile agricole „nu vor putea fi legalizate de autoritatea comunală și trecute în registrul prevăzut la articolul 14 decât după ce se vor citi în fața și auzul părților contractante”²⁰.

Articolul 18 din capitolul III al aceluiași document prevede dreptul de a revizui al consiliilor județene printr-un delegat special care să analizeze aceste registre de tocmeli agricole. Totodată, conform art. 18, consiliile județene sunt obligate să trimită comunelor, cel mult până la 1 ianuarie al fiecărui an, registrele formate conform art. 14 și 16 din document.

Capitolul al IV-lea, intitulat „Sanțiuni și penalități”, conține referiri la modul în care se vor judeca de către instanțele judiciare plângerile provenite din tocmeli agricole. De asemenea, la articolul 41 din acest capitol se precizează faptul că „primarul și ajutoarele sale care, cu rea credință vor refuza să preceadă la executarea contractelor de munci agricole, conform art. 27, 28, 36 și 38 din legea de față, se vor pedepsi cu închisoare de la 15 zile la 2 luni, îndatorându-se a plăti și daunele izvorâte din acest delict”²¹. Acest capitol prezintă în continuare referiri la posibilitatea falsificării de acte de către primari și ajutoarele acestora, procedându-se în cele din urmă la pedepsirea acestora conform codului penal. Interesant, de altfel, este și conținutul de la articolul 44 al capitolul V din document referitor la situația cultivatorului care atrage (prin plată) lucrătorii altor cultivatori sau care angajează săteni fără a le cere un certificat de la primăria de unde sunt localnici, prin care să ateste că ei nu sunt datori. Primarul, în continuarea articolului, care nu va notifica somațiunea, în termen de cel mult 24 de ore de la primire, va fi pasibil de închisoare de la 5 până la 30 de zile²².

Legile pentru tocmelile de lucrări agricole prezentate mai sus își găsesc aplicabilitatea în toate contractele agricole încheiate în această perioadă.

În județul Covurlui sunt numeroase astfel de contracte agricole, mai relevante fiind acelea încheiate în preajma izbucnirii răscoalei din 1907, dar

²⁰ *Ibidem*, cap. III – Despre înregistrarea și îndeplinirea tocmelilor agricole, p. 43.

²¹ *Ibidem*, cap V – Sanțiuni și penalități, p. 47.

²² *Ibidem*.

și după această dată. În majoritatea acestor contracte încheiate pe raza județului Covurlui se specifică cererile formulate de lucrătorii agricoli de a primi în folosință porțiuni de pământ cultivabil cu asigurarea că ambele părți contractante își vor onora contractele. Printr-o analiză mai atentă a documentelor ce conțin astfel de contracte se poate observa o creștere în obligațiile țăranilor lucrători față de cei ce le arendează pământul, proprietari sau înlocuitorii acestora, arendașii.

În aceste contracte agricole de închiriere, semnatarii specificau clar obligațiile pe care și le asumau în urma luării în arendă a loturilor date spre folosință conform acordurilor încheiate. În contracte se preciza momentul în care contractanții trebuiau să își onoreze îndatoririle către proprietar sau arendaș. De asemenea, contractele de închiriere mai prevedeau și culturile ce urmau să fie însămânțate, calitatea sămânței dar și modul de gospodărire a pământului luat în arendă. Pe lângă aceste aspecte, în contracte se mai preciza și dijma care trebuiau să o dea proprietarilor, obligația ca aceasta să fie transportată cu carele și vitele proprii ale lucrătorilor și dusă la locul destinat de administrația moșiei. În finalul contractelor se făcea precizarea că autoritatea comunală să autentifice contractul încheiat între părțile semnate conform articolelor legii agricole prezentate mai sus.

Astfel, în contractul agricol încheiat la data de 10 iunie 1907 în localitatea Șivița, plasa Prutul de Jos, județul Covurlui, locuitorii din comuna Șivița declarau sumele de bani pe care i le datorau arendașului moșiilor Ișdileni și Șivița, datorii contractate datorită necesității de a lucra pământul. În contract se precizează prețul de 28 de lei de fiecare hectar și plata pământului urmând a fi făcută „după măsura dreaptă ce se va face de oamenii d-lui arendaș în fața noastră”²³.

În continuare, în contract se mai făcea și precizarea că lucrătorii pământului arendat pe raza acestor moșii numite mai sus menționau faptul că nu puteau ridica recoltele, de orice natură ar fi acestea, înainte de plata arenzii către arendașul Jan. M. Silberstein.

Lucrătorii își asumau și răspunderea ca în cazul în care vor avea loc evenimente fortuite și nefortuite suportau consecințele ulterioare prin pierderea dreptului de a face obiecții la plata arenzii. În finalul contractului, lucrătorii îi mai acordau un privilegiu arendașului M. Silberstein și anume în cazul în care acesta din urmă nu se va putea declara mulțumit de recolta pământului, el va fi în drept să primească oricare altă avere mobilă a lucrătorilor. Cu aceste asigurări, contractul fiind autentificat de autoritățile comunale urma să fie investit cu formă executorie, originalul rămânând la arendaș.

Un alt contract agricol a fost încheiat la data de 1 februarie 1908 în comuna Vârlezi, plasa Bujor, județul Covurlui. În acest contract locuitorii din comuna Vârlezi arătau necesitatea lor de pământ pentru cultură, în scopul de a face semănături de toamnă și de primăvară: „am luat din moșia Vârleaza,

²³ *Ibidem*, cap. I, p. 102.

proprietatea d-lui Mihail G. Orleanu, porțiunile de pământ specificate în dreptul fiecăruia din noi subscriși mai jos, în corpul prezentului contract, obligându-ne a da d-lui proprietar Oleanu, ca arendă, dijma una din trei, orice soi de recolte de pâine albă, de toamnă și de primăvară, păpușoi, hlujii etc., fără alta nimica”. Prin acestea, locuitorii specificau felul dijmei pe care urma să o dea proprietarului moșiei, precum și momentul în care trebuiau să o achite și anume, conform acestui contract, „după terminarea secerișului și după terminarea culesului porumbului”²⁴.

Ca și în precedentul contract agricol de închiriere, și în acesta agricultorii se obligau să muncească bine pământurile luate în arendă șă să facă arătura la timp și de bună calitate. De asemenea, dijma urma să fie transportată cu carele și vitele proprii la destinația administrației moșiei. În încheiere se făcea din nou apel la autoritatea comunală pentru ca aceasta să autentifice prezentul contract conform legii agricole.

Contractul agricol încheiat la data de 22 februarie 1908 în localitatea Pechea este unul deosebit de interesant deoarece cel care întocmește acordul este un arendaș, și nu locuitorii comunei respective, așa cum s-a întâmplat în contractele mai sus menționate. În acesta din urmă, arendașul moșiei Fântâna Gerului, de pe teritoriul comunei Mânjina, Alexandru M. Moisă, încheie cu locuitorii comunei Pechea un acord în 10 puncte. Prin aceste puncte, arendașul precizează întinderea terenurilor de cultură (71 hectare și 50 ari), termenul de trei ani al arendeii cu precizarea exactă de la 26 octombrie 1907 și până la 26 octombrie 1910 pentru păioase și de un an pentru porumb. La punctul patru al contractului sunt numite felul semănaturilor: secară, orz, ovăz, porumb, nefiind admisibil altfel de semănături. La fel se punctează și faptul că dijma va fi cărată de locuitori cu carele lor la aria moșiei. La punctul șapte din acord se precizează, de asemenea, că restul muncii (arat, semănat, cules, transportatul) să fie făcut în „condițiuni cât se poate de bune și la timp, fiind răspunzători după legea învoielii agricole, de daunele cauzate din cauza relei munci sau neexecutării ei la timp”²⁵.

Punctul al nouălea al contractului cuprinde referiri la locuitorii contractanți, declarația de accețiune a acestora a termenilor contractului, obligativitatea lor de a respecta aceste condiții și de a se conforma tuturor îndatoririlor impuse prin noua lege a învoielilor agricole. Contractul încheiat la data de 22 februarie 1908 este unul provizoriu, conform ultimului punct al acestuia (punctul 10), urmând a se face măsurătorile conforme cu acordul de față și a se fixa „cătmea dijmei” ce urmează a fi dată de către locuitori conform hotărârilor Comisiei Regionale.

La data de 12 martie 1908, în comuna Balintest, plasa Horincea Prut, județul Covurlui, s-a încheiat un contract agricol între locuitorii acestei comune și arendașul moșiei Ghibărteni, I. Ștefănescu. În acest acord sunt

²⁴ *Ibidem*, *Contract agricol*, 1 feb. 1908 (Vârlezi), pp. 102-107.

²⁵ *Ibidem*, *Contract agricol*, 22 februarie 1908 (Pechea), pp. 103-104.

precizate cererile formulate în trei puncte de către locuitori și arendași, precizându-se felul dijmei plătit sub forma „a 75 hectare în dijmă după prețul cel mai mare și dijma care o va fixa și hotărî onorabila Comisiune regională din această comună, conform cu legea de învoieli agricole astăzi în vigoare.” În cele trei puncte ale acordului dintre cele două părți semnatare locuitorii precizau faptul că pentru a-și onora la timp prevederile ce rezidă din prezentul contract constituite în îndeplinirea corespunzătoare a muncilor agricole, „achitarea dijmei, partea cuvenită d-lui arendaș, suntem datori s-o aducem fiecare la locul destinat de d-sa, să i-o așezăm în condițiile cele mai bune și la timp fără nici o întârziere”²⁶.

La punctul al treilea se aduce în discuție tocmirea unui păzitor câmpean pentru paza holdelor însă se specifică și argumentul că arendașul are posibilitatea de a pune el însuși un observator pe care tot el îl va și plăti. În finalul contractului este consemnată rugămintea sătenilor față de autoritatea comunală pentru a autentifica prezentul acord conform legii tocmelilor agricole. Actul este semnat de 14 locuitori ce au luat în arendă 12 hectare pentru cultivarea de grâu și 18 hectare pentru cultivarea de porumb.

În data de 22 martie 1908, în localitatea Berești este semnată învoiala agricolă, spre arendarea de pământuri în dijmă, între Petrache Bălan, proprietar și arendaș al moșiei Călugăreasca, din comuna Berești și Chirțoaia, din comuna Jorăști, județul Covurlui, de o parte, și țăranii muncitori de pământ semnați pe acest contract, domiciliați în comuna Berești, plasa Horincea, județul Covurlui, pe de altă parte. La începutul contractului este scrisă declarația proprietarului conform căruia acesta le dă în arendă cu dijmă locuitorilor sus-numitei moșii, pământuri de cultură pentru păpușoi în întinderile trecute în dreptul numelui fiecăruia dintr-înșii din prezentul contract²⁷.

De asemenea țăranii contractanți sunt obligați a se supune condițiilor de cultură: „a se face toate lucrările bine, gospodărește și la timp. Se fac din nou, și în acest contract, referiri la calitatea semințelor ce urmează a fi semănate, acesta trebuind să fie bine curățită, pregătită, și uniform distribuită pe suprafața terenului cultivat”. În continuarea acordului se precizează clar obligația fiecărui țăran contractat în ceea ce privește darea de dijmă din fiecare produs cultivat, precum și asigurarea transportului dijmei de către locuitori la locurile de strânsură de pe moșie²⁸. În a doua parte a contractului sunt stipulate prevederile cu privire la statutul țăranilor muncitori și anume acceptul acestora de a respecta întocmai cerințele proprietarului conform învoielii de mai sus dată spre autentificare autorităților locale.

Modificarea legii tocmelilor agricole, în 1882, operată sub ministeriatul lui C.A. Rosetti și anularea clauzei „manu militari” se

²⁶ *Ibidem*, *Contract agricol*, 12 martie 1908 (Balintești), pp. 104-105.

²⁷ *Ibidem*, *Învoiala agricolă*, 22 martie 1908 (Berești), pp. 105-106.

²⁸ *Ibidem*.

încadrează în șirul măsurilor inițiate de acesta cu scopul de a contribui la ameliorarea situației țăranilor, în favoarea căreia ziarul „Românul” se pronunța cu vigoare și consecvență²⁹.

La 27 februarie 1887 se votează legea pentru verificarea pământurilor date țăranilor în conformitate cu art. 5 și 6 din legea rurală din 1864. Concepută ca o verificare a dreptului însurăteilor de a primi pământ, legea mai acordă un termen de 6 luni, până la 27 august, pentru ca însurăteii care îndeplineau condițiile să se adreseze Ministerului Domeniilor cu cereri în acest sens. Unele din prevederile legii au creat confuzii; țăranii au considerat că este vorba de o împrumutătoare cu caracter general. La această neînțelegere s-au adăugat lipsa de interes autorităților în popularizarea dispozițiilor legii, precum și o puternică secetă³⁰.

Intrarea problemei țărănești în conștiința opiniei publice și în practica și teoria politică a acțiunilor desfășurate direct în rândul țăranilor, a avut repercusiuni directe și adânci³¹. În majoritatea contractelor privind învoielile agricole dintre părțile semnate sunt exprimate puncte de vedere similare în ceea ce privesc cererile formulate de contractanți, asumarea responsabilităților și îndeplinirea acestora. Mai mult decât atât, unii proprietari sau arendași formulează în contractele lor cereri punctate, riguros parcurse și date spre îndeplinire locuitorilor comunelor respective. Deși unele cereri sunt cu totul exagerate prin punerea de condiții apăsătoare țăranilor, aceștia din urmă sunt dispuși, datorită lipsei acute de pământ, să îndeplinească întocmai toate aceste revendicări ce reies din acordurile încheiate. Deși unele dintre aceste contracte de închiriere sunt încheiate după anul 1907, deci, implicit după marea răsccoală a țăranilor din acel an, evenimentele ce au succedat acestei ridicări țărănești nu au adus cu ele și elaborarea unei reforme agrare foarte necesare țărănimii la acea vreme. Din acest punct de vedere, reforma agrară va mai întârzia câțiva ani buni, fiind elaborată abia după primul război mondial.

3. Declanșarea răscloalelor țărănești în Moldova, Botoșani, Tecuci, Covurlui

Până în anul 1907, tulburările și răscloalele țărănești au continuat să mai apară, deși la o scară mai redusă față de cea din 1888 și cea din 1907. Aceste noi frământări au fost provocate direct de trei dintre legile votate de guvernul conservator, care au agravat condițiile economice ale țăranilor, au întărit regimul represiv: legea jandarmeriei rurale (1893), prin intermediul căreia era mărit substanțial numărul jandarmilor pe seama bugetelor comunale, legea clerului mirean și a seminariilor (februarie 1893), care impunea o taxă de patru lei asupra tuturor contribuabililor de rit ortodox și în final, legea maximului taxelor comunale, cea mai apăsătoare, care realiza

²⁹ Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, p. 375.

³⁰ *Ibidem*, p. 376.

³¹ *Ibidem*, p. 377.

o impunere suplimentară asupra tuturor țăranilor care își desfășurau produsele gospodăriilor pe piețele orășenești. Reacția împotriva celor trei legi s-a contopit cu lupta generală împotriva proprietarilor și arendașilor³².

Răscoala din 1907 a fost prefațată de un șir neîntrerupt de mișcări generate de acumulările continue din cuprinsul societății. În șirul mișcărilor țărănești de la începutul secolului al XX-lea se înscriu cele din anii 1904 – 1906, care au prefațat direct răscoala din 1907. În anul 1904, centrul mișcărilor țărănești a fost Moldova, în județele Vaslui, Iași, Tutova și Roman. Mai restrânse în cursul anului 1905, mișcările cresc în amploare în cursul anului 1906 în județele din nordul Moldovei (Botoșani, Suceava), răscoala din anul 1907 reprezentând în fapt o continuare a acestor mișcări anterioare. Sub imperiul situației grave în care se afla țărănimea, ca o expresie a preocupărilor față de problema agrară, cu ocazia jubileului de 40 de ani de domnie a regelui Carol I, a sărbătoririi evenimentului cu fast național, cercul socialist „România muncitoare” publică manifestul intitulat „Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și de rușine”.

Documentul, alături de care amintim cutremurătorul articol scris de Nicolae Iorga „Ascundeți țăranii”, scoate în relief reversul medaliei, subliniind situația grea a țărănimii. Jubileul a oferit prilejul unor diverse și ample reuniuni și congrese în București. Alături de acestea, în septembrie 1906, s-au desfășurat și lucrările primului congres țărănesc, organizat de Vasile Kogălniceanu și de învățătorul Alexandru Vălescu, cu scopul de a pune bazele primei organizații politice țărănești. Nu întâmplător represiunea a fost îndreptată, în egală măsură, împotriva organizatorilor³³.

Răscoala din anul 1907 a început pe fondul acestei grave tensiuni, continuând seria mișcărilor, frământărilor și răscoalelor anterioare, ea a cuprins, însă ca o flacără uriașă, întreaga țară.

Conform unei tactici mai vechi, și de această dată, cercurile conducătoare au încercat să atribuie răscoalele acțiunii întreprinse de agitatori sau de instigatori. Observatorii fenomenului social-țărănesc nu au încetat un singur moment să-l anunțe și să-l prevestească. A făcut-o N. Iorga în viziunea apocaliptică din articolul „Ascundeți țăranii”, în 1906, atunci când, dezvăluind tragismul situației din lumea satelor, scria la adresa claselor stăpânitoare: „Tăiați mâna care scrie pe pereții auriți ai sălilor de banchete un nou Mane, Techel, Fares”³⁴. La rândul său, Constantin Stere, în același an, având în centrul preocupărilor sale problema agrară, își exprima convingerea că „se apropie momentul când regatul român va trebui să se supună unui examen sever în fața istoriei”³⁵.

Începutul răscoalei este marcat de evenimentele petrecute la Flămânzi-Botoșani în ziua de 8/21 februarie 1907. Țăranii îl bat pe

³² *Ibidem*, p. 383.

³³ *Ibidem*, pp. 382-385.

³⁴ *Ibidem*, p. 386.

³⁵ *Ibidem*, pp. 386-387.

administratorul care refuzase să încheie noi învoieli. Din satele învecinate, agitația se extinde în tot județul. Sute de țărani din satele Flămânzi, Frumușica, Rădeni, Storești se adună la primărie cerând modificarea învoielilor. Mișcările cu caracter protestatar, care definesc prima etapă a răscoalei, cuprind zeci de sate din cele trei județe (Dorohoi-Hudeștii Mari, Hănești, Iași-Bădeni, Ceplenița). Țăranii ard registrele de învoieli, îi alungă pe proprietari și arendași, distrug birourile administrației locale. La sfârșitul perioadei, mișcările își schimbă caracterul: renunțând la calea legală, la tratativele cu proprietarii și reprezentanții autorităților administrative, țăranii pornesc direct la luptă împotriva moșierilor și arendașilor. Se produc ciocniri cu forțele aparatului de represiune. Sunt cuprinse în vârtejul răscoalei județele: Suceava, Neamț, Vaslui. Orașele Dorohoi, Botoșani și Iași, și sunt asaltate de mase de oameni. Se desfășoară adevăratele lupte, în cursul cărora sunt înregistrate primele victime³⁶. Deoarece, la început, ținta atacurilor țăranilor au fost arendașii, cârciumarii sau oamenii acestora, evrei în majoritatea lor, voit, a fost răspândită aserțiunea cu privire la caracterul antisemit al mișcărilor țărănești. Foarte curând, însă, pe măsură ce răscoalele s-au extins, s-a constatat că țăranii nu fac nici un fel de distincție între naționalitatea moșierilor, a arendașilor sau a uneltelor acestora; toți au fost supuși aceluiași regim³⁷.

Documentele ce vor fi prezentate mai jos relevă, în mare măsură, considerentele prezentate până acum; multe dintre aceste documente prezentând în majoritate situațiile conflictuale care au avut loc între țăranii răsculați și organele de represiune trimise de autorități pentru a încheia ostilitățile.

Primele documente fac referire la începutul mișcării care a izbucnit pe raza județului Botoșani. În telegrama din data 9/22 februarie 1907, trimisă din localitatea Hârlău, județul Botoșani, ziarului „Universul” (București) se semnalează faptul că țăranii din Flămânzi s-au răsculat și au înconjurat locuința notarului Ciornei unde se afla administratorul moșiei, Constantinescu, cerându-i acestuia pământ. La răspunsul negativ al administratorului, țăranii apucându-l de piept l-au târât după dâșii, lovindu-l cu ciomegele în cap. Ancheta se derulează sub comanda inspectorului comunal, Carale, acesta depistând capii rebeliunii în persoanele numiților Trifan și Grigore Roman. Telegrama se încheie cu precizarea urgentă ca prefectul de Dorohoi să înceapă o anchetă serioasă în acest sens³⁸.

În această telegramă trimisă ziarului „Universul” din București se constată deja începerea ostilităților și implicit declanșarea răscoalei în localitatea Flămânzi, județul Botoșani. Ca urmare a trimiterii acestei urgente

³⁶ *Ibidem*, pp. 387.

³⁷ *Ibidem*, p. 387-388.

³⁸ Ion Popescu – Puțuri, Andrei Oțetea (coordonatori), *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. II (*Desfășurarea răscoalei în Moldova*), Editura Academia R.S.R., București, 1983 – Telegramă ziarului „Universul”, 9/22 februarie 1907, fond 52.

telegrame, prefectul județului Botoșani, Miclescu, trimite la rândul său o telegramă ministrului de Interne, prin care expune succint conflictul petrecut între administratorul moșiei Flămânzi și țăranii locuitori ai acestei localități.

Interesant este faptul că, în telegrama din data de 10/23 februarie 1907, prefectul de Botoșani explică mult mai clar motivele care au condus la această stare conflictuală. Astfel, în răspunsul său din această telegramă, auto-estimează numărul țăranilor adunați (în număr de 553), dar și cauza conflictului; locuitorii au așteptat până la ora 12 la primărie, pe administratorul Constantinescu, fiind chemați de către acesta, spre a face contracte de munci agricole, însă, neprezentându-se nimeni. Conform telegramei, țăranii s-au impacientat și au pornit spre casa secretarului primăriei, Ciornei, cumnatul lui Constantinescu, unde se afla acesta, voind a parlamenta cu el. Din schimbul de vorbe, „administratorul a lovit un locuitor și oamenii l-au bătut”³⁹. După reclamarea telegrafică a administratorului, prefectul îl însărcinează pe inspectorul comunal cu anchetarea faptelor.

În telegrama din data de 15/28 februarie 1907, trimisă de către procurorul Livadiți procurorului general, N. Leonescu, expeditorul îi face cunoscută destinatarului situația din comunele Flămânzi, Frumușica și Rădeni. În telegramă Livadiți precizează că inspectorul comunal a cerut forța armatei⁴⁰. Răspunsul dat la această situație survine prin intermediul telegramei din data de 15/28 februarie 1907, trimisă de către inspectorul general, maior Marinescu, prin care acesta dorește a fi înștiințat prefectul județului Botoșani în cazul dacă este nevoie de serviciile jandarmeriei, în scopul de a fi întărit numărul forțelor de ordine⁴¹.

De asemenea, în telegrama din data de 16 februarie/1 martie 1907 adresată de către procurorul tribunalului Botoșani, procurorului general, se constată că nu e deocamdată nimic grav, însă urmează a se întocmi un raport amănunțit. Raportul urmează să fie înaintat, spre a lua la cunoștință, ministrului de război și justiție⁴².

În telegrama din data de 16 februarie/1 martie 1907, trimisă ziarului „Adevărul” din București, se comunică faptul că locuitorii satelor Flămânzi, Rădeni, Stroești, înarmați cu ciomege și furci, s-au răsculat gata pentru devastare. Telegrama mai semnalează și faptul că în localitatea Frumușica domnește teroarea, fiind centrul unde se revarsă puhoiul de revoltați. Se specifică că un număr de 200 de oameni s-au refugiat la Hârlău, iar la Rădeni, locuința arendașului, Ion Caracaș a fost înconjurată de 3-400 țăranii cu scopul de a-l prinde pe acesta din urmă. Această telegramă confirmă și

³⁹ *Ibidem*, Telegramă ministrului de interne, 10/23 februarie 1907, Botoșani, fond. 53, dos. 485.

⁴⁰ *Ibidem*, Telegramă domnului Leonescu, procuror general 15/28 februarie 1907, Botoșani, arh. Sf. Iași, fond. Parch. Gen. Iași, dos. 74 bis 1907.

⁴¹ *Ibidem*, Telegramă, 15/28 februarie 1907, Botoșani.

⁴² *Ibidem*, Telegramă, 16 februarie/1 martie 1907, Botoșani, f. 158.

consfințește totodată faptul că răscoala începe ușor-ușor să treacă la cea de-a doua sa fază și anume cea operativă a declanșării conflictelor⁴³.

O altă telegramă, din data de 16 februarie/1 martie 1907, confirmă această stare de fapt. Aceasta este adresată primului-ministru, Cantacuzino, de către procurorul general, N. Leonescu. În telegramă, procurorul general îl înștiințează pe primul-ministru că locuitorii comunelor Flămânzi, Frumușica și Rădeni sunt într-o stare de agitație crescândă⁴⁴.

Prin aceste telegrame și note telefonice se face cunoscută situația conflictuală izbucnită în județul Botoșani, autorităților județene informând prin urmare autoritățile centrale asupra posibilității izbucnirii în zonă a unei puternice răscoale țărănești. Pentru autoritățile de la centru, în special, și nu numai, stările conflictuale generate de nemulțumirea maselor țărănești nu reprezenta un lucru nou, cu totul deosebit, deoarece, așa cum este prezentat în paginile de mai sus, până la momentul declanșării marii răscoale țărănești din 1907, au mai existat numeroase astfel de izbucniri, deosebit de frecvente, înăbușite de fiecare dată de către autorități. Și de această dată, autoritățile, așa cum se poate observa în conținutul acestor telegrame, vor proceda la trimiterea de forțe de represiune în zonele unde existau focare ale răscoale.

Specific pentru majoritatea acestor telegrame și note telefonice este faptul că, în conținutul lor, există cereri de stopare a stărilor conflictuale prin trimiterea în zonă a forțelor Ministerului de Interne.

Izbucnirile în județele din nordul Moldovei, mișcările țărănești se extind apoi spre sud, cuprinzând întreaga Moldovă și de aici ele izbucnesc destul de repede și în județele din Muntenia și Oltenia. Ajunse în județele Tecuci și Covurlui, răscoalele țărănești din localitățile acestor teritorii sunt în mare parte înăbușite de forțele de ordine și implicit de armată, făcându-se dese apeluri la aceasta din urmă, prin intermediul telegramelor și notelor telefonice. Astfel de situații sunt întâlnite și în județul Tecuci, despre această stare de lucru este informat ministrul de interne printr-o telegramă din data de 9/22 martie 1907. În cuprinsul telegramei sunt informații cu privire la locuitorii din comunele Comocea și Ploscuțeni, care s-au liniștit și în mod pașnic au fost opriți de a trece la Adjud. În continuarea documentului află amănunte cu privire la faptul că țăranii tuturor comunelor din jurul târgului Adjud înaintează spre acesta din urmă cu scopul de a-l ataca. Nota acestei telegramă mai informează autoritățile centrale asupra agitațiilor din comunele Fundeni și Tudor Vladimirescu, în speranța că acestea nu vor lua un caracter radical așa cum se întâmplă în comunele din județele limitrofe, Tutova, Bacău și mai ales Putna, unde agitațiile și mișcările țăranilor au luat un caracter grav. Telegrama atrage atenția și asupra faptului că „din județul Putna la Nămolosa, se anunță grave turburări”⁴⁵.

⁴³ Telegramă ziarului „Adevărul”, Doc., II, 16 feb/1 martie 1907, Hârlău.

⁴⁴ Telegramă Dlui Cantacuzino, prim-ministru, 16 feb/1 mar. 1907, Iași, f. 4., Doc. II.

⁴⁵ Ion Popescu – Puțuri, acad. Andrei Oțetea (coordonatori), *Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907*, vol. II (*Desfășurarea răscoalei în Moldova*)– „Telegramă Dlui ministru de interne”, 9/22 martie 1907, Tecuci, p. 639.

În telegramă din data de 11/24 martie 1907, adresată atât ministrului de interne cât și primului – ministru, se face apel la trimiterea a încă două batalioane de soldați pentru a bloca atacurile sătenilor din localităților Ghidigeni – Tutova, Adjud – Putna, Sascut – Putna, Călienii – Putna. Telegrama se încheie cu rugămintea expeditorului, prefectului de Tecuci, Ion Angelescu, cu autoritățile centrale ale țării să i-a măsuri de ordine în comunele limitrofe din Putna, unde și autoritatea comunală de la Călienii i-a parte la atacuri: „țărani sunt de capul lor, după cum însumi m-am convins la fața locului”⁴⁶.

Războaiele din localitățile județului Tecuci i-au amplexat, forțele fiind nevoite să deschidă în unele comune focul. Acest lucru reiese și din telegrama din data de 11/23 martie 1907 adresată Ministerului de justiție. Conform acestei telegrame vreo patru sute de locuitori din comunele Ivești, Torcești, Matca, Bucești și Cudalbi au pătruns în târgul Ivești și au atacat casele administratorului moșiei lui Pavel Balș, distrugând mobilierul, registrele și învoielile moșiei, precum și o serie de prăvălii ce aparțin lui: Marcu Gropăr, Pascal Gropăr, Isdrail Kauser, Avram Goldenberg, Moise Avram, Marcu Gherman, frații Pigman și Iosif Kahane, distrugând și furând mărfuri⁴⁷. Se specifică faptul că nu au avut loc omoruri sau răniți în această localitate. Nota telegrafică mai informează și asupra situației din comuna Negriilești, unde 200 de locuitori din această comună, dar și din comunele Tălpigii și Slobozia Corni au atacat și devastat casele arendașului Niculi Vasilatos. În aceste condiții armata a trecut la operațiuni, făcând uz de arme prin deschiderea focului. În urma acestui lucru locuitorii Irie Robu, Nicolae Bejan, Nicolae Lupan și Constantin Potârniche au fost răniți și ulterior internați în spital. Acțiuni similare s-au produs și la Berheci, unde armata a descărcat focuri asupra locuitorilor din Țepu ce înaintau spre orașul Tecuci, pentru a-l ataca, omorând pe Nicolae Buzenghi și rănind încă trei locuitori. Tot astfel, în după amiaza acelei zile 200 de locuitori din Umbrărești au atacat și devastat casele de pe proprietatea ținută în arendă de Traian Cristescu. În acest caz nu se știe dacă au avut loc omoruri sau răniți deoarece comunicația telefonică a fost întreruptă în această comună.

După aceste atacuri ale țăranilor din comunele prezentate mai sus, acțiunile vor scădea în intensitate, urmând a fi instalată cu aportul generos al armatei starea de ordine, deși, momentele conflictuale și agitațiile vor persista. Acest lucru poate fi dedus din telegramele din data de 14/27 martie 1907 adresate de către prefectul de Tecuci, Glod, ministrului de interne. Din conținutul acestor telegrame reiese faptul că prezența trupelor militare sunt suficiente, nefiind necesar să se formeze campaniei de apărare dintre țărani. De asemenea sunt făcute asigurări cu privire la paza efectuată de către 150 de

⁴⁶ *Ibidem*, Telegramă domnului prim-ministru și ministru de interne, 11/24 martie 1907, Tecuci, p. 639.

⁴⁷ *Ibidem*, Telegramă Ministerului de Justiție, 11/24 martie 1907, Tecuci, pp. 640-641.

soldați asupra locuinței domnului Nestor Cincu, un număr suficient de soldați pentru apărarea imobilului⁴⁸.

Acțiunile țărănești petrecute în acest județ vor continua însă, ajungându-se din nou la momentele de vârf care au culminat cu moartea și rănirea unor țărani. Acest lucru se desprinde din conținutul notei telegrafice din data de 14/27 martie 1907. Informațiile cuprinse aici informează cu privire la mișcările țărănești din zilele de 10 și 11 martie, dar și cele din zilele de 12 și 13 martie 1907. Astfel, conform notei, în ziua de 12 martie, locuitorii din comunele Liești și Bucești, voind să pătrundă în târgul Ivești, spre a continua devastările, au fost împiedicați în cele din urmă de armată care, trăgând focuri, au ucis pe locuitorii Tudorache Damian și Vasile Marin și rănit pe Ion Constantin Lupoae, Dumitru Ciuntu, Necula Cazan și alții. În aceeași zi locuitorii din comuna Călmățui au devastat casele de pe moșia Călmățui, proprietatea Academiei Române. În următoarea zi, 13 martie, locuitorii din satele Brăhășești și Toflea, voind a ataca casele proprietarului Stoica Tujan, din satul Toflea, au fost împiedicați de armată care făcând uz de armă, au rănit pe locuitorii Stoica Neacșu, Spiridon Comănici, C. Ioniță. Tot în aceeași zi, locuitorii din comuna Umbrărești voind a ataca din nou casele de pe moșia lui Negroponte administrată de Traian Cristescu, armata a fost nevoită să tragă focuri omorând un locuitor și rănindu-l pe altul⁴⁹. Din cuprinsul acestei note se poate trage concluzia că situațiile conflictuale din județul Tecuci erau supravegheate, ținute sub control chiar dacă pe alocuri, în momentele mai tensionate s-a ajuns și la deschiderea focurilor. Lucru care s-a soldat, deseori, cu victime în rândul răsculaților. În cele din urmă situația din comunele acestui județ s-a liniștit, deși principalele obiective au rămas în continuare sub paza soldaților. Acest lucru este vizibil și în telegrama adresată prefectului de Tecuci, Glod, de către G. Viclașcu în scopul trimerii de soldați pentru paza acaretelor și recoltelor din magazii⁵⁰.

O telegramă adresată Ministerului de război de către comandantul garnizoanei Tecuci, colonel Stamatopol, datată 17/30 martie 1907, subliniază faptul că un pluton cu 100 oameni sub comanda unui locotenent plecat la Honocea ca urmare a cererii prefectului pentru sporirea forței în acest sector⁵¹.

În următoarea perioadă stările conflictuale de pe cuprinsul județului Tecuci alternează cu momente de liniște completă, acțiunile radicale ale țăranilor răsculați fiind din ce în ce mai izolate. Aceste momente de pendulare între conflict deschis și momentele de acalmie se observă și din cuprinsul telegramelor din zilele de 17/30 martie și 18/31 martie 1907. În telegrama din data de 17/30 martie se precizează că în orașul Tecuci este o liniște completă; „spiritele puțin agitate în unele comune, însă nimic

⁴⁸ *Ibidem*, Telegramă domnului ministru de interne, 14/27 martie 1907, Tecuci, p. 647.

⁴⁹ *Ibidem*, Notă telegrafică trimisă dlui ministru, 14/27 martie 1907, p. 642.

⁵⁰ *Ibidem*, Telegramă Glod, prefect, 17/30 martie 1907, București, p. 644.

⁵¹ *Ibidem*, Telegramă Ministrului de război, 17/30 martie 1907, Tecuci, p. 645.

serios”⁵². Însă, în telegrama din ziua următoare, Atanasie Dumitrescu, un proprietar din comuna Negulești, județul Tecuci, adresează această notă Ministerului de Interne prin care cere să se ia măsuri în această comună împotriva locuitorilor care caută a se revolta, prin trimiterea de trupe militare în localitate⁵³.

Informații cu privire la trecerea trupelor prin anumite localități pentru a înăbuși conflictele iscate de răsculați se desprind și din telegramele trimise ministrului de război de către șefii de gări. Astfel în telegrama din 22 martie/4 aprilie 1907, șeful gării din Tecuci, Petrescu, informează asupra faptului că la ora nouă și cinci dimineața a sosit compania 3 din Regimentul 24 Tecuci, compusă din trei ofițeri și 156 soldați de la Homocea pentru Tecuci⁵⁴.

În documentul telegramei din 22 martie/4 aprilie 1907, adresată ministrului de interne de către inspectorul general administrativ, Dobrovieș, se precizează că spiritele s-au potolit, putându-se trece ulterior la împăciuirea dintre săteni și proprietari. Obiectivul dorit de autorități este acela de a se menține același fel de învoieli cu oarecare ușurări din partea proprietarilor. În notă se mai specifică și faptul că armata de 150 soldați de la conacul lui A. Cincu începe treptat a se retrage⁵⁵.

Informații cu privire la mișcările țărănești din județul Tecuci, se găsesc și la notele informative adresate organelor centrale de către parohiile din localitățile acestui județ. Astfel, în nota informativă din data de 23 martie/5 aprilie 1907, adresată de către parohul C. Pricopescu Sachelvie (protoiereului județului Tecuci), preotul furnizează informații cu privire la numărul țăranilor răsculați din Adjud au plecat spre Tecuci cu scopul de a ajunge la prefectură spre a cere pământ. Țăranii, auzind că la barieră erau așezate câteva tunuri și armată în linie de bătaie, s-au întors înapoi la casele lor. Preotul adaugă că atât în biserică cât și prin sat i-a sfătuit pe locuitori să înceteze ostilitățile pentru a evita posibilele nenorociri. Îndemnurile parohului, conform spuselor sale au dus la liniște în localitatea Țigăneștii Vechi și la evitarea evenimentelor întâmplute cu răscoala din țară⁵⁶.

Astfel de corespondențe între parohiile de pe teritoriul județului Tecuci au fost frecvente, rolul preoților în acest sens fiind unul important în oprirea declanșării de acțiuni țărănești cu caracter violent. Deși acțiuni ale țăranilor răsculați au existat în majoritatea localităților din acest județ, caracterul acestora a fost unul oscilant, cuprinzând atât momente de real conflict soldat cu pagube umane și materiale dar și momente de liniște a sătenilor și de începere a tratativelor de învoieli agricole cu proprietarii și arendașii moșiilor din județ

⁵² *Ibidem*, Telegramă ministrului de interne, Ionel Brătianu, p. 645.

⁵³ *Ibidem*, Telegramă adresată Ministerului de Interne, 18/31 martie 1907, Negulești, p. 645.

⁵⁴ *Ibidem*, Telegramă Dlui ministru de război, 22 martie/4 aprilie 1907, Gara Tecuci, p. 652.

⁵⁵ *Ibidem*, Telegramă Dlui ministru de interne, 22 martie/4 aprilie 1907, Tecuci, p. 653.

⁵⁶ *Ibidem*, Domnule ministru, 23 martie/5 aprilie 1907, București, p. 653.

Din județul Tecuci, mișcările țărănești vor trece și vor izbucni și în județul Covurlui, fiind și aici necesară intervenția armatei, în urma telegramelor și notelor telegrafice trimise autorităților și înăbuși în totalitate acțiunile răsculaților. La începutul răscoalei declanșată în județele din nordul Moldovei, situația din județul Covurlui era una aflată sub control așa cum reiese din telegramele din data e 8/21 martie și respectiv 19/22 martie 1907, adresate Ministrului de Interne de către prefectul județului Covurlui, G.M. Ciuntu. Acesta asigură autoritățile de la București că în toate comunele din acest județ domnește o liniște perfectă, luându-se cele mai severe măsuri pentru ca ordinea publică să nu fie tulburată⁵⁷. Intervenția directă a prefectului județului Galați, G. M. Ciuntu, a stopat greva de la Fabrica de lemne, fostă Goetz, iar toți lucrătorii au reluat lucru.

Prin telegrama din data de 9/22 martie 1907, adresată de către procurorul general Tătaru ministrului de justiție, se specifică faptul că un număr de 200 de locuitori din satele Măstăcani și Chiraftei au pătruns în satul Foltești, unde au devastat casa arendașului Veron. De aici grupul a plecat spre satul Tolica, la proprietatea lui Vincler. Din această notă reiese faptul că în unele localități din județ, țăranii s-au răsculat și au trecut la acțiuni de jaf și devastare a imobilelor proprietarilor. Situațiile conflictuale sunt din ce în ce mai des întâlnite pe raza județului, mulți dintre țăranii răsculați trecând la acțiuni radicale concretizate în omoruri, jefuirea și incendierea caselor proprietarilor și arendașilor. Astfel, 15 locuitori din comuna Fundeanu au trecut în comuna Tg. Drăgușeni, Covurlui. Aceștia au făcut instigații printre rezerviști spre a nu executa ordinul de prezentare la corp, comițând și trei omoruri. În aceste condiții, compania de vânători însoțită de prim-procurorul județului, a plecat spre localitatea Drăgușeni pentru a restabili ordinea⁵⁸.

Stările tensionate din rândul locuitorilor comunelor din județul Covurlui au persistat, dovadă fiind telegramele trimise de către prefectura orașului Galați către ministerul de interne. Astfel, în telegrama din data de 10/23 martie 1907 trimisă de către prefectul județului, G.M. Ciuntu, ministrului de interne, se face cunoscută situația în care primarul comunei Tg. Drăgușeni raportează telefonic că rezerviștii refuză a se supune ordinului de chemare spre a merge la Regimentul Tecuci 24, de unde fac parte, dedându-se la devastări în această comună. Totodată, prefectul îl informează pe ministrul de interne asupra deciziei pe care a luat-o de a trimite două companii de vânători pentru restabilirea ordinei. La Foltești s-au adunat vreo 150 locuitori care au cerut arendașului Veron să întocmească contracte agricole. Locuitorii comunei și arendașul nu au ajuns la o înțelegere, ceea ce atrage după sine nemulțumirile sătenilor care încep să se agite. Cu toate acestea, prefectul informează că a luat cele mai severe măsuri pentru ca ordinea să nu fie tulburată, atât în județ, cât și în Galați. Stările conflictuale

⁵⁷ *Ibidem*, *Telegramă Ministrului de Interne*, 8/21 martie 1907, Galați, p. 741.

⁵⁸ *Ibidem*, *Telegramă către ministrul de interne*, 10/23 martie 1907, Galați, p. 742.

din județ iau amploare, astfel încât și în localitatea Vameș, dar și în localitățile învecinate locuitorii s-au răsculat fiind imperios necesară intervenția forței armate care nu întârzie să își facă apariția⁵⁹.

Situația din județ a devenit agitată, deoarece țăranii răsculați vin în localitățile din acest județ și din comunele din județele învecinate, ceea ce face ca vigilența autorităților județene să sporească pentru a calma spiritele. Astfel, tot într-o telegramă adresată ministrului de interne de către prefectura județului Covurlui este prezentat un raport asupra situației din județ. În notă este prezentat faptul că prim-procurorul județului face o anchetă în comuna Drăgușeni cu privire la incidentele petrecute aici și soldate de deschiderea focurilor asupra răzvrătiților veniți din localitatea Fundeanu, județul Tutova. Deși forțele armate au deschis focul, acest lucru nu a cauzat victime în rândul răsculaților. Imediat s-au format vreo 700 de rezerviști și trimiși în trenuri speciale spre Tecuci. În nota prefectului se mai menționează faptul că în Galați barierele sunt păzite de trupe, în timp ce cartierele suspecte sunt patrulate⁶⁰.

În telegrama din 12/25 martie 1907 adresată ziarului „Țara” este prezentată situația orașului Galați, reședința județului Covurlui, de la acel moment. Astfel în nota telegrafică se precizează faptul că orașul a fost ocupat militarmente în sensul că a sporit numărul forțelor de ordine pentru a apăra orașul de răsculați. Locurile publice au fost închise, la prefectură fiind cantonată o campanie de vânători însărcinată cu paza acestei instituții. Armata deschide focul împotriva țăranilor răsculați din localitatea Lozoveni, acțiune ce s-a soldat cu cincisprezece morți și numeroși răniți. În această conjunctură se produc și mici ciocniri între poliție și armată. Cadavrele victimelor au fost supuse expertizei medicale și în urma autopsiei făcute acestea au fost date familiilor lor pentru a fi înmormântate dar fără procesiune. Autoritățile au temeri de noi incidente, mai ales că locuința arendașului moșiei Mânjina a fost devastată de răsculați. În acest timp în comuna Lozoveni, țăranii răsculați de aici, uniți cu aceia din localitățile Gănești și Cavadinesti, au pus stăpânire pe primărie. Principatul lor deziderat fiind acela cu referire la cererile de pământ. Un lucru alarmant în această perioadă este acela că din toate comunele autoritățile locale cer intervenția armatei pentru a opri valurile de răsculați. În Galați, barierele orașului sunt sub pază militară, accesul fiind interzis. De asemenea sunt închise toate magaziile de depozitare ale orașului, semnalându-se pagube mari în domeniul comercial, agențiile de vapoare refuzând eliberarea mărfurilor⁶¹.

Această situație gravă petrecută atât în Galați, cât și în localitățile din județ este prezentată și în conținutul notei telegrafice din data de 12/25 martie 1907 trimise ziarului „Universul”. Informațiile din această notă aduc

⁵⁹ *Ibidem*, „Telegramă din data de 10/23 martie” 1907, Negulești, p. 743.

⁶⁰ *Ibidem*, Telegramă adresată ministrului de interne, 11/24 martie 1907”, Galați, p. 743.

⁶¹ *Ibidem*, Telegramă ziarului „Țara”, 12/25 martie 1907, pp. 745-746.

completări cu privire la instigatorul revoltei din comuna Lozoveni care, conform martorilor, ar fi fost în persoana muncitorului Arsenie Grosu, acesta fiind ulterior arestat. Pe lângă cei cincisprezece morți și cei răniți grav și internați în spital, mai sunt și alții douăzeci răniți ușor care au fugit în urma intervenției în forță a armatei. Situația din comune este una alarmantă, deoarece, conform notei, localitățile cer la fiecare cinci minute ajutor militar. În Galați se precizează că agențiile vapoarelor au primit ordine să nu elibereze mărfurile până când costul acestora nu este achitat, în timp ce comerțul stagnează iar băncile comerciale, de asemenea, nu au efectuat în această perioadă operațiuni⁶².

Acțiunile de devastare ale țăranilor continuă în această perioadă, locuitorii satului Măstăcani năvălind în satul Foltești din județul Covurlui. Aici ei au devastat casa proprietarului Veron, însă intervenția armată a făcut ca răsculații să se retragă.

În următoarele note telegrafice rapoartele întocmite de prefectul de Covurlui și trimise ministrului de interne îl asigură pe acesta din urmă că situația din județ este una de liniște și aflată sub control. Ordinea este restabilită în această perioadă atât în Galați cât și în localitățile din județ, vizita prefectului în comuna Piscu și satul Vameș, confirmând această stare de ordine. În urma acțiunilor întreprinse de țăranii răsculați din diferite localități ale județului, autoritățile au procedat la efectuarea de arestări în rândul acestora. La prefectura orașului Galați, sunt reluate negocierile dintre săteni și proprietari sau arendașii acestora cu privire la întocmirea unor noi contracte de învoieli agricole⁶³.

Informațiile interesante cu privire la asumarea responsabilităților în cadrul demarării operațiunilor de înăbușire a acțiunilor țăranilor răsculați, se pot desprinde și din telegrama din data de 15/28 martie 1907 trimisă prefectului de Covurlui, I.C. Atanasiu, ministrului de interne, I.C. Brătianu. Prefectul de Covurlui îl informează pe ministrul de interne că este nemulțumit de depășirea atribuțiilor colonelului Deșliu, comandantul Regimentului Siret nr. 11, numit comandant militar al județului Covurlui, deoarece la întoarcerea sa din vizita întreprinsă în comuna Piscu l-a găsit pe colonel instalat în prefectura județului. În încheierea notei, prefectul cere ministrului de interne, să ia măsuri în acest sens, în caz contrar, acesta depunându-și demisia sa irevocabilă⁶⁴.

Această situație controversată prezentată mai sus este detaliată și în mare măsură lămurită în nota din 16/29 martie 1907 trimisă Ministrului de Război de către generalul de divizie–adjutant, Vartiade, comandantul Corpului II Armată. În această notă informativă generalul precizează că a ordonat comandanților de divizii să numească comandanții militari ai județelor. În conformitate cu această dispoziție, în județul Covurlui a fost

⁶² *Ibidem*, Telegramă ziarului „Universul”, pp. 746-747.

⁶³ *Ibidem*, Telegramă către ministrul de interne”, 15/28 martie 1907, Galați, p. 750.

⁶⁴ *Ibidem*, Telegramă către ministrul de interne”, 15/28 martie 1907, Galați, p. 750.

numit colonelul Deșliu, comandantul Regimentului Siret nr. 11. După primirea ordinului, colonelul Deșliu a plecat la prefectură și a cerut o cameră unde se afla instalat telefonul cu care să poată comunica și ordona trupelor din județ mijloacele cele mai energice pentru reprimarea răscoalei. În aceste împrejurări, prefectul nefiind în localitate, ci, dus în județ însoțit de o sută de oameni și doi ofițeri, colonelul Deșliu a comunicat direct ofițerilor și primarilor ordinele primite de la generalul Vartiade. La sosire, prefectul județului își arată nemulțumirea față de general cu privire la deciziile colonelului și înaintând către ministrul de interne nota mai sus menționată. În aceste condiții, generalul Vartiade îl roagă pe prefect să renunțe la susceptibilitate, deoarece serviciile aduse de armată sunt energice în dorința fermă de obținere a liniștii în interesul general. Din această notă înaintată ministerului de război rezidă neconcordanța dintre autoritățile județene și forțele de ordine (în acest caz trupele militare), lipsa de unitate a acțiunilor pentru stoparea situațiilor conflictuale. Acest lucru a făcut posibil ca acțiunile țăranilor răsculați din județul Covurlui să ia amploare, deși în majoritatea lor aceste acțiuni au fost stopate⁶⁵.

Stările conflictuale din localitățile județului Covurlui precum și cele din orașul Galați sunt calmate în mare parte, autoritățile trecând la investigarea acțiunilor întreprinse de țăranii răsculați și operând arestării în rândul manifestanților. Acest lucru este observabil și într-o altă telegramă trimisă de către prefectul de Covurlui ministerului de Interne și Război, din data de 17/30 martie 1907. Prin aceasta, prefectul face cunoscută autorităților ministeriale reluarea învoielilor agricole cu țăranii din comunele Foltești, Maicani, Vlădești, Oancea și Rogojeni. Măsurile de ordine, sunt păstrate și în diferite părți ale județului prin prezența detașamentelor militare. În această telegramă, prefectul asigură autoritățile ministeriale că județul Covurlui se poate considera complet pacificat, afară de întâmplări neprevăzute. Prefectul concluzionează că această stare de liniște și ordine din județ se datorează atât proprietarilor și arendașilor covurluieni care au răspuns la apelul prefectului largile concesiuni făcute țăranilor, cât și „firei blânde și cererilor modeste ale țăranilor covurluieni”⁶⁶.

Mentținerea ordinii în județ reiese și din telegrama trimisă de colonelul Deșliu, comandantul Regimentului Siret nr. 11, Ministerul de Război în data de 17/30 martie 1907 prin care se informează că un detașament de 150 oameni și 2 ofițeri au plecat cu trenurile 1 și 15 în gara Cireșu, pentru a ajunge în comunele Ulmu, Jugăreni și Rușești⁶⁷. Concentrare de trupe în orașul Galați este vizibilă și în nota telegrafică din data de 17/30 martie 1907 adresată Ministerului de Război de către contra – amiralul Koslinsk, prin care cere imperios ca garnizoana aflată în Tulcea să pornească spre Galați pentru a menține starea de ordine din acest oraș.

⁶⁵ *Ibidem*, *Ministrul de Război*, 16/29 martie 1907, pp. 751-752.

⁶⁶ *Ibidem*, *Telegramă – Ministerului de Interne și Război*, 17/30 martie 1907, pp. 752-753.

⁶⁷ *Ibidem*, *Telegramă Ministrului de Război*, p. 753.

Revenind la situația conflictuală prezentată în paginile de mai sus cu privire la controversa iscată între prefectul județului Covurlui, I. C. Atanasiu și comandantul militar al județului, colonelul Deșliu, în telegrama din 17/30 martie 1907 adresată ministrului de interne, I.I.C. Brătianu, de către ministrul de război, generalul Al. Averescu, se face următoarea analiză a lucrurilor și anume aceea conform căreia ministrul de război îi solicită ministrului de interne să nu înceapă cercetările în acest caz, nefiind momentul necesar chiar dacă s-ar întâmpla ca, pe alocurea, mijloacele întrebuintate de colonelul Deșliu să fie unele prea energice. În continuarea notei, generalul îl asigură pe ministru de interne că aceste responsabilități se vor stabili atunci când lucrurile vor intra în normal⁶⁸.

Din raportul făcut la data de 4/7 iunie 1907 de către procurorul general, A. Massini, și înaintat ministrului de justiție reiese faptul că după înăbușirea răscoalei în țară și implicit și în județul Covurlui, s-a trecut prompt la măsuri drastice împotriva celor răsculați. Aceste măsuri s-au concretizat în procese ale celor răzvrățiți în urma pagubelor pe care aceștia le-au provocat în timpul răscoalei. În acest raport procurorul-general îi cere ministrului justiției să binevoiască a încuviința o sesiune extraordinară pentru judecarea diferitelor delictе comise pe parcursul acestei perioade, cu specificarea că devastările în masă comise de țăranii răsculați s-au produs cu precădere în comunele Măstăcani, Drăgușeni, Rogojeni, Bujor și Slobozia Conachi⁶⁹.

Aceste organizări de procese ale autoritățile poate fi dedus și din jurnalul din data de 5/18 iunie 1907. Din conținutul jurnalului reies informații cu privire la organizarea unei ședințe în aceea zi, în care Consiliul miniștrilor a luat în dezbatere referatul ministrului justiției, prin care acesta propune a se forma o sesiune extraordinară la curtea cu jurați, din județul Covurlui, cu începere din data de 25 iunie. Dispozițiile acestui jurnal vor fi duse la îndeplinire numai în cazul în care ministrul justiției va obține înalta aprobare a regelui Carol I⁷⁰.

Înăbușirea răscoalelor țărănești de pe întreg teritoriul Moldovei, dar și din întreaga țară a fost promptă și deosebit de sângeroasă. Represiunea, de o neobișnuită asprime, a fost realizată cu acordul celor două partide politice de guvernământ. Destabilizarea internă putea să aibă repercusiuni grave; putea deschide, totodată apetiturile imperialiste ale marilor puteri limitrofe. Rezultatul general al represiunii s-a soldat cu mii de victime, la care s-au adăugat zeci de mii de arestați, urmăriți și judecați, pentru participare directă sau adeziune la răscoală. Arestări au fost efectuate și în rândul

⁶⁸ *Ibidem*, Notă informativă, din data de 17/30 martie 1907, Arh. I.S. I.S.P., fond 52, dos. 4824, f. 141, p. 754.

⁶⁹ *Ibidem*, Raport din data de 4/17 iunie 1907, Galați, Arh. St. Buc., Min. Just., p. 768-769.

⁷⁰ *Ibidem*, Jurnal, 5/18 iunie, București, Arh. St. Buc., fond. Min. Just., dos. 209/1907, 142, p. 768.

muncitorilor, intelectualilor și soldaților care au fost alături de „robii albi ai brazdei negre”, cum i-a numit N. Iorga pe țărani⁷¹.

Întreaga societate românească a fost zguduită dar și reacția autorităților a fost una pe măsură. Răscoala a grăbit adoptarea legislației în domeniul agrar, aflată în studiu sau în stare de proiect, întregind-o și completând-o cu noi măsuri, care au pregătit soluțiile mai radicale de mai târziu. Răscoala din 1907 a lăsat urme adânci în conștiința societății românești, stimulând dezbaterele în legătură cu modalitățile de rezolvare a problemei agrare.

4. Ecouri ale răscoalei din 1907 în presa gălățeană

Presa gălățeană a anului 1907 este reprezentată de organe ale partidului conservator, aflat în plină guvernare în momentul izbucnirii răscoalelor țărănești, ale opoziției liberale și de două ziare „independente” ce susțineau tot interesele partidelor politice de la care primeau de obicei fonduri, ajungându-se astfel, după cum remarcă Lenin, la „colaborări monstruoase” sau „conviețuiri anormale”⁷². Nu exista la Galați în această vreme niciun ziar muncitoresc, cu toate că portul dunărean era în acel an cel mai puternic centru muncitoresc din țară.

Nu este deloc întâmplător faptul că presa gălățeană dă o deosebită atenție evenimentelor din 1907, căci atât pentru cercurile conservatoare, cât și pentru cele liberale, exista temerea manifestată, la 10 martie 1907, chiar de D.A. Sturdza, șeful partidului liberal, ca nu cumva să se revolte muncitorii din port și întreaga activitate economică să fie paralizată, producându-se, astfel, pagube mult mai mari decât cele pricinuite de răscoala țăranilor. Nu lipsesc deformări silite sau declarații demagogice, clasică, în acest sens, fiind atitudinea presei liberale, care în perioada de opoziție va condamna măsurile de represiune ale guvernului pentru ca după 13 martie 1907, când liberalii formează noul guvern, să găsească justificări pentru sângeroasa represiune, scriind: „a trebuit să tragă cu pușca și chiar cu tunul. Și guvernul liberal a făcut-o...Și bine a făcut guvernul”⁷³.

Dintre toate problemele legate de răscoalele țărănești o atenție mare se dă, de întreaga presă gălățeană, analizării cauzelor acestora, în speranța că se vor putea găsi soluțiile cele mai fericite pentru îndreptarea răului, ca să se domolească pentru totdeauna „nemulțumirile drepte ale poporului”, după cum se exprimă „Tribuna liberală”⁷⁴. Conform publicației partidului conservator, „Galați”, cauzele izbucnirii răscoalelor trebuie căutate în acțiunile partidului liberal care „tinde să devină partid socialist”⁷⁵. Răscoalele au izbucnit din dorința maselor țărănești de a scăpa de nedreptatea stare

⁷¹ *Istoria românilor*, vol. VIII, tom. II, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 101.

⁷² Paul Păltănea, *Presa gălățeană și răscoalele țărănești din 1907*, extras din culegerea „Studii și articole de istorie”, vol. IX, București, 1967, p. 139.

⁷³ *Ibidem*, p. 140.

⁷⁴ „Tribuna liberală”, nr. 1574, 8 martie 1907.

⁷⁵ „Galați”, nr. 66, 24 martie 1907.

social-economică în care viețuiau. Este un lucru cunoscut că liberalii și nici chiar „generoșii”, după intrarea în partidul liberal, n-au făcut propagandă revoluționară printre țărani. De altfel, chiar în perioada de activitate în P.S.M.D.R.⁷⁶ au avut atitudini reformiste în problema agrară, însă fără de ecou la sate cu care aveau slabe legături. Astfel, I. C. Atanasiu, socotit de conservatori principalul agitator al maselor din fostul județ Covurlui, era în realitate un susținător al folosirii mijloacelor legale de luptă și de părăsire a căii revoluționare.

Dar cum numărul acestor „generoși” nu era prea mare, I. C. Atanasiu îl aprecia cam la 30-50 de persoane în toată țara, propaganda lor nu putea fi eficientă. De aceea, ziarul „Galați” mai adaugă un alt „instigator”, pe Spiru Haret, fruntaș de seamă al curentului poporanist și membru marcant al partidului liberal în vremea răscoalelor țărănești. Este drept că Spiru Haret s-a preocupat, cel puțin teoretic, de rezolvarea unor probleme țărănești, pe care le-a analizat, în 1905, în lucrarea intitulată *Chestia țărănească*⁷⁷, fără a fi menționat vreodată o rezolvare a lor în spiritul intereselor țărănimii. Pentru a convinge opinia publică de complicitatea lui Spiru Haret la izbucnirea răscoalelor, conservatorii îi mai atribuiau intenția de a fi încercat să absolve de orice vinovăție pe învățătorii și preoții participanți la răscoale, intenție ce nu corespunde deloc cu atitudinea ministrului Spiru Haret care cerea drastice măsuri de pedepsire a învățătorilor și a preoților participanți la răscoale. De aceea, se poate afirma cu certitudine că nici în județul Covurlui teoriile liberale ale lui Spiru Haret n-au avut niciun fel de înfrânare asupra maselor de țărani exploatați, care nu-și puteau sprijini revendicările pe un sistem economic, politic și social întru totul dependent de marea proprietate. Presa conservatoare gălățeană încearcă să apere un sistem reacționar, învechit, care n-a urmărit decât „exproprierea marelor mase populare de pământul lor, de mijloacele lor de subzistență, și de instrumentele lor de muncă”⁷⁸.

Ziarele liberale, și mai ales „Tribuna liberală”, se preocupă în mod special de cauzele răscoalelor, prezentate, cum era și firesc, cu destule denaturări, dar, spre deosebire de oficioasele conservatoare cuprinde și sesizarea adevăratelor determinante: lipsa de pământ, starea de mizerie a țaranului român și cumplita exploatare a proprietarului sau arendașului. Prezentarea acestor crude realități, nu era făcută pentru a apărea cauza țărănimii, ci din simple considerente demagogice, pe primul plan situându-se ideea instigației, a pregătirii răscoalelor și chiar a existenței unui plan de desfășurare a răscoalelor. Autorii instigațiilor sunt considerați, de gazeta literală, socialiștii din preajma lui C. Racovski „adevărați autori ai îmbolnăvirii societății noastre” care au găsit „teren favorabil de plasare a

⁷⁶ „Tinerii generoși” au reprezentat grupul de socialiști care trec la partidul radical organizat de G. Panu.

⁷⁷ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 141.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 142.

ideilor lor bolnăvicioase în mizeria țăranului și muncitorului român”⁷⁹. Alteori se precizează că „acești instigatori se prezentau sub numele de studenți”⁸⁰, fără a fi însă identificați [monstre de istoriografie comunistă].

Relațiile sociale de la începutul secolului al XX-lea scoteau însă în evidență adevăratele cauze ale rășcoalelor, pe care nici chiar „Tribuna liberală” nu le putea nega, fiind obligată să admită că acestea au izbucnit „din cauza unei inegalități sociale și politice”⁸¹ și de aceea „țăranul român se revoltă... deopotrivă în contra celui care-l exploatează, cât și contra acelor care compun pătura diriguitoare a acestei țări, „care n-au făcut nimic pentru ei și i-au lăsat în prada mizeriei și în voia întunericului”⁸².

Într-adevăr, în fostul județ Covurlui, procesul de depozedare de pământ a țăranimii, de către marii proprietari, a luat proporții mari, deoarece aceștia erau interesați în dezvoltarea producției de marfă cerealieră. Orașul Galați, al cărui trafic portuar crescuse în mod simțitor la începutul secolului al XX-lea, le oferea marilor proprietari excelente condiții de desfacere a produselor, fapt care îi îndemna să accentueze exploatarea maselor țăărănești. După reforma agrară din 1864, fostul județ Covurlui avea un număr relativ mare de gospodării răzășești, pentru ca în anul 1905 numărul acestora să crească. Locuitorii satelor Oasele arătau într-o petiție, din 13 februarie 1907, că în sat erau 115 familii care nu aveau nici o palmă de pământ, în timp ce proprietarii și arendașii aveau toate moșiile din împrejurări și, din această cauză, se spune în încheiere „vitele noastre sunt amenințate de foame, iar noi fără pământ, suntem deznădăjduiți, căci neavând unde ara, nu am avea nici cu ce plăti, nici cu ce să trăim”⁸³. La această sistematică depozedare de pământ se mai adaugă și starea de mizerie a țăranului, care în Covurlui, mânca, de obicei, după cum arăta un medic „mămăligă, usturoi și ceapă”⁸⁴.

Procesul de pauperizare a maselor țăărănești este completat cu acțiunile nemilosului aparat administrativ și polițienesc care comitea tot felul de abuzuri cu prilejul strângerii apăsătoarelor dări impuse țăranilor. Toate acestea au creat o stare de nemulțumire generală în mase și cu toate încercările, mai ales conservatoriste, de a o risipi cu lozinci liniștitoare, ca aceea că „săteni nu stau așa de rău”⁸⁵, se constată în anii premergători rășcoalelor din 1907, o largă agitație a țăranilor din Covurlui, ca și din întreaga țară, pentru a lua în stăpânire moșiile statului sau pentru a obliga statul să cumpere unele moșii particulare spre a fi împărțite țăranilor, fără de niciun fel de despăgubire.

⁷⁹ „Tribuna liberală”, nr. 1580, 23 martie 1907.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 1580, 23 martie 1907.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 1576, 14 martie 1907.

⁸² *Ibidem*, nr. 1588, 10 aprilie 1907.

⁸³ „Galați”, nr. 207, 21 septembrie 1907.

⁸⁴ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 144.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 145-146.

Ocupându-se de analizarea cauzelor răscoalelor din județul Covurlui, „Tribuna liberală”, cu toate că socotea că nu poate fi vorba de cauze specifice unui județ, acuză pe prefectul conservator Grigore Ciuntu ca singurul răspunzător de „scenele triste din județ și tragedia din centrul orașului”⁸⁶.

Cu toate dorințele liberalilor de a scoate în evidență greșelile conservatorilor, totuși se observă că se evită să se formeze ideea existenței unor răscoale țărănești înainte de 1907, fiindcă ea ar fi constituit dovada unei crize a sistemului burghez, ceea ce nu convenea nici chiar liberalilor. La 6 martie se știa la Galați că revoltele cuprinseseră cu desăvârșire județul Iași, unde se petrecuseră și scene sângeroase, iar județele Botoșani și Vaslui erau și ele în plină agitație. Sprijinul pe care muncitorii de la Atelierele C.F.R. Pașcani îl dau țăranilor răsculați, pentru eliberarea celor 14 țărani arestați, găsește ecou și în presa gălățeană. Măcelul petrecut la 5 martie, la Botoșani, ca și cel de la Galați, din 11 martie, prilejuiesc presei liberale de a protesta împotriva barbariilor comise de guvern. Aceste atacuri dezlănțuite împotriva guvernului nu porneau dintr-un sentiment de umanitate și de legitimă condamnare a crimei, ci din meschine interese de partid. Cu titluri răsunătoare, „Iarăși s-a vărsat sânge”,⁸⁷ „Asasinii împușcă pe țărani”⁸⁸, „Tribuna liberală” face un rechizitoriu al tuturor crimelor guvernului conservator, începând cu asasinele comandate în anul 1888, de generalul Lahovary, în județele Ilfov, Ialomița, Buzău, în 1894 cu ocazia răscoalelor împotriva legii maximului, când au fost asasinați țărani din județele Tutova, Bacău. La 1899, din ordinul guvernului Cantacuzino, sunt uciși țărani și muncitori în gara Slatina⁸⁹.

Represiunea sângeroasă de la Galați, ordonată tot de guvernul conservator, este descrisă cu destule amănunte, făcându-se și mențiunea că „trebuie să recunoaștem că locuitorii n-au făcut nici o devastare nicăieri, și sunt false toate știrile senzaționale publicate de ziare cu privire la devastări și turburări”⁹⁰. Conservatorii gălățeni nu vor rămâne indiferenți la acuzațiile liberale și vor căuta să se disculpe, susținând că lumea este de acord ca ordinea trebuie să fie restabilită cu orice preț, și cât mai repede posibil, căci altfel, conform publicației „Galați”, s-ar fi produs cu siguranță intervenția unor puteri străine. Justificarea este una ieftină, deoarece reprimarea răscoalelor făcută de către burghezia și moștenirea română a fost tot atât de categorică, ca și cea pe care ar fi organizat-o guvernul austriac și cu toate acestea apar semne că Austria și Rusia nu au stat departe.

Izbucnirea unor noi răscoale țărănești în Muntenia, în județele Olt, Teleorman, Argeș, la finele lui iunie 1907, după sălbatica represiune din martie, constituie o dovadă în plus a grelei exploatare la care erau supuse masele țărănești. Noile răscoale, pentru a căror înăbușire guvernului care a

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 146.

⁸⁷ „Tribuna liberală”, nr. 1574, 8 martie 1907.

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 1575, 11 martie 1907.

⁸⁹ Revista „Studii” (de istorie), Editura Academiei, 1953/1, p. 108.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 131.

făgăduit țăranilor marea cu sarea, ei și comportării neomenoase a proprietarilor și arendașilor care s-au năpustit cu o furie nebănuită asupra țăranilor, spre a se răzbuna pentru pagubele pricinuite. De altfel, asemenea răscoale le vom întâlni și în Covurlui, ca și în alte județe ale Moldovei, unde țăranii din Foltești și Măstăcani, nemulțumiți de învoielile stabilite de arendașul Veron, au cuprins moșia acestuia, arând-o cu plugurile. Atitudinea nu este una izolată, prin unele părți ale județului țăranii se înarmau procurându-și revolvere, puști și cuțite. La Braniștea, Independența, ca și în alte localități, țăranii se organizau „pentru noi dezordini”⁹¹, iar cei din comuna Siliștea au dat foc șurelor de paie de pe moșia proprietarului și l-au amenințat cu distrugerea conacului. Principalul organ de represiune a fost armata care, cu toate șovăielile și actele de nesupunere manifestate de numeroși soldați țărani, activi și rezerviști, și-a îndeplinit cu prisosință rolul pentru care fusese creată: apărarea societății românești bazate pe proprietățile moșierimii. În consens cu întreaga presă, gazetele gălățene laudă și ele „forța disciplinatei noastre armate, care a dat dovezi de o abnegație nemărginită, aducându-ne o rază de mângâiere în cursul tristelor evenimente”⁹².

Aceleași elogii îi sunt aduse și generalului Al. Averescu, pentru îmbunătățirile aduse sistemului de represiune și pentru masivele mobilizări de trupe ce le-a făcut încă din primele zile, când a preluat conducerea Ministrului de Război. Dispunând de un puternic aparat represiv, burghezia și moșierimea au reușit să înăbușe răscoalele, dar n-au putut să înlăture din discuția opiniei publice problema țărănească, căreia, împotriva voinței lor, trebuiau să-i dea totuși o rezolvare. Cercurile socialiste și presa muncitorească au dezbătut, în repetate rânduri chiar și înainte de izbucnirea răscoalelor din 1907, problema agrară, arătând drepturile țăranilor asupra pământurilor moșierești.

Literatura burghezo-moșierească a „chestiunii țărănești, cum o intitula istoriografia marxistă”, apărută după reprimarea răscoalelor, păstrează în general același caracter de apărare a pozițiilor proprii fiecărei păături sociale. Exceptând marea moșierime, care nu admitea nici un fel de concesiuni față de revendicările țărănești, celelalte păături sociale au manifestat atitudini mai mult sau mai puțin conciliante, rămase, bineînțeles, în stadiul ipotezelor.

Pentru conservatorii gălățeni, votul universal era „ceva foarte îndepărtat și care desigur n-ar îmbogăți țăranii și nu i-ar face mai sănătoși”, lucru în mare corect datorită retardării și analfabetismului spațiului rural românesc spre deosebire de cei care adoptaseră votul universal⁹³.

În ceea ce privește exproprierea marii proprietăți, conservatorii susțineau că desființarea proprietății, ca urmare a împrumutării țăranilor,

⁹¹ „Galați”, nr. 230, 18 octombrie 1907.

⁹² *Ibidem*, nr. 143, 1 iulie 1907.

⁹³ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 151.

ar fi o mare nenorocire, care ar duce în scurtă vreme la pierirea țării. Nu neapărat la pierderea teritorială ci la una economică, resimțită acut după Primul Război Mondial, și datorită reformei agrare. Refractari cu totul față de propunerile liberale, născute mai ales din tendința de a câștiga simpatia țăranilor, conservatorii propun și ei un set de reforme ce privesc reorganizarea vieții administrative, indivizibilitatea micii proprietăți, combaterea beției etc. Opoziția care o făceau conservatorii proiectelor liberale obligă pe oficiosul gălățean, „Tribuna liberală”, să precizeze, în legătură cu viitoarea în proprietate a țăranilor că „nu e vorba să răpim averile cuiva, ci de a face doar îmbunătățire a situației săteanului, care astfel va avea mai multă energie fizică.... spre a-și întrebuința toate forțele pentru a produce⁹⁴.

Și celelalte propuneri ale manifestului liberal din martie sunt discutate de presa gălățeană. Legea tocmelilor agricole era propusă cu intenția de a înlătura caracterul confuz și abuziv al multora din contractele încheiate între proprietari sau arendași și țărani. Într-adevăr, țăranul era înșelat la măsurarea pământului, la dijmuit, împovărat cu tot felul de obligații și pe deasupra cu numeroase plocoane și rușfeturi.

Conservatorii au elaborat și ei un proiect al legii învoielilor agricole, deosebit de mult de cel al liberalilor, dar după îndelungate discuții s-a ajuns la un compromis, care nu aducea nici un fel de îmbunătățire situației țăranilor. Cu toate că, în special presa conservatoare susținea, cu ocazia proceselor țărănești, să se acorde pedepse cât mai mari celor socotiți vinovați de izbucnirea răscoalelor, este tot mai puternic curentul opiniei publice care determină guvernul liberal să acorde o amnistie. Cercetarea modului în care au fost comentate, în presa gălățeană, liberală și conservatoare, răscoalele țărănești din 1907 scoate în evidență caracterizarea făcută de Lenin presei capitaliste care nu este altceva decât „un instrument de înșelare și prostire a maselor de oameni ai muncii”⁹⁵.

Evenimentele anului 1907 au stimulat puternic dezbaterile problemei agrare de către cele mai diferite cercuri și curente politico-ideologice. Luptele țărănimii moldovene, în special a aceleia tecucene și covurluiene, din primăvara anului 1907, au cunoscut o rezonanță deosebită, lăsând urme puternice în conștiința societății românești, alăturându-se celor mai puternice răscoale țărănești și din alte zone ale țării. Numeroase publicații locale ale vremii cum sunt „Galații”, „Vocea Covurluiului”, „Tribuna liberală”, „Votul universal” și altele de acest gen, tratează pe larg aceste mișcări țărănești din județele Tecuci și Covurlui dar și din județele învecinate. De asemenea, o serie de cercetători de seamă din acea vreme s-au aplecat asupra studierii acestor ridicări la luptă a țărănimii din aceste două județe. Printre aceștia, de mare folos ne-au fost la redactarea lucrării de față, prin

⁹⁴ „Tribuna liberală”, nr. 1589, 11 martie 1907.

⁹⁵ Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 153.

importanța și bogăția datelor furnizate cu privire la aspectele locale ale mișcărilor țărănești, lucrările istoricului gălățean Paul Păltănea.

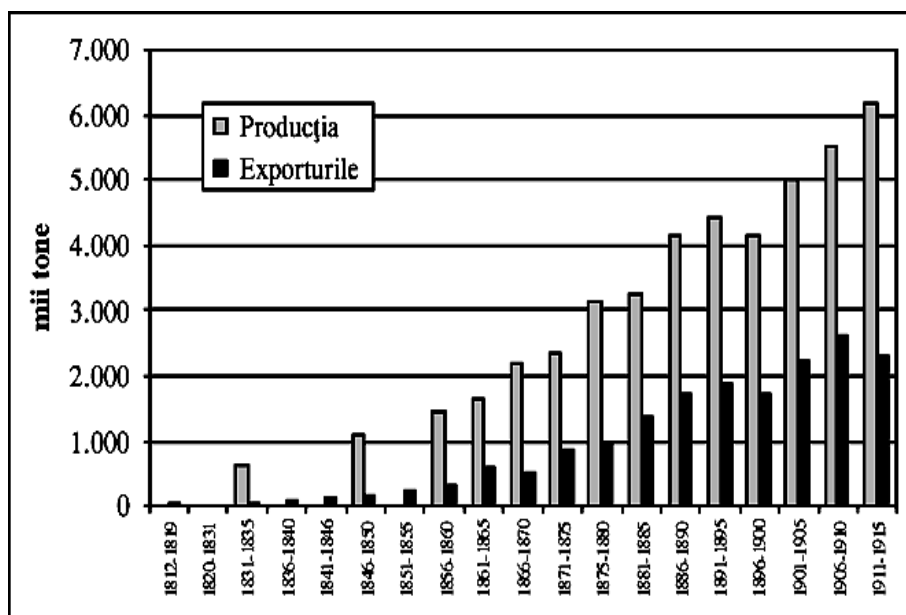
Teama autorităților române ca revoltele să nu cuprindă și orașul Galați a fost întemeiată. Portul Galați a fost unul dintre cele mai importate centre ale comerțului exterior al României. În cazul unei revolte puternice, în preajma portului, ar fi fost afectată semnificativ navigația și procesele de încărcare și descărcare a vaselor. În anul 1905 navigația în apele României a fost reprezentată de transportul cerealelor, 70,91 %, și de 77,03 % în anul 1906. Acest lucru reprezenta, în anul 1906, 4.309.559 tone dintr-un total al României de 5.594.397 tone, prin Galați exportându-se aproximativ 15 % din totalul României⁹⁶. Iar probleme cauzate de o revoltă a principalei mâini de muncă ar fi cauzat probleme semnificative bugetului României și implicit repercusiuni din partea importatorilor. Și cu siguranță o creștere a tarifului importului românesc. De altfel acest lucru nu a avut loc, în 1907 și 1908 România a plătit 592 respectiv 435 lei pentru o tonă de marfă importată, spre deosebire de anul 1906 în care s-au plătit 669 lei pentru o tonă⁹⁷.

După sânge și idei revoluționare, lumea satului românesc a revenit la normal căutând să-și ducă traiul de pe o zi pe altă și să mulțumească pe cât se poate cerințele marilor proprietari. Cauzele reformei agrare mult așteptate s-au văzut în perioada interbelică. Iar cererile de pământ soluționate în acest răstimp de pace dintre două războaie nu au făcut decât rău întregii societăți. Cultivarea primitivă a pământului pe loturi mici nu a mai dat randamentul și productivitatea marilor proprietăți și implicit a adâncit decalajul lumii rurale românești față de cele care acum scădeau simțitor importurile din perimetrul gurilor Dunării. Așa că se poate spune că în concluzie Vechiul Regat nu avea nevoie neapărat de o reformă agrară ci de una: educațională, legislativă și de stabilitate demografică. Pentru că sistemul agricol impus în România secolului al XIX-lea a fost cel mai important bun capital avut vreodată de România și care a făcut din Dunărea maritimă un țărâm al făgăduinței și prosperității economice. Așa că rivalitatea vamală cu Austria vecină și cea cerealieră cu Rusia țaristă nu au putut conduce decât la intrigii care să dea impresia unei intervenții străine.

⁹⁶ C. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 18.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 21.

**Exporturile în raport cu producția de cereale în
Principate / România, în secolul al XIX-lea⁹⁸**

Bibliografie

- „Tribuna liberală”, nr. 1574, 8 martie 1907.
 „Galați”, nr. 66, 24 martie 1907.
 Revista „Studii” (de istorie), Editura Academiei, 1953/1.
Istoria românilor, vol. VII, tom. I și tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003.
 xxx, *Marea răsccoală a țăranilor din 1907*, București, Editura Politică, 1967.
 Agrigoroaie, Ioan (coordonator); *1907 în perspectivă istorică*, Editura Junimea, Iași, 1987.
 Ardeleanu, Constantin; *Comerțul exterior și navigația prin gurile Dunării. Serii statistice (1901-1914)*, Galați University Press, Galați, 2008.
 Murgescu, Bogdan; *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Editura Polirom, București, 2010.
 Oțelea, Andrei; Popescu-Puțuri, I (coordonatori); *Documente privind marea răsccoală a țăranilor din 1907*, vol. I și II, Editura Academiei, București, 1977 și 1983.
 Păltănea, Paul; *Presa gălățeană și răscările țărănești din 1907*, extras din culegerea „Studii și articole de istorie”, vol. IX, București, 1967.

⁹⁸ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Editura Polirom, București, 2010, p. 121.

Platon, Gh; *Domeniul feudal în Moldova în preajma revoluției de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1973.

Idem; *Istoria modernă a României*, Editura Didactică și Pedagogică, 1985.

Rosetti, Radu; *Pentru ce s-au răsculat țărani?*, Editura Eminescu, București, 1986.

George SPIRIDON*

**OPERA LITERARĂ A LUI TRAIAN DORZ
ÎN CADRUL OPERAȚIUNII „CANAL-82”**

***The literary work of Traian Dorz
in the operation "Channel-82"***

Abstract: Traian Dorz (b. 25th December 1914 -d. 20th June 1989) – a Romanian Christian poet and leader of the Lord's Army, a spiritual revival movement within the Romanian Orthodox Church – was chased by the Securitate and his religious activity was put under control. His religious writings were intended to be intercepted by the Romanian Communist authorities so as not to be published in Romania or in Western Countries and be then illegally distributed among the Lord's Army members. That is why the Securitate initiated the operation "Channel-82", which ended with arresting Traian Dorz, the Pop brothers, Lucian Rus and Vasile Roșianu.

Keywords: Traian Dorz, Lord's Army, Romanian Orthodox Church, "Channel-82".

*

Traian Dorz¹ prin activitatea sa literară clandestină a dat multe bătăi de cap ofițerilor de Securitate care se temeau pe bună dreptate de tipărirea operei sale în Occident, acest lucru fiind reflectat prin prezența a aproximativ 100 de documente în dosarul de urmărire informativă întocmit de Securitate cu privire la activitatea literară clandestină a lui Dorz din 1977-1982.

Din punct de vedere istoriografic, operațiunea „Canal-82” reprezintă o temă extrem de nouă și inedită, nefiind abordată deocamdată de niciun cercetător. Documentele din arhiva fostei Securități abordează această chestiune atât prin rapoarte întocmite de către ofițerii de Securitate, prin care se încerca interceptarea operei literare a lui Traian Dorz înainte de a putea fi răspândite în rândul ostașilor și de a lua calea spre Occident, cât și prin notele informative din partea informatorilor recrutați din rândul ostașilor. Aceste documente pot fi coroborate cu ușurință cu relatarea lui Dorz din lucrarea *Istoria unei jertfe*, însă trebuie să avem în vedere faptul că Dorz a scris cu ceva timp după petrecerea evenimentelor, deoarece în opera sa apar mici discordanțe în ceea ce privește cronologia evenimentelor care pot fi corectate prin folosirea documentelor. De asemenea, mai trebuie avutE

* Absolvent masterat, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Traian Dorz (n. 25 decembrie 1914, Mizieș, BH - m. 20 iunie 1989, Mizieș, BH) a fost un poet creștin român și conducător al mișcării de renaștere din sânul Bisericii Ortodoxe Române Oastea Domnului după moartea învățătorului Ioan Marini din ianuarie 1947.

în vedere condițiile de presiune la care era supus în perioada scrierii acestei lucrări și bolile de care acesta suferea. Exemplele în acest sens sunt datarea începutului apariției zvonurilor cu referire la averea lui Dorz obținută prin scris - nota informativă a informatorului „Nedelcu” din 8 februarie 1980 infirmă ceea ce Dorz scria că în tot cursul anului 1981 a avut necazuri din partea unor ostași care au lansat zvonuri din invidie cu privire la „averea acumulată” de Dorz pe parcursul a aproximativ 50 de ani de scris² - și data la care au venit ofițerii de Securitate, Dorz spunând că aceștia au venit pe 3 martie 1981: În schimb, declarația olografă și declarația în copie dactilografiată sunt date pe 3 februarie 1981. În cele ce urmează, din punct de vedere cronologic am mers pe baza documentelor prezente în dosar.

O a doua sursă demnă de luat în considerare este mărturia lui Alexandru Pop din Cluj, din 18 noiembrie 2009, unul dintre cei arestați în lotul Dorz din 1982, mărturie publicată în revista „Oastea Domnului”, nr. 5, mai 2010³. De asemenea, o altă mărturie bună de luat în considerare aparține baptistului Victor Negară din Germania, care menționează rolul pe care l-a jucat Dorz în răspândirea literaturii religioase clandestine venită din Occident în România⁴. Din păcate, sursele oficiale ale asociației Oastea Domnului, precum mărturiile lui Alexandru Pop din Cluj⁵, nu au o valoare istorică considerabilă, deoarece aceste mărturii pun accentul pe perioada detenției lui Pop și pe anumite aspecte subiective în privința colaborării sale cu Dorz. În cele ce urmează vom începe prin a aborda evenimentele din anii 1979-1982.

Raportul din 25 iulie 1979 a constituit preludiul acțiunilor Securității de interceptare a literaturii religioase clandestine din anii următori, care purtau nume de cod „Canal-80”, „Canal-81” și „Canal-82”. Ca urmare, Inspectoratul Județean de Securitate Cluj raportează Direcției I, pe 4 august 1979, că agentul veterinar Petru Giurgi din satul Poienile Izei, jud. Maramureș, ar deține cele trei volume de istorie a Oastei Domnului scrise de Traian Dorz și alte materiale religioase pe care le-ar dactilografia pentru răspândire⁶. De aceea, milițienii care se ocupau de urmărirea informativă a lui Petru Giurgi au fost sesizați și au făcut percheziția la domiciliul acestuia, cerându-i lui Giurgi să declare despre materialele religioase pe care le deține. Pe 8 august, Petru Giurgi precizează în declarația sa că Dorz a fost în vizită la el pe 25 martie 1979 și i-a adus cartea *Biblia cu ilustrații pentru ochișori micuți* scrisă de celebrul editor american Kenneth Nathaniel Taylor⁷. În

² Traian Dorz, *Istoria unei jertfe*, vol. IV, Sibiu, p. 97.

³ *** „Cu Hristos în lanțuri”, în *Oastea Domnului*, nr. 5/mai 2010, pp. 20-22.

⁴ Liviu Vălenaș, *Cartea neagră a ceaușismului*, București, 2004, p. 428.

⁵ Aceste mărturii au fost publicate în foiletonul Romeo Petrașciuc, „Mărturii. Fratele Sandu Pop (Cluj-Napoca)”, în *Iisus Biruitorul* nr. 3/2011, p. 3-4, respectiv în *Iisus Biruitorul* nr. 4, p. 3; 6.

⁶ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 4, f. 239.

⁷ *Ibidem*, f. 233. Cartea *Biblia cu ilustrații pentru ochișori micuți* scrisă de Kenneth Nathaniel Taylor (1917-2005) este o prelucrare a Bibliei, incluzând anumite pasaje celebre pentru copii și concepută ca și un studiu biblic pentru copii. De asemenea, are și ilustrații cu privire la

urma percheziției desfășurată la domiciliul lui Petru Giurgi din Poienile Izei din 8 august s-a ridicat cartea *Biblia cu ilustrații pentru ochișori micuți*, negăsindu-se la el manuscrisele de istorie a Oastei Domnului de care se făcuse caz la Inspectoratul Județean de Securitate Cluj.

În legătură cu apariția clandestină a volumului de poezii „Osana, Osana” scris de Traian Dorz, Dorz a trebuit să dea o declarație pe 5 octombrie despre activitatea sa și despre anumite persoane cu care luase contact. Cu privire la tipărirea lucrărilor sale în străinătate, Dorz scria: „Nu cunosc pe nimeni care se ocupă de tipărirea lucrărilor mele. Un consimțământ formal pentru tipărirea acestora nimeni nu mi-a cerut până în prezent. Iar eu n-am avut cum să mă opun. Din aceste lucrări tipărite n-am văzut decât două: *Cîntări nemuritoare* – care deși îmi aparține textul în întregime, - pe copertă nici nu-mi poartă semnătura. Și *Osana* care conține poezii și ilustrații pentru copii. Astfel de lucrări ale mele - compilate, trunchiate, mistificate și nesemnate - am mai văzut în multe lucrări scrise sau înregistrate pe la bapțiști și penticostali, dar acum m-am obișnuit cu astfel de metode. La mine ajung foarte rar și întâmplător câte una din aceste lucrări. Cine le primește n-are interes să le mai dea. Din cele traduse în limbi străine n-am văzut nimic”⁸. Deși părea că nu era de acord cu apariția acestor volume în străinătate, Dorz era bucuros că apăreau publicate chiar și în străinătate, fiind ca o încununare a operei sale ca urmare a eșecurilor repetate de publicare a operei sale la editurile din țară în anul 1977. Tot în privința apariției lucrărilor lui Dorz publicate în Occident și care ajung în țara noastră clandestin, raportul întocmit de Direcția I din 20 noiembrie 1979 relatea că Dorz nu cunoaște cine i-a scos din țară volumul și cine l-a tipărit în Occident, însă materialele redactate de el le-a dat spre consultare mai multor persoane, printre care a fost amintit și baptistul Ioan Maier din București⁹. Tot prin intermediul lui Ioan Maier, baptistul Victor Negară relatează că prin Maier l-a cunoscut pe Dorz, al cărui domiciliu era un punct de sprijin pentru materialele religioase publicate în Occident și aduse clandestin în țara noastră¹⁰.

Anul 1980 a debutat cu zvonuri despre averea lui Traian Dorz printre ostași. De pildă, informatorul „Nedelcu” relatează în nota sa informativă din 8 februarie 1980 despre nemulțumirea preotului Cornel Avramescu din Uroi, jud. Arad, legat de o casă din Hunedoara cumpărată de Ioan Jeler din Chimindia. Preotul Avramescu spunea - conform informatorului „Nedelcu” - că acea casă nu valora 130.000 lei și lansa zvonul că Dorz i-a făcut cadou lui Ioan Jeler acea casă și că Dorz a făcut avere din vânzarea cărților religioase și a bibliilor. Pe lângă acestea, preotul Avramescu susținea că soția lui Ioan

evenimente și personaje biblice atât din Vechiul cât și din Noul Testament. Totuși, ilustrațiile din această carte vor fi folosite de către Traian Dorz în anii 1980 pentru alcătuirea unui album biblic versificat de el pentru copii.

⁸ *Ibidem*, f. 225.

⁹ *Ibidem*, f. 223.

¹⁰ Cf. Liviu Vălenaș, *Cartea neagră a ceaușismului*, București, 2004, p. 428.

Jeler ar fi lucrat „o lungă perioadă de vreme servitoare în casa lui Traian Dorz”¹¹. Informatorul „Negrea Doru” - un ostaș care nu-l agrea deloc pe Dorz - lansa zvonul că Nina Tufan primise cadou de nuntă din partea tatălui ei o casă în valoare de 200.000 lei¹².

Tot în 1980 se intensifică interesul de interceptare a manuscriselor lui Dorz, care circulă clandestin atât în țară, cât și în vederea publicării acestora în Occident, din moment ce din acest an Securitatea a declanșat operațiunea de prevenire a introducerii materialelor religioase ilegal în țară sub numele de cod „Canalul-80”. În acest sens, Inspectoratul de Securitate Bihor trimitea ordin Inspectoratului Județean de Securitate Covasna pe 21 aprilie 1980 prin care i se cerea să-l fileze pe Dorz, care se afla într-o stațiune balneo-climaterică de pe raza județului Covasna, pentru tratarea bolii sale de inimă și de circulație, precizând să informeze Inspectoratul Județean de Securitate Bihor atât cu privire la persoanele care îl vizitează și la activitatea de conducător al Oastei Domnului, cât și la intențiile de scoatere din țară „a unor materiale cu conținut mistico-dușmănos”¹³. Tot în această direcție, în cadrul notei de analiză în dosarul de urmărire informativă „ALECU” din 22 aprilie s-a propus un plan de măsuri de interceptare a materialelor religioase scrise de către Dorz care sunt publicate în Occident, dar mai ales punerea în circulație a unor zvonuri pentru a știrbi autoritatea morală pe care o are Dorz în fața ostașilor¹⁴.

Zvonurile apărute în 1980 au fost infirmate de către Dorz în urma vizitei regulate pe care o făceau ofițerii de Securitate pe 3 februarie 1981. Văzând ofițerii în ce condiții de sărăcie trăia Dorz¹⁵, acestuia i s-a cerut să dea o lungă declarație despre activitatea sa de conducător al Oastei Domnului, despre deplasările în țară din ultimele luni până în momentul scrierii declarației, despre vizitele pe care alții le fac la domiciliul său și despre cazul profesorului Vasile Moisescu din Arad, cel al lui Radu Căpușan din Cluj și cel al lui Viorel Clintoc. Referitor la zvonurile despre el că ar fi acumulat avere în urma activității sale literare, Dorz scria în declarația sa din 3 februarie 1981: „Oricine îmi poate vedea viața mea și cât de materialist am fost, că după 50 de ani de activitate literară, în urma căreia numai drepturile de autor, după lucrările tipărite, ar fi fost legal să mă facă să am și eu măcar și o casă ca lumea. Dar se știe în ce condiții locuiesc, mă hrănesc și mă îmbrac. Condiții asemenea ultimului consătean al meu, dacă nu și sub ale acestuia. Dar nu mă plâng, însă cine se interesează de cinstea unui om, trebuie să aibă în vedere ce poate fi dovedit și ce nu, din cele ce se vorbesc despre el, intenționat sau nu”¹⁶, arătând condițiile mizere în care trăia.

¹¹ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 5, f. 2.

¹² *Ibidem*, f. 4.

¹³ *Ibidem*, f. 5.

¹⁴ *Ibidem*, ff. 6-6v.

¹⁵ Pentru detalii, vezi Traian Dorz, *Istoria unei jertfe*, vol. IV, Sibiu, 2002, pp. 100-102.

¹⁶ *Ibidem*, f. 45.

Cu toate acestea, ofițerii care instrumentau cazul lui Traian Dorz considerau în cadrul notei raport din 4 septembrie 1981 că a intrat în contact cu așa-zise „elemente ostile din țară și străinătate”, prin care a scos în exterior o parte din manuscrisele sale pentru publicare¹⁷. În declarația lui Dorz din 7 octombrie 1981 specifica că i-au fost aduse 55 de exemplare de *Cântări nemuritoare* către un necunoscut. Desigur că această lucrare și altele au fost trimise prin mai mulți bapțiști și penticostali care s-au stabilit în Occident. Tot în această declarație, Dorz relatează că mai așteaptă din Occident volumul de poezii *Cântă-mi mamă* care să cuprindă poeziile însoțite de ilustrații precum volumul de poezii *Osana, Osana*¹⁸.

În anul 1982 s-a dat startul operațiunii „Canalul-82” pentru prevenirea introducerii materialelor religioase ilegale în țara noastră, la care au fost implicați Traian Dorz împreună cu frații Augustin și Alexandru Pop din Cluj, Lucian Rus din Alba Iulia și Vasile Roșianu din Sibiu. Dorz scria în *Istoria unei jertfe*, volumul IV că în data de 12 februarie 1982, cu ocazia adunării ostașilor la mormântul preotului Iosif Trifa a aflat de la Vasile Roșianu că îi sunt aduse niște cărți religioase. La auzul acestei vești, Dorz s-a bucurat, însă din cauza lipsei de mijloace cu care să le poată duce și a frigului a amânat ridicarea cărților sale cu o altă ocazie. Această ocazie a venit pe 26 februarie 1982, când Dorz a venit la Cluj în vizită la fiul său Viorel Dorz, iar a doua zi s-a întâlnit cu frații Augustin și Alexandru Pop, stabilind în comun acord să meargă la Sibiu pe 6 martie 1982. Pe data de 6 martie, la orele 16.30, Dorz s-a întâlnit la mormântul preotului Trifa cu frații Pop, Petru Giurgii din Poienile Izei, jud. Maramureș și cu Gheorghe Pușcașu din Brașov. Întâlnirea a durat circa 30 de minute, plecând cu mașinile până la domiciliul lui Vasile Roșianu pentru a transporta cărțile. Dorz s-a înțeles cu ceilalți ca sacii cu materialele religioase publicate în Occident să rămână la Alexandru Pop din Cluj până când Dorz va reveni la Cluj din perioada tratamentului din stațiunea din Covasna¹⁹.

În documentele din arhiva fostei Securități observăm vigilența autorităților din moment ce au existat și în anii 1980-1981 cazuri de introducere ilegală a bibliilor și a scrierilor religioase venite din Occident. Cu acest prilej, promptitudinea autorităților de depistare a rețelelor de contrabandă a literaturii religioase se vede clar atât în raportul întocmit de Inspectoratul Județean de Securitate Alba din 1 martie 1982²⁰, cât și în raportul trimis de Inspectoratul Județean de Securitate Alba către Direcția I din 9 martie 1982²¹. Informatorul „F. Gigorescu” menționa în nota sa

¹⁷ *Ibidem*, f. 65.

¹⁸ *Ibidem*, f. 67-67v.

¹⁹ Traian Dorz, *op. cit.*, p. 109-110.

²⁰ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 5, f. 85.

²¹ *Ibidem*, ff. 86-87. În cadrul acestui raport se amintește controlul autoturismului lui Augustin Pop și descoperirea de către autorități a cinci saci ce conțineau materiale religioase introduse clandestin în țara noastră. Urmarea acestui control a fost percheziția domiciliului

informativă din 18 martie 1982 că Dorz primea cărți religioase tipărite în Occident, precum *Cântări nemuritoare* și *Cântările Domnului*, și anumite cărți care aparțineau diverselor culte neoprotestante²². Cu toate acestea, pe 22 martie 1982 Direcția I trimitea un ordin Inspectoratului Județean de Securitate Alba prin care se specifica anchetarea lui Traian Dorz și a celorlalți participanți care au contribuit la transportarea și distribuirea ilegală a literaturii religioase clandestine²³. Tot cu privire la acest lucru, raportul trimise de Inspectoratul județean de Securitate Alba către Inspectoratul Județean de Securitate Bihor din 23 martie 1982 precizează rolul pe care l-a avut Dorz în introducerea materialelor religioase editate în Occident clandestin în țara noastră din cadrul operațiunii „Canalul-82”²⁴.

În perioada în care Dorz se afla în tratament la Covasna, el lucra la scrierea volumului 10 din *Cântări nemuritoare*, reușind să-l termine de scris din moment ce fusese informat de percheziția mașinii lui Augustin Pop din Cluj, al domiciliului lui Vasile Roșianu, cel al lui Gheorghe Pușcașu și cel al lui Lucian Rus. În perioada rapoartelor menționate mai sus, un milițian din Covasna i-a comunicat lui Dorz ca după terminarea tratamentului în stațiune să se prezinte la Miliția municipiului Alba Iulia pentru a da declarații cu privire la introducerea clandestină atât a diverselor materiale religioase, cât și a volumelor de poezii religioase aparținând lui Dorz. În seara zilei de 30 martie Dorz a venit în Alba Iulia pentru ca în dimineața zilei următoare să se prezinte la miliție, stând peste noapte la domiciliul lui Lucian Rus din Alba Iulia, de la care a aflat ceea ce se petrecuse în timpul percheziției din locuința acestuia.

Pe 31 martie Dorz s-a prezentat la Miliție pentru a fi anchetat cu privire la introducerea operei sale publicată în Occident și la răspândirea acesteia, trebuind să dea o declarație despre aceste lucruri. Ancheta sa a durat timp de patru zile, deoarece ofițerii anchetatori au fost interesați de istoria mișcării de renaștere spirituală Oastea Domnului de la începuturi până în acel moment și de activitatea literară a lui Dorz. În urma acestei anchete în dosarul de urmărire informativă a lui Traian Dorz există două declarații date 31 martie, respectiv 2 aprilie 1982. În declarația din 31 martie 1982, Dorz povestește cum s-au desfășurat evenimentele din 12 februarie și din 6 martie, inclusiv cui a dat manuscrisele sale care au fost în cele din urmă publicate în Occident și cum au ajuns materialele la el²⁵. Declarația lui Dorz din 2 aprilie 1982 cuprinde atât istoria Oastei Domnului de la începuturi până la începutul anului 1982, cât și activitatea literară a lui Dorz pe scurt²⁶. Această declarație de 15 pagini este însoțită de o anexă în

lui Vasile Roșianu din Sibiu, cel al lui Gheorghe Pușcașu din Brașov și cel al lui Lucian Rus din Alba Iulia.

²² *Ibidem*, f. 88.

²³ *Ibidem*, f. 89.

²⁴ *Ibidem*, ff. 90-90v.

²⁵ *Ibidem*, ff. 95-97.

²⁶ *Ibidem*, ff. 98-105.

care prezintă despre Viorel Trifa și despre perioadele de detenție pe care le-a cunoscut²⁷. În cele din urmă, în declarația lui Dorz din 8 aprilie sunt prezentate pe scurt evenimentele din 1981 până la 6 martie 1982, când a fost confiscată literatura religioasă care a fost găsită la persoanele menționate mai sus. Interesantă este încheierea acestei declarații: „Toată ancheta s-a terminat cu concluzia de trimitere în judecată. Mi s-a spus că în termen de o lună vom fi judecați, după care mi s-a dat drumul acasă”²⁸.

Deși i s-a spus că el împreună cu frații Pop, cu Vasile Roșianu și cu Lucian Rus vor fi judecați în luna mai, pe 29 iunie cei cinci au fost judecați, fiind siliți să se apere singuri din moment ce au fost luați prin surprindere ca să nu poată avea avocați. Alexandru Pop din Cluj relatează pe 18 noiembrie 2009 că Dorz nu a acceptat avocat din oficiu²⁹, deoarece Dorz știa din experiența procesului din 18 noiembrie 1959 că avocații se limitau în mare parte la formularea de scuze pentru pretensele delictive ale acuzatului³⁰. Prin urmare, atât Dorz cât și ceilalți au fost nevoiți să se apere singuri, răspunzând la întrebările puse de președinta completului de judecată și de procuror³¹.

După proces, au fost lăsați liberi pentru a se descoperi rețeaua de introducere a literaturii religioase în țară, fără succes însă datorită faptului că Alexandru Pop a mâncat documentele care conțineau informații cu ascunzătorile pachetelor de cărți și broșuri religioase editate în Occident și adresele persoanelor de contact³². Sentința de condamnare a lotului Dorz a aplicat în cazul lui Dorz o condamnare de 2 ani de închisoare. Lucian Rus și Vasile Roșianu au fost condamnați la 1 an și 2 luni de închisoare, iar frații Pop la 1 an de închisoare pentru încălcarea legii presei³³. Totodată, secția franceză a organizației pentru apărarea drepturilor omului Amnesty International a trimis în august 1982 o telegramă președintelui RSR Nicolae Ceaușescu, prin care îl informa de cazul celor cinci arestați din cadrul operațiunii „Canalul-82” și i-a sugerat acestuia ca „în cazul în care s-au inițiat astfel de proceduri penale în legătură cu exercitarea neviolentă a

²⁷ *Ibidem*, ff. 106-106v.

²⁸ *Ibidem*, ff. 110-112v.

²⁹ *** *Cu Hristos în lanțuri* în „Oastea Domnului” nr. 5/ mai 2010, p. 21.

³⁰ Cf. Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, 1997, p. 77.

³¹ Pentru detalii cu privire la desfășurarea procesului din 29 iunie 1982 vezi Traian Dorz, *op. cit.*, pp. 126-131.

³² *** *Cu Hristos în lanțuri* în „Oastea Domnului” nr. 5/ mai 2010, p. 20.

³³ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 5, f. 120. Radiograma trimisă de Inspectoratul Județean de Securitate Alba către Direcția I din 15 iulie 1982 precizează că întrucât cele cinci persoane nu au depus recurs s-au emis mandate de arestare pe numele lor după expirarea termenului de depunere a cererii pentru recurs. De fapt Dorz scria: „Totul se petrecuse deci până la capăt acoperit, șiret, viclean și nelegiuit, pe neașteptate, fără nici un termen de lămurire, de clasificare, spre a fi luați prin totală surprindere, ca să nu avem nici un fel de posibilitate de a ne lua vreo măsură salvatoare. *Eram deci condamnați fără nici un drept de recurs, fără nici o posibilitate de apărare* (subl. n.)” (Traian Dorz, *op. cit.*, p. 134). După cum am observat, s-a făcut un abuz prin faptul că celor cinci nu li s-a trimis o notificare prin care puteau cere recurs.

dreptului lor la libertăți religioase, să fie retrase învinuirile și să fie oprite urmărirea penale”³⁴. Desigur că autoritățile române aveau cunoștință de această telegramă, tocmai prin scrisoarea adresată de ministrul de Externe Ștefan Andrei către ministrul de Interne George Homoștean din 10 august, prin care îi cerea celui din urmă spre informare³⁵. Cu toate acestea, la ordinul lui George Homoștean, șeful Direcției I Aron Bordea a întocmit un raport în care trece în revistă condamnarea celor cinci că difuzau cărți și broșuri religioase cu așa-numit „conținut necorespunzător” provenite din străinătate care urmau a fi difuzate pe raza județului Alba, precizând că aceștia au fost judecați în stare de libertate la Judecătoria din Alba Iulia, care a pronunțat sentința de condamnare cuprinsă între 1-2 ani de închisoare³⁶. Pe lângă telegrama trimisă de secția franceză a Amnesty International către Nicolae Ceaușescu, la sfârșitul anului 1982 a fost publicat un articol în publicația lunară franceză „Service Orthodoxe de Presse” numărul 72 din noiembrie 1982 cu titlul *Arestarea unor membri ai „Oastei Domnului”*, în care face public opiniei publice occidentale cazul lui Dorz și precizează sănătatea subredă a acestuia³⁷. Prin urmare, acest articol a creat presiuni internaționale asupra României, situație care s-a repetat în urmă cu cinci luni în urmă pentru eliberarea celor arestați ca urmare a operațiunilor „Canalul-80” și „Canalul-81”³⁸. Astfel, Dorz și ceilalți patru au fost eliberați în urma Decretului nr. 349/29 decembrie 1982³⁹.

Consecința presiunilor exercitate asupra României și a eliberării lotului Dorz din arest a fost publicarea articolului „Procesul întunericului - mercenarii fanatismului”, semnat de Șerban Cionof în „Scânteia Tineretului” din 3 februarie 1983, care dezavuează informațiile venite din mass-media occidentală despre cazul lui Traian Dorz și al celor patru colaboratori ai acestuia. Totodată, articolul prezintă despre mișcarea de renaștere spirituală „Oastea Domnului” din cadrul BOR ca fiind o „sectă” ilegală și cuprinde informații denigratoare la adresa lui Dorz și a operei sale. Informațiile din acest articol prezintă în conformitate cu ideologia comunistă prezentă de altfel și în rapoartele Securității⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*, f. 126.

³⁵ *Ibidem*, f. 125.

³⁶ *Ibidem*, ff. 128-128v.

³⁷ *Ibidem*, f. 137.

³⁸ Adrian Nicolae Petcu (coord.), *Partidul, Securitatea și Cultele*, București, 2005, p. 384.

³⁹ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 6, f. 12.

⁴⁰ Pentru detalii cu privire la conținutul acestui articol vezi Traian Dorz, *op. cit.*, pp. 168-170.

Bibliografie

****Cu Hristos în lanțuri*, în „Oastea Domnului” nr. 5/mai 2010, pp. 20-22.

ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 41398, vol. 4-6.

Dorz, Traian, *Istoria unei jertfe*, vol. IV, Sibiu, 2002.

Petcu, Adrian Nicolae (coord.), *Partidul, Securitatea și Cultele*, București, 2005.

Petrașciuc, Romeo, *Mărturii: fr. Sandu Pop (Cluj-Napoca)* în „Iisus Biruitorul” nr. 3/2011, pp. 3-4; „Iisus Biruitorul” nr. 4/2011, p. 4; 6.

Vălenaș, Liviu, *Cartea neagră a ceaușismului*, București, 2004.

Alina COZMA*

VIATA UNUI DECRET: 770/1966

Life of a Decree: 770/1966

Abstract: *In Romania, the period between 1948 and 1989 was very important due to the state intervention in the private life of the population. In Eastern Europe, Romania was not the only country interested in the demographic indicators, but it attracted the world's attention, being an extreme case, especially due to its aggressive pro-natalist policy. This demographic policy had as a central element a severe restriction of abortions through the decree 770/1966 and a restriction of divorces, accompanied by the lack of promotion of modern contraceptive measures. Generally, Romania state promoted a policy that was more interested in economic success of the Communist state than in the specific needs of women. These drastic elements of the pro-natalist policy were applied and supervised by an entire repression system, which also implied the medical and legal systems, as well as the police.*

Keywords: *Socialism, demography, abortion, divorce, propaganda, fear, women as source of life, birth as miracle of nature, contraception measures, militia.*

*

„Un întreg popor
Nenăscut încă
Dar condamnat la naștere,
Foetus lângă foetus,
Un întreg popor
Care n-aude, nu vede, nu înțelege,
Dar înaintea
Prin trupuri zvârcolite de femei,
Prin sânge de mame
Neîntrebat”¹

Statele socialiste, bazate pe economii planificate, și-au urmărit asiduu țelurile revoluționare prin masive proiecte de inginerie socială. Lipsite de baza de capital a economiilor de piață, economiile socialiste au fost dependente de disponibilitatea forței de muncă. Mobilizarea și controlul

* Masterand anul I, specializarea *Spațiul românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Ana Blandiana, *Cruciada copiilor*, apud Lavinia Betea, *Victimele decretului antiavort*, în „Magazin Istoric”, Anul XXXVIII, serie nouă, nr.5 (446), mai 2004, p. 11.

populației au căpătat astfel o importanță strategică fundamentală pentru maximizarea potențialului de dezvoltare, iar atenția acordată fenomenelor demografice a fost esențială pentru consolidarea intereselor naționale pe termen lung. Pentru a răspunde cerințelor relativ mari de forță de muncă ale acestor economii, reproducerea forței de muncă a devenit un element prioritar al planificării. Planificarea a vizat toate aspectele vieții sociale, nu numai economia.

În următoarele rânduri, vom schița profilul demografic istoric al României dinainte de ascensiunea lui Ceaușescu, iar apoi politica pronatalistă implementată de Ceaușescu.

În perioada interbelică, dezvoltarea capitalismului s-a produs lent într-o țară predominant agrară. Rata natalității reflecta parțial structura rurală a populației, norma fiind de patru copii pentru fiecare familie. Dar ravagiile celui de-al doilea război mondial, precum și ocuparea țării de către trupele sovietice și instalarea puterii comuniste au produs nesiguranță și teamă în rândurile populației din România. Ritmul dinamic al schimbărilor socio-economice din prima perioadă a dominației comuniste, ce a avut ca rezultat îmbunătățirea sistemului public de îngrijire a sănătății, urbanizarea, industrializarea, colectivizarea și educația de masă, inclusiv a femeilor, a contribuit, de asemenea, la scăderea ratei natalității. Pentru corectarea acestei situații avortul a fost restricționat între 1948 și 1957².

Pentru prima dată în România comunistă, avortul a fost interzis în 1948, această măsura având ca model legislația Uniunii Sovietice, stat care făcuse acest lucru în 1936. În România nu a fost elaborată o lege specială anti-avort. Întreruperea de sarcină a fost penalizată și considerată infracțiune prin introducerea articolului 482 în Codul Penal din 1948. În prima parte a articolului se preciza că „acela care prin orice mijloace, provoacă întreruperea cursului normal al sarcinii, comite delictul de avort și este pedepsit”. Pedepsele variau dacă femeile care avortau erau căsătorite sau nu. Dacă delictul era săvârșit de însuși femeia însărcinată necăsătorită sau dacă aceasta consimțea ca altcineva să i-l provoace, ea suferea pedeapsa închisorii corecționale de la 3 la 6 luni, iar dacă femeia era căsătorită, cu închisoare corecțională de la 6 luni la un an. Pedepse se aplicau și acelor care efectuau avortul. În cazul în care în urma avortului femeia însărcinată suferea vreo infirmitate, pedeapsa se mărea, vinovatul trebuind să facă închisoare de la 1 la 3 ani, iar dacă femeia murea în urma avortului pedeapsa era închisoarea corecțională de la 3 la 5 ani³. Deoarece opțiunile de planificare familială erau limitate la metodele tradiționale și la avortul ilegal, acesta din urmă a rămas o obișnuință și era efectuat, mai mult sau mai puțin, cu știința autorităților române⁴.

² Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Traducere de Marilena Dumitrescu, București, Humanitas, 2000, p. 32.

³ Cristina Liana Olteanu, Elena Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *Femeile în România Comunistă: Studii de istorie socială*, București, Politeia-SNSPA, 2003, pp. 184-185.

⁴ Gail Kligman, *op. cit.*, p. 57.

În 1955 avortul fusese legalizat în Uniunea Sovietică, implicit și România va copia măsura respectivă. George Pavel Vuza, prim-loctiitor al procurorului general al R.P.R în perioada 1954-1958, își asumă în cartea sa de memorii meritul de a fi stat la baza liberalizării avorturilor din 1957, prin inițierea unui proiect de decret-lege înaintat conducerii politice. Conform lui Vuza, un argument esențial pentru adoptarea noii legislații, adus la ședința Consiliului de Miniștri, a fost legat de exemplul sovietic.

Natalitatea, în perioada ce se întinde până în 1966, nu a cunoscut o preocupare explicită: factorul de producție, „populația”, nu reclama măsuri pronataliste. Existența unui rezervor uriaș, suprapopulația relativă de la sate, părea suficientă pentru industrializarea „socialistă”, cu atât mai mult cu cât cooperativizarea agriculturii, mecanizarea acesteia, aveau să „elibereze” cantități suplimentare de forță de muncă. În cel mai rău caz mai putea fi folosită o resursă: femeile casnice, care, „eliberate”, emancipate, dobândind un statut de egalitate în drepturi cu bărbații, trebuiau „atrase” în munca socialistă⁵.

Fără campanii de presă și fără vreun preambul care să specifice motivele, în septembrie 1957, în România a fost legalizat avortul la cerere, cu precizarea că vor fi sancționate „numai întreruperile de sarcină efectuate în afara unor instituții medicale sau sanitare, ori de către o persoană care nu are calificarea necesară⁶. Spre deosebire de alte țări din lagărul comunist, în România întreruperea sarcinii era supusă unui demers simplu. Fiecare avort realizat se nota în registrul medical cu numele femeii în cauză, vârsta, ocupația și numărul de avorturi anterioare (chiar și fără a se verifica veridicitatea lor). În aceste condiții, medicii reușeau să facă până la zece întreruperi pe zi și lucrau și în schimburi⁷. Femeile puteau solicita întreruperea unei sarcini nedorite în primele trei luni, fără a fi nevoie de aprobarea unei comisii ce se ocupa de avorturi⁸.

Decizia guvernului a favorizat într-un anumit fel familia, care trecea printr-o perioadă în care situația economică și îndeosebi nivelul de trai erau deficitare. Situația precară din punct de vedere socio-economic a favorizat însă scăderea natalității. În 1958, după un an de la legalizarea avortului, s-au înregistrat, conform unor estimări, circa 112.000 întreruperi de sarcină. 70-

⁵ Vladimir Trebici, *Genocid și Demografie*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 69.

⁶ Lavinia Betea, „Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială”, în A. Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Polirom, Iași, 2004, p.248.

⁷ Elena Lorena Anton, *La mémoire de l'avortement en Roumaine communiste. Une ethnographie des formes de la mémoires du pronatalisme Roumain*, teză de doctorat, p. 67 variantă online pe http://www.google.ro/#hl=ro&scient=psyab&q=elena+lorena+anton+la+memoire+&oq=elena+lorena+anton+la+memoire+&aq=f&aql=&gs_l=serp.3...81511.86524.0.86820.16.14.2.0.0.0.175.1861.2j12.14.0...0.0.NcRF1FhNIKE&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf,.cf.osb&fp=78do82ofoad15010&biw=1366&bih=673.

⁸ Henry P. David, Nicholas H. Wright, *Abortion Legislation: The Romanian Experience in „Studies in Family Planning”*, Volume 2 Number 10, October 1971, Institution Population Council, New York, p. 205 variantă online pe <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED063141.pdf>.

75% din femeile care au suferit avorturi legale se aflau între vârsta cuprinsă de 21-30 de ani. Aproximativ 8-10% au fost femei de 20 de ani sau mai tinere. Mai mult de 50% dintre femei au avut patru sau mai multe avorturi anterioare⁹.

Această atitudine binevoitoare a statului român în fața dreptului femeilor de a decide singure dacă vor sau nu să aibă copii se poate interpreta în două moduri diferite: majoritatea istoricilor români consideră că în perioada ce a urmat morții lui Stalin, în România s-a produs fenomenul desovietizării, care a constatat în desprinderea României din orbita Uniunii Sovietice și în promovarea atât pe plan intern, cât și pe plan extern a unei politici naționale, politică ce corespundea mai bine intereselor țării noastre. În timpul desovietizării s-ar fi produs o îmblânzire a măsurilor coercitive (eliberarea deținuților politici, epurarea securității staliniste prin îndepărtarea cadrelor acesteia de origine neromână etc.). Potrivit acestei teorii, am fi înclinați să credem că liberalizarea avortului, survenită în 1957, făcea parte din măsurile luate de conducătorii comuniști români în vederea restabilirii unui climat social mai blând. Cercetătoarea americană Gail Kligman explică această decizie de legalizare a avortului luată de statul român prin faptul că „majoritatea țărilor din sfera de influență sovietică au început să introducă legislația de liberalizare a avortului în 1956, mișcarea fiind din nou interpretată de unii specialiști ca o copiere de către țările satelit a inițiativelor sovietice”¹⁰.

Avortul la cerere fusese legalizat la 30 septembrie 1957 și devenise mijlocul principal de planificare familială în România lui Dej. Lipsa unei educații privind reproducerea, absența mijloacelor contraceptive și faptul că doar o mică parte din populație avea cunoștințe despre utilizarea lor se contabilizează în amploarea pe care o iau întreruperile de sarcină în prima jumătate a anilor '60¹¹. Dacă în 1959 numărul de chiuretaje era de 578.000, în numai 5 ani această cifră se dublează, înregistrându-se circa 1.115.000 de intervenții în 1965. Chiar în condițiile liberalizării avorturilor, extrem de multe întreruperi de sarcină au fost efectuate în afara unităților medico-sanitare, iar numărul lor a fost imposibil de contabilizat. Liberalizarea avortului și dezvoltarea rapidă a sistemului public de sănătate au accelerat scăderea natalității.

⁹ *Ibidem*, p. 206.

¹⁰ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 186.

¹¹ Corina Doboș, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu, Vol.1: O perspectivă comparativă*, Iași, Polirom, 2010, p. 115.

Tabelul 1
Dinamica ratei fertilității: nașteri vii la 1.000 de femei, între 1956-1966

1956	89,9
1958	81,9
1960	73,9
1962	68,4
1964	59,9
1966	55,7

Sursa: Comisia Națională de Statistică, Anuarul statistic, 1995, p. 112¹².

Într-o societate unde avorturile erau libere și extrem de ieftine (oficial, prețul unei asemenea intervenții era de 33, 5 lei, echivalentul a două zile de muncă cu un salariu mediu) și în care, în consecință, nu există nici un fel de cultură a planningului familial, un întreg aparat represiv, Miliție, Procuratură, delatori, s-a abătut dintr-o dată asupra tuturor cuplurilor din România. Femeile au pășit cele dintâi în paradisul socialismului „multilateral” și acest lucru s-a întâmplat la o dată la care societatea continua să spere în liberalizarea și umanizarea sistemului¹³.

În cursul anului 1966, ca urmare a creșterii numărului întreruperilor de sarcină, autoritățile române au luat inițiativa creării unei comisii însărcinate cu elaborarea unui raport privind situația natalității din România. Raportul în cauză constata faptul că, după anul 1960, sporul natural al populației se redusese într-un mod accentuat, în 1965 natalitatea era de 14,6%, indicator ce nu asigura nici măcar reproducerea simplă a populației, adică un copil de sex feminin de fiecare femeie, în perioada ei de fertilitate 15-49 de ani, comparativ cu 23,9% în 1948 și 29,5% în 1938. Între factorii care contribuiseră la o atare situație erau, în primul rând, factorii sociali-economici, care au condus la întârzierea constituirii familiei: fenomenul migrației de la sat la oraș ca urmare a industrializării și urbanizării, integrarea unui număr tot mai mare de femei în producție, munca în schimburi a acestora, lipsa locurilor în creșe, lipsa spațiului locativ urban. Ajutoarele materiale stimulative pentru familiile cu mulți copii erau considerate insuficiente, iar cuplurile manifestau o tendință tot mai accentuată de confort, de îmbunătățire a nivelului de trai, cu reflectare directă în reducerea dimensiunilor familiei. Raportul semnalează ca factori

¹² Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, *Situația femeii în România*, București, Ed. Expert, p. 78 variantă online pe http://www.google.ro/#hl=ro&client=psy-ab&q=Zamfir%2C+Elena%3B+Zamfir%2C+C%C4%83t%C4%83lin%2C+Situa%C5%A3ia+femeii+%C3%AE+n+Rom%C3%A2nia%2C+&oq=Zamfir%2C+Elena%3B+Zamfir%2C+C%C4%83t%C4%83lin%2C+Situa%C5%A3ia+femeii+%C3%AE+n+Rom%C3%A2nia%2C+&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=hp.3...71502.72510.1.73505.4.4.0.0.0.154.544.0j4.4.0...0.0.ubcW_GiqI10&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf.,cf.osb&xfp=a9a72519c386ce06&biw=1366&bih=673.

¹³ Zoe Petre, *Promovarea femeii sau despre destructurarea sexului feminin*, apud Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Univ. București, București, 1995, p. 33.

demografici și scăderea nupțialității (numărul de căsătorii) și creșterea ratei divorțialității¹⁴.

Statul și-a exercitat autoritatea paternalistă asupra familiei prin mijloace variate, inclusiv prin legislația de reglementare a divorțului. Au fost adoptate legi care au făcut tot mai dificilă dezmembrarea familiei. La nivelul anului 1964, în România la cinci căsătorii încheiate exista un divorț, iar în proporție de 70% acesta avea loc în familiile fără copii. Aproximativ o treime dintre căsnicii erau desfăcute în primii doi ani. S-a avut în vedere, pentru a se evita dezmembrarea familiei, îngreunarea procedurilor de divorț, amânarea pronunțării sentințelor până la trei luni în speranța împăcării părților, mărirea taxelor de timbre pentru cererea de divorț etc. Aceste propuneri vor lua forma Decretului 779/1966 care prevedea limitarea desfacerii căsătoriilor. Se promova astfel o familie întărită, care urma să devină spațiul privilegiat de reproducție¹⁵. Efectul decretului restrictiv a fost evident, deoarece în 1967 s-au înregistra 48 de divorțuri, față de anul 1966, când numărul acestora ajunsese la 25 804¹⁶.

În 1972 a fost formulat oficial rolul vital al familiei în construirea socialismului: „fiecare trebuie să înțeleagă că are răspunderi față de societate, inclusiv răspunderea de a lăsa urmași. [...] tineretul trebuie crescut într-un spirit sănătos, de răspundere față de societate, față de familie. [...] nu ne poate lăsa indiferenți ceea ce se întâmplă în familie, felul cum se căsătoresc sau cum se descăsătoresc unii tineri”. Spiritul de familie este o celulă de bază a societății și i-a legat dintotdeauna pe soți, „a dat sentimentelor de dragoste o bază trainică și, în același timp, a fost unul dintre factorii hotărâtori ai vitalității națiunii noastre”.

Divorțul reprezenta o opțiune numai atunci când relația dintre soț și soție era considerată iremediabil deteriorată, iar căsătoria respectivă nu mai putea funcționa în nici un caz. Tribunalele au fost instruite să cântărească atent circumstanțele agravante, inclusiv durata căsătoriei și dacă erau afectate sau nu interesele eventualilor copii¹⁷. Păstrarea unității „familiei” era considerată fundamentală pentru realizarea obiectivelor politicii demografice a regimului. Era, de asemenea, esențial să fie luate toate măsurile pentru ca această familie să cuprindă mulți copii.

Însă factorul important ce a influențat în sens negativ nivelul și dinamica natalității a fost cel legat de întreruperile de sarcină la cerere. În România începutului de an 1966, conducerea Partidului Comunist a perceput scăderea natalității ca pe o problemă și chiar una gravă. În februarie 1966, mai mulți demografi și statisticieni au realizat un „Studiu privind situația

¹⁴ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 118.

¹⁵ *Ibidem*, p. 118.

¹⁶ Cornelia Muresan, *L'évolution démographique en Roumanie : tendances passées (1948-1994) et perspectives d'avenir (1995-2030)* In: „Population”, 51e année, n°4-5, 1996, p.824 variantă online pe http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/pop_0032-4663_1996_num_51_4_6185.

¹⁷ Gail Kligman, *op. cit.*, p. 62.

natalității din Republica Socialistă România”. Scopul studiului nu era acela de a cerceta problema, ci de a oferi un pretext pentru o decizie care urma să se ia indiferent de rezultatul documentării.

Studiul a fost finalizat la începutul lunii iulie și difuzat membrilor Comitetului Executiv al CC al PCR la 26 iulie 1966, cu referatul Secției de Învățământ și Sănătate a CC al PCR. Forma finală a studiului conținea o lucrare de 25 de pagini intitulată „Studiu privind situația natalității din Republica Socialistă România și măsuri pentru redresarea natalității din țara noastră” și un material de aproape 30 de pagini intitulat „Reglementarea întreruperilor de sarcină”. Cel de-al doilea material conținea deja un proiect de decret privind reglementarea întreruperilor de sarcini, semnat de ministrul Sănătății, și instrucțiuni detaliate de aplicare a acestui decret. Prevederile proiectului de decret sunt însă departe de forma adoptată de Consiliul de Stat al R.S.R și publicată în Buletinul Oficial la 1 octombrie 1966. Diferența esențială dintre cele două texte este că proiectul de decret prezentat membrilor Comitetului Executiv de către Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale, la 26 iulie 1966, nu interzicea avortul, ci specifica doar că „întreruperile de sarcină la cerere se pot efectua numai în instituțiile sanitare de specialitate, în cazurile când există motive medicale sau medico-sociale”. Folosirea contraceptivelor era considerată cea mai potrivită și sigura metodă de planning familial. Insuficiența lor pe piață, precum și lipsa unei educații pentru utilizarea lor, le făceau inaccesibile pentru majoritatea populației. În aceste condiții, avortul a rămas cel mai răspândit mijloc de control al nașterilor, cu efecte negative asupra stării de sănătate a femeii.

„Studiu privind situația natalității din Republica Socialistă România” era mult mai puțin agresiv decât legislația adoptată doar două luni mai târziu, pentru că nu încearcă să impună ideea controlului legislativ al comportamentului reproductiv al cetățenilor României și, mai ales, al femeilor, ci propunea diverse metode de stimulare a natalității¹⁸. Studiul preciza 11 propuneri de măsuri pentru redresarea natalității în România, printre care acordarea unei prime de naștere; creșterea numărului de locuri în creșe și îmbunătățirea lor; prelungirea concediului postnatal pentru salariatele mame; creșterea producției de mijloace anticoncepționale; îmbunătățirea legislației în vigoare în scopul redresării natalității¹⁹.

Erau propuse, de asemenea, programe pentru susținerea unor activități cultural-educative, care trebuiau să contribuie la formarea unei „opinii de masă în favoarea natalității”. Astfel, Ministerul Învățământului urma a se ocupa de introducerea de lecții de educație sexuală a tineretului și consolidarea familiei. Secțiile de Sănătate și Prevederi Sociale ale Sfatului

¹⁸ Raluca Maria Popa, *Corpuri femeiești, putere bărbătească. Studiu de caz asupra adoptării reglementărilor legislative de interzicere a avortului în România comunistă (1966)*, în Oana Băluță (ed.), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, Iași, Polirom, 2006, p. 97-98.

¹⁹ *Ibidem*, p. 99.

Populare în colaborarea cu organizațiile sindicale de femei și tineret urmau să desfășoare acțiuni cultural-educative privind maternitatea, viața de familie, creșterea și educarea copiilor. Misiunea Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă era aceea de a „elabora lucrări originale (filme, piese de teatru), care să trateze probleme ale familiei, maternității”²⁰.

Existau și trei note anexate studiului: ministrul Sănătății oferea în nota sa noi argumente în favoarea măsurii propuse în „Studiu”, de introducere a unei „majorări de impozite pe salarii și pe alte venituri pentru cetățenii necăsătoriți, apti de muncă, începând de la vârsta de 25 de ani, și pentru capii de familie fără copii”. Într-o altă notă, secretarul Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (UGSR) sublinia necesitatea creșterii numărului de locuri în creșe și grădinițe și, de asemenea, se arăta că este necesar ca familiile să fie stimulate material, prin creșterea alocației de stat pentru copii. Comitetul de Stat al Planificării și Comitetul de Stat pentru Problemele de Muncă și Salarii introduc și ele o notă specială. Cele două instituții susțineau că „e necesar să se prevadă că sarcina poate fi întreruptă și la femeile necăsătorite; de asemenea, considerau că la femeile căsătorite trebuie să se ia în considerare și condițiile locative, precum și condițiile materiale, care pot justifica întreruperea sarcinii”. Propunerile de măsuri mai sus menționate au fost aspru criticate, în dezbaterile ulterioare din Comitetul Executiv al C.C al P.C.R., tocmai pentru că nu prezintă întreruperile de sarcină drept principal motiv al scăderii dramatice a natalității și nu propun în primul rând interzicerea acestora.

„Studiul privind situația natalității” și „Reglementarea întreruperilor de sarcină” au fost dezbătute de Comitetul Executiv în ședința din 2 august 1966, în care Nicolae Ceaușescu își exprima mulțumirea de a fi deschis în sfârșit discuția despre situația natalității în România, la nivelul Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. La întâlnirea Comitetului Executiv al C.C al P.C.R. din 2 august 1966, mai mulți tovarăși au argumentat că în „Studiul privind situația natalității din Republica Socialistă România” problema gravă a scăderii natalității sub pragul de înlocuire demografică nu este suficient de clar atribuită liberalizării avortului din 1957. Motivul pentru care Nicolae Ceaușescu și susținătorii săi erau nemulțumiți de studiul făcut era tocmai pentru că materialul nu aducea în prim-plan modificarea legislației ca măsură esențială pentru îmbunătățirea situației demografice²¹.

Stenograma ședinței prezenta o importanță deosebită pentru înțelegerea viziunii decidenților politici asupra populației și a modului în care puteau fi controlați, reglați sau dirijați indicii demografici. După cum se va vedea în continuare, principalul aspect abordat va fi cel legat de întreruperile de sarcină, iar subiectul măsurilor cu caracter economic era marginalizat, considerat oarecum complementar. Această perspectivă, care

²⁰ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 120.

²¹ Raluca Maria Popa, *op. cit.*, p. 100.

se va impune în cele din urmă, va caracteriza abordarea acestei probleme sensibile, generând preponderența măsurilor restrictive în raport cu cele stimulative. Abordarea dogmatică a acestei probleme sensibile a determinat în cele din urmă eșecul politicii demografice ceaușiste.

O primă poziție, în ședința din 2 august, a fost exprimată de Alexandru Drăghici. În general, Drăghici a criticat inițiativele ce presupuneau cheltuieli suplimentare din bugetul statului, considerând că redresarea natalității se poate face strict prin modificarea legislației în vigoare, atât cea privitoare la întreruperile de sarcină, cât și cea legată de desfacerii căsătoriilor. Experiența similară a unor state europene și soluțiile conexe, precum acordarea de prime, alocații, ajutoare materiale pentru familiile cu mai mulți copii sunt considerate pur demagogice: „se propune să se dea fel de fel de prime, ca și cum statul ar trebui să cumpere acești copii. Fiecare dintre noi, suntem fii de muncitori sau țărani, de oameni săraci și știm cum am crescut. Nu știu, de ce alergăm în altă parte să căutăm experiență”.

Poziția finală a lui Drăghici este una categorică: „Trebuie să terminăm odată cu decretul acesta păcătos (Decretul 463/1957), care nu face decât să încurajeze libertinajul, iar familia să fie familie. Cred că, nu este necesar să luăm în considerație, propunerile făcute aici (Studiul privind situația natalității), ci să abrogăm acest decret și să emitem un decret simplu care să prevadă întreruperile de sarcină numai în cazuri bine studiate”²².

Leonte Răutu sublinia că românii trebuie să înțeleagă că „este o problemă națională sporirea natalității, este o îndatorire patriotică a membrilor de familie, a medicilor, a femeilor. Noi deținem două recorduri: la numărul de avorturi și la divorțuri; sunt 1.000.000 de întreruperi de sarcină pe an, ceea ce, este rezultatul decretului din 1957”²³. Cea mai echilibrată poziție îi aparține lui Ion Gheorghe Maurer, la acea dată Președintele Consiliului de Miniștri, care consideră problema una de importanță majoră în evoluția societății: „adevărul este că această lege (decretul nr. 463/1957, prin care era „liberalizat” avortul) a fost o mare nenorocire și trebuie să-i punem capăt, însă într-un chip rațional, înțelept. Până la urmă problema familiei este din ce în ce mai mult o problemă pe care o rezolvă familia însăși, asta este evoluția societății. Trebuie să ne gândim, că nu putem impune familiei mai mulți copii decât familia vrea să aibă”²⁴.

Iosif Banc, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, avea o serie de propuneri, ce țineau de aspectul financiar al problemei. Acesta considera că o limitare a fenomenului se poate face prin creșterea taxelor pentru întreruperea sarcinii de la 30 la 500 și chiar la 1.000 de lei și pentru desfacerea căsătoriei, o sumă cuprinsă între 1.500 și 2.500 de lei. Majorarea

²² Corina Doboș, *op.cit.*, p. 126.

²³ Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, președinte Vladimir Tismăneanu, *Raport Final*, București, Ed. Humanitas, 2007, p. 425.

²⁴ Raluca Maria Popa, *op. cit.*, p. 103.

acestei taxe avea un dublu rol. În primul rând, trebuia să fie prohibitivă pentru femeile care doreau efectuarea unei întreruperi de sarcină și, totodată, să aducă venituri suplimentare pentru buget. Acordarea de stimulente materiale și prelungirea concediului pentru mame erau considerate soluții neviabile²⁵.

În sfârșit, Nicolae Ceaușescu a avut ultimul cuvânt. În concepția conducătorului, femeia epocii socialiste trebuia să fie o urmașă demnă a înaintașelor sale care erau „figuri luminoase de luptătoare neînfricate pentru cauza progresului”, „militante animate de patriotism înflăcărat, care și-au consacrat energia, puterea de muncă propășirii României”. Pentru femeia socialistă, devotamentul față de națiune trebuia să se dovedească prin contribuția sa la creșterea natalității²⁶. Secretarul general al P.C.R. își exprima acordul parțial cu ideea că familiile nu pot fi forțate să aibă mai mulți copii decât doresc, dar în același timp considera că reproducerea este o obligație a indivizilor față de societate. „Problema natalității nu este numai o problemă din dorința unuia de a avea sau nu copii, ci este o problemă socială, fiecare om are obligații față de societate”. Decizia lui Ceaușescu era foarte clară și teribilă în același timp: „cred că trebuie să punem capăt imediat întreruperilor de sarcină. După părerea mea, prin decretul de legalizare a avorturilor și prin îngăduința la divorțuri noi am legalizat prostituția. Să dăm două săptămâni ca să ni se prezinte proiectul acesta de lege, nu cu toate înlesnirile ce se propun aici, ci limitat [...] în rest oprit complet întreruperile de sarcină”²⁷. Din proiect urma să lipsească, la indicațiile sale, problema mijloacelor anticoncepționale. Folosirea contraceptivelor și educația sexuală reprezentau mijloace importante de prevenire a unei sarcini nedorite, astfel că în efortul constant de creștere a natalității s-a evitat cu bună știință abordarea acestei probleme.

„Înlesnirile” pe care le respingea Ceaușescu erau toate stimulentele financiare și sociale care fuseseră propuse în „Studiul privind situația natalității”. Avorturile urmau să fie interzise, fără a acorda nici un fel de asistență suplimentară unor familii care erau deja împovărate de lipsa spațiului de locuit și de prețurile ridicate pentru alimentele de bază. Decizia era astfel violentă pe plan intim-personal, pentru că se interpunea între femei și propriile lor funcții reproductive, dar și pe plan social, condamnând numeroase familii la sărăcie și numeroși copii la abandon. Cu toate acestea, toate propunerile de încurajare a natalității prin asistență socială suplimentară au fost refuzate în ședința Comitetului Executiv din 2 august 1966, motivația fiind că ele constituie „o cheltuială în plus pentru stat”²⁸.

La 20 septembrie 1966 Ceaușescu a convocat o ședință a Comitetului Executiv, „consacrată dezbaterii problemelor privind creșterea natalității și îmbunătățirea continuă a măsurilor de ocrotire a mamei și copilului”, la care

²⁵ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 128.

²⁶ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 186.

²⁷ Raluca Maria Popa, *op. cit.*, p. 103.

²⁸ *Ibidem*, p. 104.

au fost invitate și cadre medicale. Au participat 33 de doctori, Ceaușescu le-a urat bun venit cu următoarele cuvinte: „Am ținut să avem această consfătuire pentru a discuta împreună proiectul de măsuri care va trebui să apară sub formă de decret în legătură cu problema întreruperii sarcinii, cum se spune în termeni medicali, dar care are o urmare mai mare și anume necesitatea asigurării creșterii natalității și sporul populației noastre”.

Mai mulți doctori au exprimat în mod politic rezerve, punând, de exemplu, sub semnul întrebării pragul de 45 de ani ca vârstă legală pentru întreruperea sarcinii. Deși, în general, au lăudat obiectivul politicii demografice propuse discuției, medicii au mai ridicat și alte probleme ce țineau de contracepție, măsuri socio-economice, viol și educația patriotică²⁹. Alții medici și-au exprimat îngrijorarea, privind „explozia” de sarcini la adolescente și au propus o educație sexuală adecvată. Toți cei prezenți au fost de acord că, la nivel biologic, situația României era una deosebit de dificilă: cu patru întreruperi de sarcină la o naștere la nivelul întregii țări și cu doisprezece la nivelul municipiului București se putea vorbi despre o populație în minus. Pârghiile pe care trebuia să se acționeze, în opinia participanților la discuție, erau „împingerea natalității înainte, reducerea mortalității infantile, mărirea numărului de creșe, grădinițe și a caselor de copii”. O altă propunere, care mai târziu a fost legiferată, a fost înăsprirea condițiilor de obținere a divorțurilor, deoarece față de 1938 în 1965 ele se triplaseră³⁰. Nicolae Ceaușescu încheie ședința cu un discurs în care se vor regăsi principalele clișee propagandistice care vor însoți măsurile demografice până în 1989: recuperarea decalajului față de țările europene în privința natalității, apărarea sănătății femeilor, apărarea moralității, grija și răspunderea pentru fondul uman al țării, conchizând că: „Problema natalității este o îndatorire pentru orice cetățean al patriei și că libertatea trebuie înțeleasă în sensul răspunderii pe care fiecare o are față de viitorul național”³¹.

La 1 octombrie 1966, prin Decretul nr. 770, Nicolae Ceaușescu a interzis întreruperea cursului sarcinii. Prin interzicerea avortului s-a naționalizat și s-a centralizat metoda primară de planificare familială. „Victoria” deplină a partidului-stat asupra vieții private a durat doi ani în forma ei acută, atât cât a fost necesar pentru ca populația să găsească mijloace alternative de evitare și întrerupere a sarcinilor, de ocolire a legii și formare a unor rețele multiple și funcționale de întrajutorare.

De data aceasta se poate vorbi de refuzarea modelului sovietic, în ceea ce privește avortul, dar într-un sens negativ, având în vedere că în

²⁹ Vladimir Tismăneanu, *op.cit.*, p. 425.

³⁰ Liviu Marius Bejenaru, *Relația dintre creșterea demografică și dezvoltarea economică în timpul regimului comunist. Între propaganda oficială și realitățile cotidiene*, apud „Caietele CNSAS”, *Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității*, Anul II, nr. 1(3)/2009, Ed. CNSAS, București, 2010, p.204 variantă online pe http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_3_2009.pdf.

³¹ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 132.

Uniunea Sovietică avortul a continuat să fie îngăduit până la colapsul acestui stat³². Pe lângă motivațiile politice de ordin intern, noua legislație în domeniul avortului indica, așadar, o distanțare a României față de Uniunea Sovietică. În viziunea noului lider, Nicolae Ceaușescu, instalat în fruntea P.C.R. în 1965, această măsură întărea poziția geostrategică a României, consolidând autodeterminarea politică în sistemul comunist internațional³³. Sovieticii și-au manifestat deschis puternica dezaprobare față de interzicerea de către Ceaușescu a avorturilor. Dacă sovieticii au exprimat o reacție negativă, în Occident interzicerea avortului în România a trecut neobservată.

Ce anume l-a determinat pe Ceaușescu ca la numai un an de la preluarea puterii să ia măsura interzicerii avorturilor, după ce sovieticii și predecesorul său Gheorghiu Dej renunțaseră la ea? Conform mărturiei unuia dintre apropriații lui Ceaușescu, Alexandru Bârlădeanu, decretul antiavort a fost adoptat pentru că liderul român se voia conducătorul unei țări cu 30 de milioane de locuitori³⁴. La începutul domniei lui Ceaușescu, numărul populației României era de circa 19.000.000. În 1974, se decreta că în 1990 numărul să fie „de cel puțin 25 milioane”, iar în anul 2000 de 30 milioane. Treptat, pe măsură ce tendințele demografice se arătau mai puțin „ascultătoare”, cifrele au fost revizuite: între 24-25 milioane pentru anul 1990 și nici o mențiune pentru anul 2000³⁵.

Decretul 770/1966 a criminalizat avortul, abrogând Decretul 463/1957 care liberalizase această practică. În ziarul „Scânteia” au fost făcute cunoscute noile măsuri și interdicții ce vizau realizarea „planului” de minimum 4 copii de către fiecare familie. Decretul promulgat în numele Consiliului de Stat în 1 octombrie 1966 menționează în preambul că întreruperea cursului sarcinii reprezintă „un caz cu grave consecințe asupra sănătății femeii și aduce mari prejudecăți natalității și sporului natural al populației”. Decretul preciza excepțiile, precum și sancțiunile pentru încălcarea lui.

„Excepțiile”, ce beneficiau de posibilitatea întreruperii cursului sarcinii, erau specificate în articolul 2, astfel: sarcina pune viața femeii într-o stare de pericol care nu poate fi înlăturat printr-un alt mijloc; unul din părinți suferă de o boală gravă care se transmite ereditar sau care determină malformații congenitale; femeia însărcinată prezintă invalidități grave fizice, psihice sau senzoriale; femeia este în vârstă de peste 45 de ani; femeia a născut patru copii și îi are în îngrijire; sarcina e urmarea unui incest sau a unui viol.

³² Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 186.

³³ Larisa Ciocină, Constantin Iftimie, *O viziune asupra vieții*, volum editat de Asociația Provita Media, București, 2003, p. 116 variantă online pe <http://www.provitabucuresti.ro/docs/biblio/ProVita%20Media%20-%20O%20viziune%20asupra%20vietii.pdf>.

³⁴ Lavinia Betea, *Victimele decretului antiavort*, apud „Magazin Istoric”, Anul XXXVIII, serie nouă, nr.5 (446), mai 2004, p. 11.

³⁵ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 73.

Pentru a fi încadrată în una dintre aceste categorii, se urma o traiectorie complicată pentru gravida care dorea să beneficieze de întreruperea legală a sarcinii. Aceasta începea cu prezentarea la cabinetul medical de care aparținea, pentru a completa „fișa de întrerupere a sarcinii”. Cu respectivul formular, solicitanta se prezenta în fața unei comisii medicale, care-i înregistra fișa și delibera asupra deciziei³⁶. Acordul privind întreruperea sarcinii urma să fie dat de către „o comisie medicală raională sau orășenească, instituită în acest scop, prin decizia comitetului executiv al sfatului popular regional sau al orașelor București și Constanța. Comisia medicală era compusă dintr-un medic primar (sau un specialist de obstetrică-ginecologie în lipsa acestuia) ca președinte, un medic primar sau un specialist de boli interne, o asistentă socială (sau o asistentă medicală ori de obstetrică-ginecologie în lipsa acesteia) și un secretar ce se ocupa de partea administrativă (pregătea documentația aferentă și planifica prezentarea gravidei în fața comisiei, ținea evidența cererilor, înainta cererile respinse circumscripțiilor sanitare de domiciliu etc.)”³⁷. Abia după aprobarea cererii, se putea adresa unui ginecolog pentru programarea operației de întrerupere a sarcinii. În cazul în care întreruperea de sarcină a fost aprobată, aceasta se putea efectua în primele trei luni de sarcină sau în cazuri excepționale, când „se constată o stare patologică gravă, care pune în pericol viața femeii, întreruperea cursului sarcinii se poate face până la șase luni”.

Întreg traseul ce trebuia parcurs de femeia gravidă, până la obținerea autorizației, era construit pe un sistem birocratic riguros, care ar fi trebuit să limiteze la maximum posibilitatea efectuării intervențiilor în termenul legal. În cazul respingerii solicitării, fișa urma să fie trimisă policlinicii raionale sau orășenești de care aparținea gravida, pentru luarea acesteia în evidență. În acest fel se urmărea evitarea situației ca femeia a cărei cerere a fost respinsă să recurgă în final la un avort ilegal³⁸.

Articolul 6 al decretului în cauză, echivalent în viitorul apropiat cu o „tragedie națională”, menționează sancțiunile vinovaților de provocare ilegală a unui avort. Formulată ambiguu, respectivul paragraf permite totuși personalului medical să intervină pentru salvarea femeilor a căror viață este în pericol. În situația de „extremă urgență medicală, când întreruperea cursului sarcinii trebuie imediat efectuată”, menționează decretul, medicul are „obligatia ca înainte de intervenție, sau când nu este posibil, în cel mult 24 de ore de la aceasta, să anunțe în scris pe procuror, care urmează a constata, pe baza avizului medicului legist și a oricăror alte date, dacă intervenția pentru întreruperea cursului sarcinii a fost necesară”³⁹. Astfel,

³⁶ Lavinia Betea, *Interzicerea avorturilor (1966-1989)*, p. 249.

³⁷ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 122.

³⁸ *Ibidem*, p. 135.

³⁹ Constantin Bărbulescu; Bărbulescu, Elena; Croitor, Mihai; Onojescu, Alexandru, *Documente privind politica sanitară în România (1965-1989)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2010, p. 11 variantă online pe http://hiphi.ubbcluj.ro/modernizarea_ss/Documente_politica_sanitara.pdf.

poliția statului și procuratura au fost implicate în problemele reproducerii umane.

Urgențele medicale, pasibile de intervenție medicală salvatoare, se încadrau în două categorii: avorturile spontane⁴⁰ și complicațiile avorturilor ilegale. Dacă în cel din urmă caz medical nu găsea nici un semn convingător care să indice manevre abortive (ruperi de membrane, perforări ale uterului, septicemii), intervenția sa era de regulă încadrată ca determinată de un avort spontan. Însă dacă examenul anatomopatologic stabilea dovezi de întrerupere a sarcinii urma o anchetă judiciară ale cărei consecințe erau pedepsele prevăzute în Codul penal. Acestea se aplicau deopotrivă femeilor care își provocaseră singure avortul, persoanelor ce efectuau avorturi ilegale, precum și complicilor lor (persoane ce deținuseră instrumentele medicale, îi puseseră în legătură pe unii cu alții, asistaseră sau ajutaseră la practicarea manevrelor abortive).

Pedepsele variau de la amenzi la condamnări la locul de muncă sau închisoare de la 1 la 3 ani, cu interzicerea exercitării unor drepturi civile în respectiva perioadă. Prin cumularea mai multor infracțiuni, mai ales în cazul medicilor, sentințele puteau ajunge la ani mulți de închisoare⁴¹.

Editorialul „Scânteii”, din numărul ce a publicat decretul, a fost intitulat „Copiii noștri – copiii patriei noastre”. În finalul articolului, în limbajul propagandistic cunoscut, se lansa „chemarea”. C.C. al P.C.R. adresa un „apel întregii populații, muncitori de la orașe și sate, pentru a înțelege bine, că asigurarea unei creșteri demografice normale, este o înaltă onoare și o obligație pentru fiecare familie și pentru întregul nostru popor, care s-a mândrit întotdeauna cu familii durabile, cu mulți copii, pe care i-a crescut în dragoste, asigurând în acest fel vitalitatea, tinerețea și vigoarea întregii națiuni. Astăzi, mai mult ca oricând, avem înalta obligație de a asigura patriei noastre, noi și noi generații, care să contribuie la înflorirea națiunii noastre socialiste, la triumful socialismului și comunismului în România”.

După publicarea decretului antiavort, în discursul public femeia era adesea desemnată prin sintagma „izvorul vieții”; copilul devenea „împlinirea destinului de femeie”, iar nașterea „minune a naturii”.

De altfel, apariția decretului fusese pregătită propagandistic, folosindu-se o schemă de manipulare pentru amorsarea reacțiilor mulțimii. Însuși Zaharia Stancu, președintele Uniunii Scriitorilor, publicase un articol despre „întrecerile” familiilor de țărani în a avea cât mai mulți copii. La întrebarea câți copii aveți, un țăran răspundea, după caz, „numai șapte” sau „numai nouă”⁴². Sau când România a atins 20 de milioane de locuitori,

⁴⁰ Avortul spontan se poate produce consecutiv unor cauze materne (malformații ale aparatului genital, decompensare cardiacă, insuficiență renală, boli infecțioase, dezechilibre hormonale, traumatisme), sau unor cauze fetale (malformații majore, alterări cromozomiale, boli genetice) Valeriu Rusu, *Dicționar Medical*, Ediția a III-a revizuită și adăugită, Ed. Medicală, 2007, p. 236.

⁴¹ Lavinia Betea, *Interzicerea avorturilor (1966-1989)*, p. 249-250.

⁴² Eadem, *Victimele decretului antiavort*, p. 11.

părinți acelui copil au avut audiență specială la președinte. În 1969, un computer al Institutului Național de Statistică, îl alegea, dintre alți 1000 de copii născuți în aceeași zi, pe bebelușul Marius Dan Stănciulescu ca fiind românul cu numărul douăzeci de milioane. În realitate, această alegere nu a fost făcută de calculator în mod aleatoriu. Românul cu numărul 20 milioane nu trebuia să aparțină vreunei minorități naționale, trebuia să fie băiat și să provină dintr-o familie fără probleme. Acest copil iubit de părinți a devenit peste noapte cel mai mediatizat subiect din România. Pentru Ceaușescu, nașterea românului cu numărul 20.000.000 a reprezentat o victorie personală⁴³.

În România lui Ceaușescu, avortul era interzis pentru oricare femeie, indiferent de naționalitate, educație sau alte caracteristici. Naționalismul lui Ceaușescu urmărea să transforme toate naționalitățile conlocuitoare în noi cetățeni ai Republicii Socialiste România⁴⁴.

Timp de 23 de ani din cei 24 de ani ai domniei lui Ceaușescu, regimul a impus una dintre cele mai represive politici pronataliste cunoscute în lume, al cărei pivot legislativ a fost severa lege antiavort adoptată în 1966. Această politică, ce a afectat viața fiecărui adult, bărbat sau femeie, indiferent de statutul său marital sau reproductiv, a plasat statul într-un contact strâns cu aspectele cele mai intime ale vieții biologice a cetățenilor lui și i-a angrenat pe aceștia în organizarea socială a statului. În cele din urmă, această politică a contribuit la nașterea a ceea ce poate fi caracterizat ca o tragedie națională⁴⁵.

Ample cercetări au oferit explicații privind decizia interzicerii întreruperii cursului sarcinii. De exemplu, interzicerea avortului și campania pronatalistă a anilor '70 au fost cauzate de o nevoie potențială de forță de muncă pentru construirea socialismului și poate fi văzut ca un argument politic-economic. Gail Kligman împărtășește parțial această explicație, dar consideră în același timp că ideologia naționalismului socialist a fost motorul campaniilor pronataliste din România comunistă. Este un argument naționalist, care este în conformitate cu dorința lui Ceaușescu de a face din România una dintre cele mai mari națiuni comuniste⁴⁶. Iar Raluca Maria Popa susține o interpretare bazată pe atitudinile și valorile „tradiționaliste” ale conducerii P.C.R. și în special ale lui Nicolae Ceaușescu (interzicerea avorturilor și limitarea foarte severă a divorțurilor erau subsumate apărării moralității poporului român, care ajunge să fie liantul politicii de reproducere, care susținea că normalizarea comportamentelor reproductive și sexuale era necesară politic pentru supraviețuirea statului român)⁴⁷.

⁴³ Florin Iepan, *Născuți la comandă – “Decrețeei” (2005)*, documentar, variantă online pe <http://filmedocumentare.com/nascuti-la-comanda-decreteii/>.

⁴⁴ Susan Gal, Gail Kligman, *Politicile de gen în perioada postsocialistă: un eseu istoric comparativ*, Trad. De Delia Răzdolescu, Iași, Ed. Polirom, 2003, p. 44.

⁴⁵ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 9.

⁴⁶ Elena Lorena Anton, *op. cit.*, p. 62.

⁴⁷ Liviu Marius Bejenaru, *op. cit.*, p. 204.

Ideologia „tradiționalistă” care anima decizia de a interzice avorturile și divorțurile în România este simbolic construită cu ajutorul categoriilor de gen. Statul este masculinizat prin atributele sale de control absolut, în timp ce toți cetățenii sunt feminizați prin statul lor de subordonați și subordonate ale regimului⁴⁸.

La puțin timp după adoptarea Decretului prin care se interzicea întreruperea sarcinii s-au introdus și alte măsuri punitive. A fost adoptată o măsură care îi pedepsea pecuniar pe cei care nu aveau copii. Este vorba de Decretul din 31 decembrie 1966, conform căruia se mărea impozitul pe veniturile persoanelor fără copii. Majorarea de impozit se aplica atât bărbaților, cât și femeilor fără copii, începând cu vârsta de 25 de ani împliniți, indiferent dacă aceștia erau sau nu căsătoriți. Se exceptau de la plata majorării de impozit persoanele care au avut copii și au decedat, persoanele care aveau invalidități de gradul I și II, precum și persoanele fără copii, care erau căsătorite cu persoane care aveau copii dintr-o căsnicie anterioară sau din afara căsătoriei⁴⁹. Au fost luate și o serie de măsuri pronataliste cum ar fi mărirea alocației copiilor, impozitul pe venit a fost redus cu 30% pentru familiile cu trei sau mai mulți copii⁵⁰.

Politica pronatalistă agresivă a anilor '60-'80 a produs un șoc de proporții pentru populație. Obiectivul ei, care era de a asigura o natalitate ridicată, nu a fost atins decât pe termen scurt.

Tabelul 2
Dinamica fertilității după interzicerea avortului în 1966.
Numărul de nașteri vii la 1000 de femei.

1966	55,7
1967	105,5
1968	102,9
1969	89,1
1970	81,2
1975	77,5
1980	74,8
1985	64,2
1989	66,3

Sursă: Comisia Națională de Statistică, Anuarul statistic, 1995, p. 112⁵¹

Rezultatele interzicerii avortului liber, din perspectiva creșterii natalității, cel puțin la nivelul primilor ani, sunt notabile. La sfârșitul anului 1967, la numai un an de la aplicarea Decretului 770, populația României crește cu 348.635 de locuitori, rata fertilității totale s-a dublat, ajungându-se

⁴⁸ Raluca Maria Pop, *op. cit.*, p.110.

⁴⁹ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 188.

⁵⁰ Mihaela Miroiu, Drumul către autonomie: teorii politice feminist, Iași, Editura Polirom, 2004, p.208 variantă online pe http://snspace.academia.edu/MiroiuMihaela/Papers/1018906/Drumul_catre_autonomie._Teorii_politice_feministe_The_Road_to_Autonomy_Feminist_Political_Theories.

⁵¹ Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, *op. cit.*, p. 78.

la 3,7 copii născuți în medie de o femeie. În privința întreruperilor de sarcină, cifrele sunt și mai spectaculoase. Dacă în 1965, numărul de avorturi legale ajunsese la 1.115.000, această cifră scade de aproape 5 ori în 1967, ajungându-se la 205.783 de avorturi, cele mai multe dintre acestea fiind înregistrate ca spontane⁵². Însă natalitatea va începe să scadă tot mai accentuat. În 1973, rata fertilității totale revine la nivelul de 2,4 copii născuți în medie de o femeie, în anii ce au urmat menținându-se aceste cote scăzute.

Comportamentul demografic al românilor era complet diferit față de cel din perioada interbelică, în sensul abandonării de către o mare parte din populație a tipului de familie cu mulți copii. Cauzele care au dus la această mișcare descendentă sunt următoarele: industrializarea și urbanizarea rapidă a țării (la recensământul din 1966 populația urbană ajunge să depășească ponderea de 38%); dezvoltarea sistemului de învățământ și eradicarea analfabetismului (în 1966, practic toate femeile sub 30 de ani erau deja școlarizate); colectivizarea agriculturii, care s-a încheiat în 1962, și care, printre altele, a dus la dispariția gospodăriei rurale tradiționale, țăranii devenind salariați; scăderea influenței Bisericii în viața cotidiană și agresivitatea propagandei comuniste; izolarea de Occident și încadrarea României în sistemul țărilor cu o ideologie de tip sovietic. Astfel, în 1973, Direcția Judiciară din Inspectoratul General al Miliției raporta că „începând din anul 1969, numărul născuților a scăzut an de an, astfel că în 1972 s-au înregistrat 139.423 mai puțini născuți decât în anul 1967”⁵³.

Vârsta minimă de la care femeia putea solicita o intervenție a constituit încă dinainte de adoptarea legislației antiavort un subiect controversat. Articolul al doilea din Decretul 770/1966 prevedea în mod excepțional posibilitatea ca, după 45 de ani, o femeie să poată solicita legal întreruperea sarcinii.

Experiența anilor 1966-1970, ca și pozițiile unor cadre medicale, exprimate în referate sau dări de seamă către Ministerul Sănătății, a creat un context favorabil pentru schimbarea viziunii în privința vârstei femeii care poate solicita avortul. Necesitatea acestei modificări a fost argumentată și legitimată de un studiu efectuat de către Catedra de Obstetrică-Ginecologie a Spitalului Brâncovenesc, ce releva faptul că la femeile de peste 40 de ani incidența unor probleme în timpul sarcinii crește exponențial cu vârsta. Dintre acestea, cele mai importante erau: prematuritatea (16% față de 8% la o naștere sub 40 de ani), ruperea prematură a membranelor (39,2%), prezentație pelviană⁵⁴ (10% față de 4,7%), prezentație transversală (4% față de 0,2%), naștere mai laborioasă (anomalii de dinamică 23,5% față de 9%),

⁵² Corina Doboș, *op. cit.*, p. 137.

⁵³ Liviu Marius Bejenaru, *op. cit.*, p. 206.

⁵⁴ Prezentație s.f (Medical)- parte a fătului care ia prima contact cu strâmtoarea superioară a bazinului la naștere. În timpul sarcinii fătul se poziționează cu capul în jos (pentru a trece prin pelvis), pentru a-și face intrarea în aceasta lume. Ocazional, se întâmplă ca fătul să rămână în poziția cu capul în sus, în apropierea coastelor mamei și cu posteriorul în jos, la baza pelvisului. Aceasta înseamnă prezentația pelviană. Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 840.

indicații pentru operație cezariană (22% față de 7%), mortalitate perinatală⁵⁵ crescută (6,5% față de 1,3%)⁵⁶.

Conform expunerii de motive, incidența mortalității materne crește după această vârstă, fiind înregistrate circa 370 decese la 100.000 de nașteri, față de 63 decese pentru grupa de vârstă 20-24 de ani. În același timp, conform datelor statistice, numărul de nașteri în grupa de vârstă 40-45 de ani era la nivelul anului 1967 de numai 12.021 din totalul de 527.764 de nașteri (aproximativ 3%). După cum se precizează în aceeași expunere de motive a Decretului, „femeile în vârstă de peste 40 de ani contribuie cu o cotă foarte redusă la sporul natural al populației”, astfel că planurile de creștere a populației ale regimului nu puteau fi afectate de această măsură⁵⁷.

Având în vedere numeroasele sesizări venite din partea personalului medical privind riscurile la care este expusă o femeie gravidă după vârsta de 40 de ani, la nivel central se ia decizia operării primei modificări importante asupra legislației avortului. Astfel, la 16 februarie 1972, a fost emis Decretul 53 pentru modificarea articolului 2 litera d din Decretul nr. 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii. Modificarea constă în scăderea vârstei pentru efectuarea unui avort, de la 45 la 40 de ani. Se propune, de asemenea, eliberarea de rețete anticoncepționale pentru femeile cu afecțiuni cronice și chiar posibilitatea efectuării unui avort în primul an după naștere, considerându-se că în această perioadă femeia nu era pregătită fizic pentru a susține o nouă sarcină⁵⁸.

Pe lângă sesizările medicilor, măsura s-a datorat și Conferinței Mondiale al Populației, ce urma să aibă loc la București în 1974, iar Ceaușescu se temea de eventuale reacții negative ale opiniei publice internaționale.

Nicolae Ceaușescu a privit femeia aproape exclusiv din perspectiva funcției sale reproductive și a profesiei sale materne. Funcția reproductivă era cea care trebuia să consacre femeia ca un agent al prosperității Statului. „Femeia-mamă”, în virtutea „tradițiilor sale înaintate”, trebuia „să formeze și să educe tinerele vlăstare” „în spiritual patriotismului fierbinte, al respectului și prețuirii trecutului glorios al poporului, al dorinței de a-și consacra întreaga viață înfloririi patriei socialiste. Codificarea discursivă a funcției reproductive a femeii în termenii naționalismului reprezintă, de fapt, intersectarea a două planuri: cel ideologic, prin conceptul de națiune socialistă cu cel politic, prin delimitarea suverană și independență a statului român față de vecinul sovietic de la Răsărit. Cu alte cuvinte, „Republica Socialistă România (...), stat suveran, independent și unitar”, cu „teritoriu inalienabil și indivizibil” nu se poate realiza decât cu forța unei națiuni numeroase și tinere, proiect la care femeile trebuie să participe ca

⁵⁵ Mortalitatea perinatală, numărul de copii născuți morți sau decedați în primele șase zile de viață raportat la totalitatea nașterilor. *Ibidem*, p. 707.

⁵⁶ Corina Doboș, *op. cit.*, p. 140.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 141.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 140.

reproducători biologici ai națiunii. Femeile aveau un rol hotărâtor în dezvoltarea societății, în menținerea unei structuri corespunzătoare de vârstă a populației, în creșterea și educarea copiilor, factori determinanți pentru viitorul națiunii socialiste⁵⁹.

Ceaușescu fructifică acest gen de discurs în plan internațional la Conferința Mondială a Populației, organizată la București, în august 1974, sub egida O.N.U. „Pornind de la faptul că problema populației reprezintă factorul determinant al progresului fiecărui popor, fiecare stat are dreptul suveran să promoveze politica demografică și măsurile pe care le consideră cele mai potrivite, în conformitate cu interesele sale naționale, fără nici un amestec din afară. [...] În politica demografică, trebuie să se țină seama de necesitatea asigurării unui raport normal între vârste, pentru a se menține permanent tinerețea fiecărei națiuni, vitalitatea ei, energia creatoare și forța de gândire a fiecărui popor. [...] în abordarea problemelor complexe ale populației trebuie avută în vedere necesitatea dezvoltării continue a forțelor de producție, de care depind în mod hotărâtor, satisfacerea cerințelor de viață ale poporului, progresul general al societății”.

Manevrarea eficientă, la o conferință internațională de asemenea anvergură, a retoricii autodeterminării și a independenței statului nu putea aduce emițătorului decât creșterea prestigiului său în Occident⁶⁰. În cadrul Conferinței Mondiale ale Populației a fost recunoscut în mod oficial rolul fundamental al femeii în politica demografică. Acționând în conformitate cu Planul de acțiune privind populația globului, România a luat foarte în serios importanța femeii; femeile și familia au fost așezate pe pedestalul demografic al dezvoltării socialiste. Dacă în anii '70, politica pronatalistă încurajată de Ceaușescu era privită pozitiv din Vest⁶¹ și luată ca model de politică natalistă pentru statele occidentale, la sfârșitul anilor '80 aceeași politică era amplu condamnată⁶².

Ca măsură pozitivă pentru femei, folosită în scopuri propagandistice, Decretul nr. 190/1977, art. 13 anunța că mamele ce au adus pe lume un număr mare de copii vor fi decorate ca eroi în munca socialistă și vor primi anumite privilegii. Categoriile mamelor decorate erau următoarele: femeile care născuseră și aveau în grijă 10 sau mai mulți copii primeau titlul „Mamă eroină”; femeile care născuseră și aveau în grijă 9/8/7 copii primeau „Ordinul Gloriei Materne” clasa I/ clasa a II-a/ clasa a III-a; femeile care născuseră și aveau în grijă 6/5 copii erau decorate cu „Medalia Maternității” clasa I/clasa a II-a⁶³. O femeie nu avea automat dreptul să primească titlul de

⁵⁹ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 30.

⁶¹ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 17.

⁶² Corina Dobos, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Vol.2: instituții și practice*, Iași, Polirom, 2011, p. 97.

⁶³ Leslie Holmes, *Postcomunismul*, traducere de Ramon Lupașcu, postfață de Lucian-Dumitru Dîrdală, Iași, Institutul European, 2004, p. 403.

„Mamă Eroină” dacă născuse zece copii. Ea trebuia să-i aibă în grijă⁶⁴. Mamele, ca și ceilalți cetățeni cu titlul de „Erou al Muncii Socialiste”, beneficiau de anumite privilegii ce includeau invitații la evenimente socio-politice, avea prioritate în acordarea împrumuturilor pentru construirea sau achiziționarea de case deținute personal, vacanțe în cursul anului în care au fost decorate. Femeile decorate corespunzător unui număr mai mare de 7 de copii primeau o sumă suplimentară, o singură dată, de exemplu Mamele Eroine: 2000 lei, Gloria Maternă clasa I : 1500 lei, clasa a II-a : 1000 lei, clasa a II-a: 500 lei. Aceste stimulente materiale aveau în primul rând un rol propagandistic, încercându-se atenuarea șocului produs de modificarea legislației, stimularea natalității trecând pe un loc secundar.

Din nefericire pentru guvern, succesul politicii a fost relativ de scurtă durată, iar în anii '80 autoritățile române au luat noi măsuri pentru a încuraja femeile să aibă copii. Acestea includeau stimulente financiare, intensificarea propagandei referitoare la bucuriile maternității, încurajarea oficială a toleranței populare privind mamele singure și chiar recomandări de stat privind frecvența actului sexual în cadrul cuplurilor (de 3-4 ori pe săptămână)! Există afirmații potrivit cărora autoritățile au încercat să constrângă femeile din mediul rural să semneze contracte prin care li se cerea să dea naștere la cel puțin patru copii⁶⁵. Însă nici despre aceste politici nu se poate spune că au avut succes. Un motiv major îl constituiau condițiile îngrozitoare de trai din România, care descurajau mulți părinți potențiali. Un alt motiv era faptul că mulți români asociau ratele înalte ale natalității cu romii, de care doreau să se disocieze.

Sănătatea reproductivă a populației a fost o preocupare majoră a statului comunist. În iulie 1978 a fost elaborată Legea privind asigurarea sănătății populației. În această lege se specifica faptul că „unitățile și personalul sanitar sunt obligate să desfășoare o activitate de educație sanitară, care să conducă la formarea unei opinii favorabile creșterii natalității, precum și să asigure condițiile optime medico-sanitare pentru îngrijirea femeii gravide, dezvoltarea sănătoasă a nou-născuților, copiilor și tinerilor”.

În cadrul misiunii de îngrijire a familiei atribuită de către stat, întregul personal sanitar trebuia să acorde o atenție deosebită, mai ales sănătății femeilor. Numai dacă erau sănătoase, femeile își puteau îndeplini importantul lor rol social de mamă, cu care fuseseră investite de regim și se puteau ocupa de creșterea și educarea unor copii sănătoși. În același timp, o sănătate bună făcea din femei și participante active în procesul de producție, dându-le posibilitatea să îndeplinească funcția de mame cu cea de muncitoare⁶⁶. În urma Hotărârii din 3 martie 1984 a Consiliului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., „Cu privire la creșterea răspunderii organelor și

⁶⁴ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 93.

⁶⁵ Leslie Holmes, *op. cit.*, p. 403.

⁶⁶ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 199.

organizațiilor de partid, organelor de stat și cadrelor medico-sanitare în înfăptuirea politicii demografice și asigurarea unui spor corespunzător al populației”, în protecția femeilor trebuiau să se implice și o serie de instituții. Conform acestei hotărâri, „organele și organizațiile de partid vor întări controlul asupra modului în care unitățile sanitare asigură starea de sănătate a femeii, îmbunătățirea supravegherii femeii gravide, a asistenței medicale la naștere, a dezvoltării normale a sugarului și a copilului”⁶⁷. Personalul sanitar, extrem de important pentru implementarea politicilor pronataliste, era considerat stăpân și slujitor ideal al demografiei politice⁶⁸.

În ciuda prolifei propagande pronataliste, care preamărea realizările epocii de aur a lui Ceaușescu, a beneficiilor sociale menite să stimuleze interesul și sprijinul pentru familiile numeroase (inclusiv legi privind divorțul sau taxa de celibat) și a măsurilor represive luate pentru pedepsirea celor care încălcau legea, rata natalității și rata totală a fertilității în 1983 era aproximativ aceeași ca în 1966. Dar contextul anului 1983 diferea radical de cel al anului 1966. Existența Decretului 770/1966 nu mai permitea aruncarea vinei pentru declinul demografic al țării pe seama unei legislații liberale cu privire la avort⁶⁹. Avortul apare în ideologia pronatalistă ca „masacru intrauterin”, „inamic perfid al viitorului biologic al poporului”, duce la „declinul mâinii de lucru”, subminează independența patriei, denaturează „împlinirea destinului femeiesc” este un atac la „patria mămă” și la „plaiul strămoșesc”, împrăștiă patrimoniul „partidului părinte”.

Mesajul despre strânsa legătură între femei și reproducerea biologică a devenit tot mai insistent în România în anii '80, de vreme ce rata natalității continua să stagneze, deși contracepția era inaccesibilă și pedepsele pentru avort erau foarte mari. Literatura de partid vorbea acum despre sprijinirea de către partid a „celor mai frumoase tradiții ale poporului român: maternitatea, nașterea și creșterea a numeroși copii”. Pentru documentarea acestei noi „tradiții românești”, de a avea familii mari, existau articole precum lungul interviu cu doi istorici bine cunoscuți, publicat în „Scânteia”, sub titlul „Casa cu mulți copii, semn al simțului responsabilității, unui bun cetățean pentru viitorul națiunii”. Aici, cei doi oameni de știință invocau cercetări istorice, care demonstau că, încă de la începuturile sale, cu milenii în urmă, societatea românească a avut ca celulă de bază familia, păstrătoare a tradițiilor și a elementelor de progres. Potrivit perspectivei acestor istorici, ceea ce i-a ajutat pe români să nu fie nimiciți de-a lungul secolelor de războaie și invazii, au fost familiile lor mari, care au produs populația numeroasă, pe care s-a întemeiat apariția statelor române defensive din Evul Mediu. Într-un cuvânt, familia cu mulți copii a fost un aspect fundamental al continuității istorice a românilor, de pe vremea dacilor, cu peste două mii de ani în urmă. Întrezărim aici modul în care națiunea socialistă a lui

⁶⁷ *Ibidem*, p. 200.

⁶⁸ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 432.

⁶⁹ *Ibidem*.

Ceaușescu, se intersecta cu etnonațiunea, tocmai în privința „firii materne” a femeilor⁷⁰.

Cu toată realitatea crudă, la Congresul partidului din 1984, „conducătorul iubit” a stabilit ca obiectiv creșterea populației României de la aproximativ 23 milioane până la 30 de milioane în anul 2000. El a adresat, în acest sens, în fața Consiliului Național al Femeilor, la București, un mesaj ce conținea: „să faceți copii, tovarășe femei, aceasta este datoria voastră patriotică”⁷¹.

Raportul privind evoluția populației și a principalelor fenomene demografice din anul 1984 a nemulțumit în mod evident conducerea de partid, deoarece numărul de întreruperi de sarcină la cerere era încă foarte mare (cca 300.000). Astfel, România ocupa primul loc în Europa. Pentru prima dată după 1972 se punea problema unei noi modificări a Decretului 770/1966.

Unul dintre cele mai vădite semne ale înăsprii politicii a apărut prin publicarea Decretului 411 din data de 26 decembrie 1985, pentru modificarea articolului 2 din Decretul nr. 770/1966, pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii. Era vorba mai exact de punctul d al acestui articol, ce prevedea ridicarea vârstei de la care era permisă întreruperea de sarcină pe motive medico-sociale de la 40 la 45 de ani. Se revenea practic la prevederea inițială a decretului din 1966, atât de contestată de personalul medical specializat. În același timp, cuplurile fără copii, precum și femeile singure în vârstă de peste 25 de ani erau penalizate, prin reduceri lunare din salarii / retribuții într-o mai mare măsură decât în perioada începând cu 1977, în cazul în care nu putea oferi motive medicale întemeiate pentru a nu fi avut copii. În ceea ce privește numărul de copii pe care femeia trebuia să-i nască și să-i aibă în îngrijire, pentru a putea solicita efectuarea unui avort, crește de la 4 la 5. Secretarul general afirma deschis: „femeile cu patru copii pot să aibă și pe al cincilea”⁷². „O casă cu mulți copii este o casă a satisfacției, a sentimentului de împlinire a părinților, nemaivorbind de adevărul că, așa cum spun experiența și înțelepciunea poporului, dacă unul sau doi copii se cresc mai greu, trei, patru sau mai mulți cresc mai ușor, se ajută între ei”⁷³. Culmea cinismului este că nici măcar copiii ceaușeștilor și ai membrilor C.C., nu se conformau unor asemenea obiective absurde. În rândul acestora predomina familia cu un singur copil⁷⁴.

⁷⁰ Katherine Verdery, *Socialismul – ce a fost și ce urmează*, Traducere de Mihai Stroe și Iusiu Codreanu, Institutul European, Iași, 2003, p. 121.

⁷¹ Leslie Holmes, *op. cit.*, p. 403.

⁷² Corina Doboș, *O perspectivă comparativă*, p. 151.

⁷³ În lumina Hotărârii Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., a indicațiilor și orientărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, *Aplicarea fermă, neabătută a politicii demografice pentru vitalitatea, tinerețea și vigoarea națiunii!*, în „Scânteia”, Anul LIII Nr. 12 918, Marți 6 martie 1984, p. 1.

⁷⁴ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 93.

Impactul acestei măsuri de ridicare a vârstei legale pentru întreruperea sarcinii asupra ratei natalității a fost, în mod evident, minim. În schimb, această măsură a contribuit la ratele mortalității infantile și a celei materne. Dacă riscurile asociate păstrării unei sarcini creșteau odată cu vârsta, atunci faptul că femeile de peste 40 de ani erau constrânse prin lege să păstreze copilul poate fi definit ca un act criminal și poate fi privit ca o dovadă în plus a lipsei de umanitate și de raționalitate a politicilor demografice ale regimului, politici ce au condus la un nivel foarte ridicat al ratei mortalității materne⁷⁵.

Modificarea Decretului pare greu de înțeles, deoarece numeroase statistici dovedeau că procentul gravidelor între 40 și 45 de ani era relativ scăzut și nu ar putea avea o influență relativă asupra natalității. Mai mult, consecințele nefaste ale modificării legislației au început să se vadă încă din perioada imediat următoare aplicării ei⁷⁶. Codul penal al lui Ceaușescu era absurd, întrucât la acea dată statul nu mai era capabil să asigure hrană pentru poporul său. Așa încât nu este de mirare că în 1987 rata mortalității infantile era de 28,9 raportat la 1.000 de nașteri, cu toate că bebelușii erau înregistrați, dacă supraviețuiau, numai după 15 până la 30 de zile de la naștere⁷⁷.

Cu toate acestea, la ședința Comitetului Politic Executiv din februarie 1985, Nicolae Ceaușescu s-a arătat din nou nemulțumit de evoluția ratei de natalitate: „Am văzut că avem în Europa cel mai mare număr de întreruperi de sarcină față de R.F.G., Franța, Anglia, inclusiv țările socialiste. Nicăieri nu există un număr atât de mare de întreruperi de sarcină. Deși la noi este interzis avortul, totuși avem un număr foarte mare ... Este inadmisibilă situația aceasta. În privința aceasta, trebuie discutat cu femeile, cu populația, dar inclusiv cu medicii”. Era un semnal clar că intensificarea măsurilor represive, de ordin administrativ, ce viza un spor demografic mare, nu se putea constitui într-un suport de politică demografică pe intervale mari de timp dacă nu erau însoțite de măsuri de ordin material, educațional și sanitar, cu alte cuvinte de investiții demografice și economice corespunzătoare⁷⁸. Cercetătoarea Gail Kligman nu propovăduiește avortul ca metodă de control al fertilității, dar nici nu pledează pentru incriminarea lui. Susține că avortul face parte din viața cotidiană. „Scoaterea lui în afara legii nu a stopat niciodată practicarea lui; în schimb, interzicerea avortului a ridicat duplicitatea și ipocrizia la nivelul unor imperative așa-zis morale și politice. Femeile, copiii și familia nu sunt bunuri publice abstracte”⁷⁹.

Pe măsură ce dificultățile zilnice creșteau în România lui Ceaușescu, interesele familiilor și cele ale statului deveneau tot mai diferite. Cele mai

⁷⁵ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 433.

⁷⁶ Corina Doboș, *O perspectivă comparativă*, p. 152.

⁷⁷ Thomas Kunze, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, Trad. de Alexandru Teodorescu, Editura Vremea, București, 2002, p. 405.

⁷⁸ Liviu Marius Bejenaru, *op. cit.*, p. 212.

⁷⁹ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 26.

multe femei refuzau să nască patru sau cinci copii, cum le cerea statul, în pofida strategiilor politicii demografice și a neîncetatei afirmații de tipul: „Tot ce se înfăptuiește în societatea noastră nu are alt scop decât dezvoltarea țării, ridicarea vieții oamenilor pe o nouă treaptă de civilizație, asigurarea condițiilor pentru ca toți membrii societății să se bucure din plin de binefacerile socialismului”⁸⁰. Practic, în anii '80, Ceaușescu îi obliga pe români să se reproducă precum iepurii, fără să le ofere ceva în schimb. Pentru o mamă era din ce în ce mai greu să vrea să-și îndeplinească îndatoririle patriotice, când ea nu era sigură că va putea să le asigure hrană, îmbrăcăminte, căldură, lumină și alte nevoi fundamentale copiilor pe care era obligată să-i producă pentru „a asigura creșterea demografică normală” a țării⁸¹. Dacă în perioada 1966-1974, rolul de mamă al femeii era completat de rolurile adiționale de soție, muncitoare și persoană activ politică, în 1980 rolul „real” al femeii era acela de a reproduce. Desigur, aceasta nu o scutea de participarea la forța de muncă. În general, în economiile planificate controlul fenomenului demografic era considerat vital pentru succesul planurilor de dezvoltare.

Politica demografică era un punct vital al interferenței între stat și populația lui. Atenția acordată de stat „familiei” și controlului sexualității urmărea să insufle un comportament patriotic în interesul „protejării” viitorului națiunii române. Dar cererea de realizare a unei rate sporite a natalității, a unor „familii cu mulți copii”, nu era însoțită de asigurarea unui nivel de trai minim care să faciliteze îngrijirea și creșterea acelor copii. Nașterea unui copil aducea pentru părinți responsabilități sporite de a găsi lapte și alimente care lipseau deja. Accesul la aceste produse, atât de firesc la vremea aceea pentru occidentali, era o sursă de continuă neliniște, disperare și frustrare pentru români⁸².

Conceptele de planificare familială și contracepție erau aproape necunoscute în spațiul românesc postbelic, într-o societate în care trecerea spre comunism s-a făcut fără schimbări majore în privința raportării la sexualitate / reproducere. „Planificarea familială” capătă în această perioadă o nouă conotație, care suprapune interesul statului peste cel al familiei. Momentul concepției și numărul copiilor nu mai constituie strict un element de opțiune din partea cuplului, ci o responsabilitate socială. Ideea de anticoncepție este marginalizată, chiar exclusă din discursul public sau lucrările de specialitate. Conceptul de educație sexuală, promovată prin diverse lucrări, studii și broșuri educativ-propagandistice, devine sinonim cu cel de educație pronatalistă. Referirile la contracepție și practici contraceptive sunt minime, fiind evidențiate permanent efectele negative ale acestora.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 19.

⁸¹ *Ibidem*, p. 150.

⁸² *Ibidem*, p. 47.

Folosirea contracepției moderne ar fi reprezentat pentru femei mijloace facile de prevenire a unei sarcini nedorite, însă în efortul constant de a contribui prin orice mijloace la sporirea natalității s-a evitat cu bună știință abordarea acestei probleme. În condițiile lipsei unei educații privind reproducerea, absenței mijloacelor contraceptive și faptului că o mica parte din populație avea cunoștințe despre utilizarea lor, avortul reprezintă pentru marea majoritate a populației unicul mijloc de planning familial. Schimbarea acestei practice nu putea fi făcută prin simpla modificare a legislației, ci prin oferirea unei alternative: introducerea unor mijloace moderne de contracepție și programe educative asupra folosirii lor. Pentru a controla numărul de copii, cuplurile se bazau pe abținere, coitus interruptus, ciclul lunar al femeilor, duș după actul sexual și o serie de remedii pe bază de plante. Femeile recurgeau la avort pentru a corecta eșecul metodelor contraceptive tradiționale și pentru a realiza dimensiunea dorită a familiei, respectiv numărul de copii doriți⁸³. Atunci când o femeie nu reușea să obțină avizul pentru o întrerupere legală a sarcinii, era nevoită să apeleze la diferite persoane, care erau dispuse să realizeze un avort ilegal și în schimbul unei cutii de țigări Kent.

Dacă în Europa Occidentală recursul la avort venea mai ales din partea tinerelor, a femeilor necăsătorite, a celor care nu dăduseră naștere la copii și a femeilor care nu mai suferiseră nici un avort, în Europa de Est apelau la avort mai ales femeile căsătorite, cele care deja aveau copii sau care mai suportaseră asemenea intervenții. Prin urmare, spre deosebire de Europa de Vest, în Europa de Est avortul era văzut în primul rând ca o metodă contraceptivă.

Problema contracepției apare și în materialul întocmit de specialiști din Ministerul Sănătății intitulat „Studiu privind situația natalității în RSR și propuneri de măsuri pentru redresarea natalității”, în țara noastră, unde era prevăzută extinderea producției de anticoncepționale prin implicarea Ministerului Sănătății și Protecției Sociale împreună cu Ministerul Chimiei și desfășurarea de către organele sanitare a unei acțiuni de instruire în privința folosirii lor. Materialul-anexă, intitulat „Reglementarea întreruperilor de sarcină”, conținea alături un proiect de decret și „Instrucțiunile” de aplicare ale acestuia. Este important de precizat faptul că, în perioada premergătoare adoptării Decretului 770/1966, toate studiile, planurile de măsuri, informări ale Ministerului Sănătății ce vizau problema natalității fac referire la contracepție. Reorientarea discursului oficial și schimbarea priorităților, din protejarea stării de sănătate a femeii spre pronatalism, a dus practic la marginalizarea acestei probleme. Nicolae Ceaușescu preciza⁸⁴: „Să ne gândim și să scoatem în orice caz, din material, problema mijloacelor anticoncepționale. Sigur, aceasta este o problemă, dar trebuie să studiem

⁸³ Corina Doboș, *O perspectivă comparativă*, p. 53.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 154.

aceasta. În primul rând, trebuie să ne preocupăm de a redresa situația natalității”.

Situația cu privire la metodele anticoncepționale era intens dezbătută atât în mediile științifice, cât și în presă. Voi da două exemple. Într-un raport din 11 septembrie 1970, prezentat la al XIV-lea congres Internațional al Societății Academice Române, desfășurat la Paris, Michael Cismarescu atrăgea atenția asupra faptului că România este singura țară din Est care nu admite folosirea pilulelor anticoncepționale. În data de 2 ianuarie 1968, Radio Europa Liberă, la secțiunea de știri dedicată Europei de Est, cita România drept singura țară care rămâne refractară introducerii pilulelor contraceptive, de care dispun doar medicii⁸⁵.

Trebuie menționat că până în a doua jumătate a anilor '80, folosirea mijloacelor anticoncepționale, nu a beneficiat de o reglementare clară în România, nici măcar pentru femeile care aveau dreptul, potrivit legii, la întrerupere de sarcină. Însă, chiar dacă la nivel oficial, problema a fost neglijată, autoritățile se vedeau nevoite să admită tacit importul de contraceptive. La vamă nu se mai puneau piedici pentru introducerea lor în țară, iar populația făcea tot mai des apel la prieteni și rude din străinătate⁸⁶. În ciuda decretului 770, femeile nu doreau să devină mașinile de făcut copii ale regimului. Deși pedepsele erau aspre, în câțiva ani s-a dezvoltat o adevărată industrie a avorturilor clandestine⁸⁷.

Turismul pentru avort nu a reprezentat o opțiune pentru cetățenii de rând din România lui Ceaușescu, deoarece deplasările în străinătate erau limitate. De exemplu, în Polonia comunistă, unde avortul era ilegal, turismul în scopul întreruperii sarcinii le oferea o soluție acelor femei care dispuneau de mijloace pentru a călători în străinătate⁸⁸.

Legislația restrictivă în domeniul avortului nu ar fi ridicat probleme deosebite, dacă s-ar fi respectat două condiții. În primul rând, femeia să fi avut la dispoziția sa contraceptive eficiente, ieftine, în al doilea rând să se fi respectat dreptul ei de a avea sau de a nu avea copii și mai ales să se fi respectat demnitatea ei. Lipsa acestor condiții a făcut ca legislația natalistă a lui Ceaușescu să fie resimțită ca barbară, inumană⁸⁹.

În regimul comunist, medicina însăși devenise un mijloc de persuasiune și control. Prin intermediul propagandei și al legislației se încerca convingerea femeilor, că este benefic pentru sănătatea lor, să nască cât mai mulți copii. Ministerul Sănătății devenise un fel de poliție, ce avea ca principală misiune prevenirea scăderii natalității⁹⁰. Cum rezultatele decretului antiavort se dovediseră nesatisfăcătoare, pe termen lung s-a recurs la măsuri suplimentare. S-au înființat noi instituții: Comisia Națională

⁸⁵ *Ibidem*, p. 155.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 158.

⁸⁷ Florin Iepan, *Născuți la comandă – “Decreței”*.

⁸⁸ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 15.

⁸⁹ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 78.

⁹⁰ Cristina Liana Olteanu, *op. cit.*, p. 200.

de Demografie în 1971; au intrat în funcțiune alte mecanisme de supraveghere și constrângere. Comisia Națională de Demografie a fost creată cu scopul de a studia „fenomenele demografice și consecințele social-economice ale acestora, precum și pentru elaborarea de măsuri legislative, economice și social culturale în vederea menținerii unei natalități corespunzătoare”⁹¹. Rezultatele activității C.N.D., cel puțin în primii ani de la înființare, sunt notabile. Studiile și cercetările au stat la baza inițierii unor modificări legislative care au diminuat efectele nocive ale unor prevederi ale legislației antiavort și au ponderat, într-o oarecare măsură, intervenția directă a politicului. De exemplu a elaborat și a înaintat Consiliului de Stat, propuneri privind îmbunătățirea legislației privind reducerea limitei maxime de la 45 la 40 de ani pentru întreruperea sarcinii⁹². La începutul anilor '80, accentuarea tendințelor de descreștere a natalității a fost pusă de către regimul politic și pe seama ineficienței CND, dar și a cercetării demografice în ansamblu, conducând la o marginalizare a acestora⁹³. C.N.D. a continuat să funcționeze în anii următori doar din umbra Consiliului Sanitar Superior, acesta devenind ulterior, prin decret prezidențial, aparatul represiv care supraveghea și aplica riguros strategiile pronataliste în Republica Socialistă România.

Ca organ „de partid și de stat”, Comisia Națională de Demografie, cu 120 de membri, a existat doar pe hârtie. Nici măcar modestele și timidele rapoarte întocmite de acest organ nu erau văzute de Ceaușescu. Aceasta nu împiedica ca la fiecare prilej să se arate străinătății că suntem printre primele țări, care dispun de un organ central de demografie⁹⁴.

Alături de crearea unei rețele instituționale necesare implementării legislației antiavort (C.N.D., Consiliul Sanitar Superior), statul comunist includea ca piesă de rezistență pentru îndeplinirea obiectivelor demografice Ministerul de Interne, care alături de Ministerul de Justiție și Procuratură alcătuiau latura represivă a întregului proiect. Miliția, cât și Securitatea erau implicate activ nu doar în depistarea infracțiunilor de avort, ci și în controlul mijloacelor contraceptive, așa-numitele controale ginecologice periodice, culegerea de informații prin „metode speciale”, supravegherea potențialilor infractori (personal medical, femei cu antecedente de avort provocat, tineri care în decurs de doi ani de la căsătorie nu aveau copii etc.)⁹⁵.

Dacă perioada 1966-1974 este caracterizată de o prevalență a măsurilor de stimulare a natalității (diverse avantaje pentru familiile cu mai mulți copii), începând cu anul 1974 este inaugurată o nouă etapă, în care măsurile represive împotriva celor vinovați de încălcarea legislației devin tot mai prezente, iar anii '80 marchează apogeul măsurilor restrictive în privința

⁹¹ Corina Doboș, *Instituții și practici*, p. 90.

⁹² *Ibidem*, p. 93.

⁹³ *Ibidem*, p. 96.

⁹⁴ Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 80.

⁹⁵ Corina Doboș, *Instituții și practici*, p. 123.

întreruperilor de sarcină. Femeile de teama rigorilor legii nu declarau nimic despre metodele utilizate sau persoanele care au provocat avortul, chiar cu riscul vieții lor⁹⁶. O astfel de procedură a reprezentat fără doar și poate un abuz.

În majoritatea maternităților exista un ofițer de Securitate sau un milițian ce urmăreau îndeaproape procedurile medicale, de multe ori chiar asistând la actul medical. Acesta intervenea în momentul în care la urgență se prezentau pacienți cu suspiciune de avort provocat. De multe ori, ei acționau înaintea medicului pentru a le lua declarații și chiar le condiționa acordarea asistenței medicale de recunoașterea aplicării manevrelor abortive sau denunțarea după caz, a eventualilor complici.

Semestrial, instituțiile medicale de profil aveau obligația să raporteze numărul „gravidelor depistate”. Pentru o mai atentă verificare, cadre de partid erau trimise pe teren să se asigure la fața locului că prevederile legii erau aplicate întocmai, iar măsurile corective erau adecvat instituite. Nu numai gravidele erau luate în evidență, ci și doctori, farmaciști, secțiile de obstetrică-ginecologie și chiar și Ministerul Sănătății. Toate aceste persoane și instituții făceau obiectul unei vigilențe permanente. Un asemenea sistem a creat nu doar teamă și incertitudine, ci a condus și la creșterea asumării riscului individual ca formă de rezistență. Prin supraveghere erau descoperite persoanele care încălcau legea (de exemplu, întreruperea ilegală a sarcinii și folosirea truselor medicale în scopuri neautorizate)⁹⁷. Doctorii, chiar întregul personal medico-sanitar se aflau sub urmărire permanentă și erau pedepsiți conform legii pentru comiterea de „fapte grave” precum luarea de mită în schimbul serviciilor medicale, pentru furt sau utilizarea neautorizată a proprietății statului (cum ar fi trusele medicale), pentru refuzul de a acorda asistență medicală, pentru emiterea de certificate medicale false, pentru specula cu medicamente (anticoncepționale) și pentru efectuarea ilegală a avorturilor⁹⁸.

În anii '80 s-a hotărât ca femeile să fie supuse periodic unor controale ginecologice⁹⁹. Denumirea oficială era controlul ginecologic periodic și obligatoriu al întregului „efectiv” feminin fertil. Sub pretextul efectuării de screening-uri¹⁰⁰ pentru depistarea potențialelor afecțiuni ginecologice și protejarea stării de sănătate a femeii, aceste controale făceau parte din procesul de „supraveghere” ce avea în vedere depistarea și înregistrarea timpurie a sarcinii. Scopul real al acestor controale era legat de luarea în evidență a potențialelor sarcini și mai puțin de depistarea unor afecțiuni

⁹⁶ *Ibidem*, p. 127.

⁹⁷ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 427.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 432.

⁹⁹ Lavinia Betea, *Victimile decretului antiavort*, p. 13.

¹⁰⁰ Screening –anglicism cu sensuri multiple, utilizat în medicină în situații și circumstanțe foarte variate. De exemplu este utilizat pentru examenul periodic al stării de sănătate (în medicina preventivă), în radiologie (depistarea sistematică, în masă, a unei anumite boli). Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 936.

ginecologice¹⁰¹. Semestrial, instituțiile medicale de profil aveau obligația să raporteze numărul „gravidelor depistate”. Și unele licee au introdus practica efectuării controlului ginecologic obligatoriu anual al elevelor, cum era cazul Liceului Pedagogic din Arad în perioada 1974-1978. Combinând „tehnicile unei ierarhii care supraveghează cu cele ale sancționării care normalizează”, examenul ginecologic periodic a reprezentat și o metodă de sugestie a omnipotenței puterii politice. Obligativitatea respectivului control a fost „una dintre armele cu ajutorul cărora statul a pătruns în corpul fizic al cetățenilor săi”, din cauza lui femeile ajungând să-și privească propriul corp ca pe un „dușman interior”¹⁰².

Într-o fabrică, femeile erau ca într-o cușcă, fără scăpare. Ele nu s-ar fi dus de bunăvoie la ginecolog de teamă să nu se descopere că sunt însărcinate. Dar, în fabrică, ele erau forțate să o facă. Dacă la un control de rutină femeia era depistată gravidă, urma supravegherea strictă a sarcinii ei, astfel încât să nu poată interveni un avort spontan. Un reputat ginecolog a subliniat că era în cel mai bun caz o naivitate să crezi că examenele ginecologice periodice puteau contribui la creșterea natalității: „Una este să descoperi în cursul unui examen ginecologic că o femeie e însărcinată și să o înregistrezi; asta nu oferă nici o garanție că sarcina va fi menținută”¹⁰³.

Noțiuni și concepte precum natalitatea, avortul, mijloace contraceptive sau indici de creștere a populației au reprezentat instrumente ale intervenției planificate a instituțiilor statutului care au urmărit strategic, atingerea unui obiectiv clar definit, de natură economică, socială, politică sau ideologică. Vigoarea și sănătatea unui stat era pusă în corelație cu rapida reproducere a locuitorilor săi și a slujit ca drept indiciu al sănătății sau infirmității poporului ca entitate politică. În perioada modernă, bogăția și puterea unui stat era înțeleasă ca depinzând nu atât de mărimea teritoriului, ci de dimensiunea și de productivitatea populației sale¹⁰⁴.

Femeile au urât cel mai mult regimul Ceaușescu. Ca femeie, ți se cerea să naști și să crești copii ca o femeie medievală, să fii instruită la nivelul secolului XX și obligată să prestezi munci de aceeași dificultate cu ale bărbaților. Lucruri cu neputință de îndeplinit simultan, dar impuse fără drept de replică de regimul politic¹⁰⁵.

Decretul 770/1966 a marcat începutul unei politici nataliste brutale în România, prin instituirea controlului public asupra vieții private, legitimat de o legislație severă și lacunară, ce lăsa loc abuzurilor, generând totodată, după cum voi arăta în capitolul următor, o serie de consecințe dramatice în plan medical, social-instituțional, economic și, nu în ultimul rând, la nivel psihologic, individual și colectiv. În decembrie 1989, regimul comunist a fost

¹⁰¹ Corina Doboș, *Instituții și practici*, p. 128.

¹⁰² Lavinia Betea, *Interzicerea avorturilor (1966-1989)*, p. 251.

¹⁰³ Gail Kligman, *Politica duplicității*, p. 114.

¹⁰⁴ Susan Gal, Gail Kligman, *Politicile de gen în perioada postsocialistă*, p. 31.

¹⁰⁵ Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu: despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Ed. Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 195.

înving. Din 24 decembrie, primul decret al noului Guvern a abrogat toată legislația antiavort, care era în vigoare din 1966. O pagină din istoria României luase sfârșit după 23 de ani de traumă și umilire. Dar această perioadă a lăsat o moștenire de „amintiri amare”, iar consecințele decretului 770 sunt vizibile și astăzi.

Bibliografie

Anton, Elena Lorena, *La mémoire de l'avortement en Roumaine communiste. Une ethnographie des formes de la mémoires du pronatalisme Roumain*, teză de doctorat, variantă online pe http://www.google.ro/#hl=ro&scient=psyab&q=elena+lorena+anton+la+memoire+&oq=elena+lorena+anton+la+memoire+&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=serp.3...81511.86524.0.86820.16.14.2.0.0.0.175.1861.2j12.14.0...0.0.NcRF1FhNIKE&pbx=1&bav=on.2.or.r_gc.r_pw.r_qf.,cf.osb&fp=78d0820foad15010&biw=1366&bih=673.

Bărbulescu, Constantin (coord.); Bărbulescu, Elena; Croitor, Mihai; Onojescu, Alexandru, *Documente privind politica sanitară în România (1965-1989)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2010, variantă online pe http://hiphi.ubbcluj.ro/modernizarea_ss/Documente_politica_sanitara.pdf

Betea, Lavinia, „Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială”, în A. Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Polirom, Iași, 2004.

Eadem, *Victimele decretului antiavort*, apud “Magazin Istoric”, Anul XXXVIII, serie nouă, nr.5 (446), mai 2004.

Eadem, Alexandru Bărlădeanu: *despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Ed. Evenimentul Românesc, Buc, 1997.

Bejenaru, Liviu Marius, *Relația dintre creșterea demografică și dezvoltarea economică în timpul regimului comunist. Între propaganda oficială și realitățile cotidiene*, apud „Caietele CNSAS”, Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Anul II, nr. 1(3)/2009, Ed. CNSAS, București, 2010, 197-217 pp. variantă online pe HTTP://WWW.CNSAS.RO/DOCUMENTE/CAIETE/CAIETE_CNSAS_NR_3_2009.PDF.

Blandiana, Ana, *Cruciada copiilor*, apud Lavinia Betea, *Victimele decretului antiavort*, în “Magazin Istoric”, Anul XXXVIII, serie nouă, nr.5 (446), mai 2004.

Ciochină, Larisa; Iftimie Constantin, *O viziune asupra vieții*, volum editat de Asociația Provita Media, București, 2003, variantă online pe <http://www.provitabucuresti.ro/docs/biblio/ProVita%20Media%20-%20O%20viziune%20asupra%20vietii.pdf>

Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, președinte Vladimir Tismăneanu, *Raport Final*, București, Ed. Humanitas, 2007.

David, Henry P.; Wright Nicholas H., *Abortion Legislation: The Romanian Experience* în „Studies in Family Planning”, Volume 2 Number 10, October 1971, Institution Population Council, New York, variantă online pe <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED063141.pdf>.

Doboș, Corina, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu, Vol.1: O perspectivă comparativă*, Iași, Polirom, 2010.

Eadem, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Vol.2: instituții și practice*, Iași, Polirom, 2011.

Gal, Susan; Kligman, Gail, *Politicile de gen în perioada postsocialistă: un eseu istoric comparativ*, Trad. De Delia Răzdolescu, Iași, Ed. Polirom, 2003.

Holmes, Leslie, *Postcomunismul*, traducere de Ramon Lupașcu, postfață de Lucian-Dumitru Dîrdală, Iași, Institutul European, 2004

Iepan, Florin, *Născuți la comandă – “Decrețeei”* (2005), documentar, variantă online pe <http://filmedocumentare.com/nascuti-la-comanda-decreteii/>.

Kligman, Gail, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Traducere de Marilena Dumitrescu, București, Humanitas, 2000.

Kunze, Thomas, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, Trad. de Alexandru Teodorescu, Ed. Vremea, București, 2002.

Lianu, Cristina Olteanu; Gheonea, Elena-Simona; Gheonea, Valentin, *Femeile în România Comunistă: Studii de istorie socială*, București, Politeia-SNSPA.

Miroiu, Mihaela, *Drumul către autonomie: teorii politice feministe*, Iași, Editura Polirom, 2004, variantă online pe http://snspace.academia.edu/MiroiuMihaela/Papers/1018906/Drumul_catre_autonomie._Teorii_politice_feministe_The_Road_to_Autonomy_Feminist_Political_Theories_.

Muresan, Cornelia, *L'évolution démographique en Roumanie : tendances passées (1948-1994) et perspectives d'avenir (1995-2030)* apud: „Population”, Volume 51, Numéro 4-5, Anne 1996, variantă online pe http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/pop_0032-4663_1996_num_51_4_6185.

Petre Zoe, „Promovarea femeii sau despre destructurarea sexului feminin”, apud Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Univ. Bucuresti, Bucuresti, 1995.

Popa, Raluca Maria, *Corpuri femeiești, putere bărbătească. Studiu de caz asupra adoptării reglementărilor legislative de interzicere a avortului în România comunistă (1966)*, apud Oana Băluță (ed.), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, Iași, Polirom, 2006.

Rusu, Valeriu, *Dicționar Medical*, Ediția a III-a revizuită și adăugită, Ed. Medicală, 2007.

Trebici, Valentin, *Genocid și Demografie*, Ed. Humanitas, București, 1991.

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin, *Situația femeii în România*, București, Ed. Expert, variantă online pe: http://www.google.ro/#hl=ro&client=psy-ab&q=Zamfir%2C+Elena%3B+Zamfir%2C+C%4%83t%C4%83lin%2C+Situa%C5%A3ia+femeii+%C3%AEn+Rom%C3%A2nia%2C+&oq=Zamfir%2C+Elena%3B+Zamfir%2C+C%4%83t%C4%83lin%2C+Situa%C5%A3ia+femeii+%C3%AEn+Rom%C3%A2nia%2C+&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=hp.3...71502.72510.1.73505.4.4.0.0.0.154.544.0j4.4.0...0.0.ubcW_Giq1I0&pbx=1&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.r_qf,.cf.osb&xfp=a9a72519c386ce06&biw=1366&bih=673.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Book reviews and bibliographical notes

Constantin Ardeleanu, *Gurile Dunării - o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829 - 1853)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2012, 226 p.

Cartea profesorului Constantin Ardeleanu a apărut în vara anului 2012 la editura Muzeului Brăilei la un preț extrem de atractiv (14 lei), dar care nu reprezintă, neapărat, publicarea unei lucrări de slabă factură. Prin această apariție, autorul își continuă seria de lucrări având aceeași tematică, începută, în 2008, cu publicarea tezei de doctorat, concretizată în lucrarea *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*¹, dar și prin continuarea studierii relațiile internaționale în perimetrul Dunării maritime prin diverse granturi de cercetare. Constantin Ardeleanu se înscrie în grupul celor care, după 1989, au căutat să integreze istoria națională în contextul internațional, mergând până la a dezbate teme de istorie locală în cadrul intereselor Marilor Puteri asupra aspectelor sociale și economice de la gurile Dunării.

Lucrarea de față este structurată pe cinci capitole, având fiecare mai multe subcapitole bine delimitate, în funcție de interesele pe care autorul dorește să le abordeze, și are drept surse istoriografice esențiale însemnările călătorilor străini despre spațiul avut în vedere. După o scurtă introducere, de patru pagini, istoricul gălățean trece la expunerea primei chestiuni dorite, *Navigația cu aburi și unificarea Dunării* (cap. I, pp. 11-41). Aici sunt prezentate noțiuni introductive în ceea ce privește navigația de-a lungul timpului pe Dunăre (I.1. „*Fractura*” Dunării, pp. 11-12), cu problemele sale cauzate de climatul geopolitic din antichitate și până la semnarea Tratatului de la Adrianopol din 1829. Cel de al doilea subcapitol aduce în atenția cititorului implementarea pe cursul Dunării a primelor curse regulate de ambarcațiuni după moda necesară impusă de americani pe fluviul Mississippi, încă din anul 1819 (I.2. *Navigația cu aburi și perspectivele Dunării*, p. 12-17). *De la Viena la Constantinopol la bordul vapoarelor austriece* (I.3., pp. 17-41) reprezintă traducerea unui articol publicat de autor în „*Historical Yearbook*”, București, t. VI, 2009, pp. 187-202. Sunt detaliate aici, pe baza relatărilor călătorilor străini: durata, modalitățile de transport, societățile transportatoare și descrieri ale călătoriilor pe traseul Viena-

¹ Lucrarea *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2008, a fost distinsă în anul 2010 cu Premiul „A. D. Xenopol” al Academiei Române.

Constantinopol. Abundă din plin pasajele care transpun cititorul în epocă și-l fac să perceapă mult mai ușor chestiunile aduse în prim-plan de către autorul lucrării.

Cel de al doilea capitol al cărții este structurat pe patru subcapitole: *II.1. Economia Principatelor Române* (p. 43), *II.2. Comerțul exterior prin porturile dunărene* (p. 51), *II.3. Organizarea comerțului în Principatele Române* (p. 67) și *II.4. Reglementarea carantinei dunărene* (p. 71). Autorul prezintă în aceeași manieră, a aducerii în atenția cititorului a relatărilor peregrinilor despre economia și comerțul românesc, în plin avânt datorat noilor realități internaționale din Balcani. Acestea se bazează pe intensificarea implicării Rusiei țariste în reglementarea situației națiunilor din Balcani, adoptarea de către Principatele Române a Regulamentelor Organice și obținerea de către porturile Brăila și Galați a statutului de *porto-franco* și, mai ales, a reglementărilor Tratatului de la Adrianopol asupra comerțului celor două Principate. De semnalat subcapitolul al IV-lea, care aduce în atenție chestiunea politică și sanitară a carantinei dunărene.

Dezvoltarea orașelor-porturi de la Dunărea de Jos (1829-1853) este titlul celui de al treilea capitol al acestui studiu. Pe parcursul a 16 pagini sunt prezentate, având la bază aceleași jurnale de călătorie occidentale, evoluția urbanistică a orașelor Galați și Brăila după războiul ruso-turc dintre anii 1828-1829. Abundă, în special, descrierile asupra orașului Galați, probabil autorul, fără să vrea acest lucru, se apleacă mai mult asupra studierii orașului natal, neglijând importanța construirii din temelii a unui oraș nou, din toate punctele de vedere, în amonte. Astfel dezvoltarea edilitară și așezarea intereselor străine la Galați țin din veacul al XVIII-lea, spre deosebire de Brăila, unde eliberarea de sub otomani constituie scănteia evoluției pieței de desfacere a debușeurilor Țării Românești către Occident și trasarea după planuri și regulamente a noii așezări. Istoricul reușește să realizeze în acest capitol, pentru fiecare oraș în parte, un studiu comparat cu cealaltă urbe, utilizând pasaje edificatoare pentru imaginea creată în Europa a celor două porturi din care proveneau cerealele, lemnul sau carnea marinei britanice.

După ce lasă în urmă mireasma Bădălanului sau a „micii Veneții”², istoricul Constantin Ardeleanu trece, în capitolul al patrulea (*IV. Navigația la gurile Dunării în surse contemporane*), la explicarea: geografiei regiunii gurilor Dunării, a obstacolele fizice și politice, a navigației comerciale și a dezvoltării așezării de la Sulina. Toate aceste lucruri sunt prezentate pe baza mărturiilor contemporanilor care au vizitat aceste locuri dar, mai ales, a ghidurilor de navigație din epocă. Se desprinde pe baza acestui capitol o parte din esența împământenirii, atât în cele două Principate, cât și în Apusul Europei, a unei rusofobii care a erupt în timpul crizei orientale dintre anii 1853-1856.

² Descrierea celor două orașe, Galați respectiv Brăila, aparține peregrinilor care le-au vizitat în intervalul dintre semnarea Tratatului de la Adrianopol și izbucnirea Războiului Crimeii.

Una din temele abordate în capitolul al V-lea (*V. Chestiunea Sulina și soluțiile sale*, pp. 133-191) este relativ nouă pentru istoriografia românească, fiind vorba de carantina rusească din Delta Dunării. La aceasta se adaugă studii despre navigația pe Dunăre în tratatele internaționale ale vremii, soluțiile tehnice de amenajare a barei Sulina și întreaga suită de evenimente politico-economice, care după Războiul Crimeii au condus la apariția Comisiei Europene a Dunării. În concluziile lucrării sale, istoricul gălățean plasează bine cititorului dar și sieși efectele care au fost generate de cele prezentate mai sus și lăasă o poartă deschisă spre noi studii care au în atenție efectele cauzelor provocate de criza orientală și apariția concurenței pentru Odessa țaristă.

Gurile Dunării - o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829 - 1853) dispune de o largă bibliografie (19 p.), având în vedere întinderea sa. Autorul și-a împărțit bibliografia în patru mari teme: *I. Lucrări generale*, *II. Literatură de călătorie, ghiduri de călătorie*, *III. Ghiduri maritime și de navigație, lucrări cu profil economic, surse oficiale și IV. Presa cotidiană*. Mare parte dintre acestea sunt surse noi aduse în atenția istoricilor români ca rod, după cum prezintă în pagina a doua, a cercetărilor sale din România și din străinătate, finanțate de proiecte europene.

Cartea a fost realizată pe un suport de hârtie de bună calitate (se putea și mai bine), iar cititorul este întâmpinat încă de pe prima copertă, datorită imaginii corăbiilor de la Sulina, la o aventură într-o lume ce aduce a romanul lui Radu Tudoran, *Toate pânzele sus!* Pentru un nespecialist, cartea merită să fie lecturată chiar și numai pentru descrierile călătorilor străini, dacă nu ca să fie utilizată pentru aflarea realităților istorice. Iar lectura într-una din pauzele luate la pescuit prin Delta Dunării, în care îți poți închipui realitățile descrise altă dată în ghidurile occidentale de călătorie sau în romanele lui Panait Istrati, îți poate conferi o transpunere într-o lume de mult apusă. Acest lucru se datorează lungilor pasaje din descrierile peregrinilor aflați în trecere pe la Dunărea de Jos și utilizării, pe alocuri, pe lângă stilul științific al celui beletristic.

Cristian CONSTANTIN*

* Masterand anul al II-lea, specializarea *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

ISSN 2248 – 2164
ISSN – L 2248 – 2164